

DE BEWIJSWAARDE VAN HET PROCES-VERBAAL VAN VASTSTELLING VAN MATERIELE FEITEN DOOR EEN GERECHTSDEURWAARDER OP VERZOEK VAN PARTICULIEREN (ART. 516 GER.W.) EN AANVERWANTE VRAGEN

I. Inleiding en vraagstelling

1. De wet van 6 april 1992 heeft de bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek betreffende het statuut van de gerechtsdeurwaarders ernstig gewijzigd. Een van die wijzigingen betreft het tweede lid van het nieuwe artikel 516 Ger.W., namelijk: «(De gerechtsdeurwaarders) kunnen aangesteld worden om vaststellingen te doen van zuiver materiële feiten, zonder enig advies uit te brengen met betrekking tot de gevolgen in rechte of in feite die daaruit zouden kunnen voortvloeien; zij kunnen ook op verzoek van particulieren tot die vaststellingen overgaan. Zij doen ook de vaststellingen die tot de wettelijke uitoefening van hun ambt behoren.»

Met betrekking tot de precieze juridische kwalificatie van een dergelijke «vaststelling van zuiver materiële feiten, zonder enig advies uit te brengen met betrekking tot de gevolgen in rechte of in feite die daaruit zouden kunnen voortvloeien» op verzoek van particulieren bestaat er geen eensgezindheid. Nochtans heeft de draagwijdte van deze wettelijke bepaling een vrij grote praktische betekenis. De kwalificatie van genoemd proces-verbaal kan namelijk belang hebben voor minstens vijf vragen.

a) Een eerste vraag waarvoor de kwalificatie belang kan hebben, is de *bewijswaarde* (valeur ou force probante) ervan: levert een dergelijk proces-verbaal – bij afwezigheid van een overeenkomst van partijen daaromtrent – een wettelijk verplicht bewijs op (force probante) of slechts vrije bewijswaarde (eventuele valeur probante), en dient in het eerste geval tegenbewijs te worden geleverd d.m.v. de valsheidsprocedure, althans wat sommige vermeldingen betreft, of mag het met alle middelen worden geleverd?

b) Een tweede vraag waarvoor de kwalificatie belang kan hebben, is of de gerechtsdeurwaarder het verzoek mag weigeren, dan wel *verplicht is zijn ambt te verlenen*.

c) De kwalificatie kan vervolgens belang hebben voor de *territoriale bevoegdheid* van de gerechtsdeurwaarder.

d) De kwalificatie kan ook belang hebben voor de *registratieverplichting* van de gerechtsdeurwaarder (en inschrijving van de akte in het repertorium).

e) Voor de burgerlijke aansprakelijkheid van de gerechtsdeurwaarder heeft de kwalificatie geen rechtstreeks belang, omdat het voor die aansprakelijkheid in beginsel niet beslissend is of de gerechtsdeurwaarder krachtens zijn openbaar ambt handelt. Wel is dit van belang voor de *strafrechtelijke aansprakelijkheid* van de gerechtsdeurwaarder wegens valsheid in geschrifte:

– de materiële vervalsing wordt strenger gestraft wanneer ze geschiedt door een openbaar ambtenaar in de uitoefening van zijn ambt (vgl. artt. 194 en 196 Sw.);

– de intellectuele valsheid, meer bepaald het valselijk vaststellen van feiten, wordt slechts gestraft (behoudens hier niet relevante gevallen) wanneer ze geschiedt door een openbaar ambtenaar in de uitoefening van zijn ambt (zie art. 195 Sw.).

2. In deze bijdrage wil ik achtereenvolgens die vijf vragen behandelen. Bij elk van die vragen geef ik eerst het wettelijk criterium aan, om dan nader op de interpretatie daarvan in te gaan. Hoewel het criterium voor elk van de vijf vragen samengevat kan worden als de «ambtsuitoefening», kan niet op voorhand worden uitgesloten dat dit begrip naargelang het probleem een andere betekenis kan hebben. Dit komt in ons recht overigens wel vaker voor. Daarom dienen de vijf problemen toch afzonderlijk te worden ontleed.

Ten slotte komt een bijkomende vraag ter sprake, namelijk die van de mededeling (betekening?) van de vaststelling van eventuele belanghebbende partijen.

II. Bewijswaarde

3. Tenzij daaromtrent door de partijen anders is overeen gekomen, levert een akte slechts verplicht bewijs op indien dit uit de wet voortvloeit. Gaat het niet om een bewijs tegen de persoon die de akte heeft ondertekend (onderhands) of als zijn verklaring heeft laten verlijden (notarieel) – in die gevallen gaat het om «beschikkingen» van de partijen in de zin van art. 1320 B.W. –, dan wordt deze wettelijke bewijswaarde (behoudens enkele uitzonderingen) slechts toegekend aan authentieke akten, d.i. «een akte die in de wettelijke vorm is verleden voor openbare ambtenaren die daartoe bevoegd zijn ter plaatse waar zij is opgemaakt» (art. 1317 B.W.) – in welke gevallen het niet om «beschikkingen», maar om «vaststellingen» gaat.

Voor het antwoord op de vraag naar de bewijswaarde zijn dus in ieder geval van belang *de wettelijke vorm en de bevoegdheid van de ambtenaar ter plaatse waar de akte is opgemaakt*. Doch daarnaast is er voor de genoemde bijzondere bewijswaarde (force probante) nog een vereiste dat in art. 1317 B.W. niet wordt genoemd: de vaststelling *ex propriis sensibus*, of anders gezegd de zintuiglijke vaststelbaarheid van de te bewijzen feiten.¹ Is niet voldaan aan een of meer van de drie genoemde vereisten, dan heeft de akte slechts een vrije bewijswaarde.

¹ Zie bv. H. DE PAGE, *Traité*, III, nr. 758.

Kan een vaststelling door een gerechtsdeurwaarder op verzoek van een particulier beantwoorden aan de voorwaarden en dus een bijzondere bewijswaarde verkrijgen?

a) De bevoegdheid van de gerechtsdeurwaarder om qualitate qua dergelijke vaststellingen te doen en de daaruit voortvloeiende bewijswaarde – oude wet

4. Onder de oude wet werd algemeen geoordeeld dat het doen van materiële vaststellingen op verzoek van een particulier, behoudens bijzondere gevallen, niet binnen de wettelijke taak van de gerechtsdeurwaarder viel en werd daaruit afgeleid 1° dat hij niet verplicht was zijn ambt te verlenen (zie Cass., 28 mei 1985, ² verderop te bespreken, en in werkelijkheid betrekking hebbende op het trekken van winnende loten) en 2° dat aan het proces-verbaal van vaststelling geen bijzondere bewijswaarde kon worden toegekend. Inderdaad was het doen van vaststellingen in het Ger.W. niet voorzien, behalve enkele specifieke vaststellingen krachtens een bijzondere wettelijke bepaling (ongeacht of daarbij sprake is van exploit of proces-verbaal) of vaststellingen in opdracht van de rechter.

Zo heeft het Hof van Beroep te Brussel geoordeeld dat het opstellen van een proces-verbaal van vaststelling niet behoort tot de wettelijke bevoegdheid van de gerechtsdeurwaarder, en hij in zo'n geval handelt als gewoon getuige. ³ Hierbij moet echter worden opgemerkt dat het arrest deze overweging gebruikte als motief om te beslissen dat de afwezigheid van toestemming van de tegenpartij voor de vaststelling (in casu vaststelling van het feit dat deze in een bepaald goed bieren en dranken verkocht) niet de nietigheid van het P.V. met zich bracht. In welke zin de kwalificatie van de vaststelling voor deze discussie relevant kon zijn, valt m.i. echter niet te begrijpen: ofwel was de toestemming vereist omdat zonder deze toestemming de vaststelling een inbreuk was op de woning, de privacy e.d.m., en dan gold dit vereiste ook voor de gerechtsdeurwaarder als privé-persoon, ofwel was ze dat niet, en dan gold ze evenmin voor de gerechtsdeurwaarder q.q. Voor onze vraag is het evenwel goed te benadrukken dat dit motief van het arrest dus niet gegeven werd om aan de vaststelling géén bewijswaarde toe te kennen, maar precies om de bewijswaarde ervan te ondersteunen.

Authenticiteit werd onder de oude wet daarentegen wél toegekend aan het proces-verbaal van een openbare verkoping, ook al ging het om een vrijwillige openbare verkoping. ⁴ Deze authenticiteit gold vanzelfsprekend niet de schatting van de waarde van goederen, doch dat is om een andere reden, namelijk dat de waarde van goederen geen zintuiglijk waarneembaar feit is.

b) De bevoegdheid van de gerechtsdeurwaarder om qualitate qua dergelijke vaststellingen te doen en de daaruit voortvloeiende bewijswaarde – nieuwe wet

5. Ook onder de nieuwe wet spreekt het vanzelf dat, zo het niet gaat om de vaststelling van materiële feiten die zintuiglijk kunnen worden vastgesteld, de akte van een gerechtsdeurwaarder geen dwingende bewijswaarde kan hebben. ⁵ Overigens, indien het niet gaat om zintuiglijk vaststelbare feiten, kan een vaststelling ook niet als een getuigenverklaring worden gekwalificeerd. In het systeem van ons bewijsrecht kan het dan uitsluitend om vermoedens gaan (behoudens het bijzondere geval van het deskundigenonderzoek). Een voorbeeld is de vaststelling van overspel: wat de gerechtsdeurwaarder zintuiglijk vaststelt, is naar alle waarschijnlijkheid niet het overspel zelf, maar een aantal materiële feiten waaruit door middel van een rechterlijk vermoeden (*présomption de l'homme*) overspel kan worden afgeleid. De bewoordingen van art. 1016bis Ger.W. zijn op dit punt dan ook uitermate misleidend...

Tallose andere handelingen van een gerechtsdeurwaarder vallen geheel buiten de categorie «vaststelling van materiële feiten die zintuiglijk kunnen worden vastgesteld» en de verbalisering ervan kan dan ook geen bijzondere bewijswaarde verkrijgen, ongeacht of ze tot de wettelijk omschreven bevoegdheid behoren of niet. Dit geldt bv. voor de schatting van de waarde van (roerende) goederen, het lichten van uitgiften, uittreksels e.d.m.

Gaat het evenwel om de vaststelling van zuiver materiële feiten, zonder enig advies m.b.t. de gevolgen in feite of in rechte die daaruit zouden kunnen voortvloeien, zoals aangegeven in art. 516 Ger.W., dan is het minstens mogelijk dat de wet daaraan een bijzondere bewijswaarde toekent. Kan een dergelijke bewijswaarde uit de tekst of het stelsel van de wet worden afgeleid?

6. De uitdrukkelijke opname van de vaststelling van zuiver materiële feiten op verzoek van een particulier in de wettelijke omschrijving van de bevoegdheid van de gerechtsdeurwaarder (art. 516 Ger.W.) brengt m.i. echter mee dat een dergelijke vaststelling inderdaad een uitoefening van het ambt kan vormen. Bij de bespreking van het ontwerp van Gerechtelijk Wetboek (1967) werd dit ook ingezien: het verslag-De Baeck vermeldt dat de bevoegdheid om materiële vaststellingen te doen precies niet werd opgenomen in de tekst, ondanks het verzoek van de Nationale Kamer, omdat daardoor aan die vaststellingen een wettelijke bewijswaarde zou worden gegeven. ⁶ Het verslag-Hermans vermeldt eveneens dat het opnemen van die bevoegdheid in art. 516 Ger.W. van het proces-verbaal van vaststelling een authentieke akte zou maken, tenzij de wet uitdrukkelijk het tegendeel zou bepalen. ⁷

Aan dit feit, namelijk dat de uitdrukkelijke opname in de wettelijke omschrijving van de bevoegdheid meebrengt dat genoemde vaststelling inderdaad een uitoefening van het ambt kan vormen, wordt m.i. géén afbreuk gedaan door de uitlatingen die bij de voorbereiding van het huidige art. 516

² Cass., 28 mei 1985, *Arr.Cass.*, nr. 586.

³ Hof Brussel, 11 maart 1964, *Pas.*, II, 113.

⁴ Dit lijkt te worden tegengesproken door een cassatiearrest van 20 maart 1975, *Arr.Cass.*, 818, *R.Not.B.*, 1975, 259, kritische noot, met cassatie van Hof Brussel, 11 oktober 1973, *R.Not.B.*, 1975, 407, goedkeurende noot, doch dit arrest had uitsluitend betrekking op de verhouding tussen het proces-verbaal van de gerechtsdeurwaarder en dat van de agenten van de registratie; de beperkte betekenis van dit arrest wordt aldus ook aangegeven in de noot in de Pasicrisie, waar gesteld wordt dat het Hof zich niet heeft uitgesproken over de waarde van het proces-verbaal van de gerechtsdeurwaarder in andere gevallen.

⁵ Vgl. reeds Hof Brussel, 30 juni 1966, *R.W.*, 1968-69, 741, noot, *B.R.H.*, 1967, 97.

⁶ In de uitgave Bruylant, p. 842.

⁷ P. 945 in de uitgave Bruylant.

Ger.W. werden gedaan in de commissie van Justitie van de Senaat. De voorbereidende teksten zeggen dat de commissie van Justitie van de Senaat zich aansluit bij de interpretatie die gehaald wordt uit een brief van de Nationale Orde van Advocaten, stellende: «De louter formele vaststelling door een gerechtsdeurwaarder op verzoek van een particulier is geen professioneel proces-verbaal en vormt geen onomstootbaar bewijs. De magistraat blijft volledig vrij in zijn beoordeling van de waarde van het schriftelijk bewijs.» In werkelijkheid vormt deze passage uit het Nederlandstalige verslag een Nederlandse vertaling van het Franstalige verslag, waarin een Franse vertaling werd opgenomen van een citaat uit een brief van de Nationale Kamer van Gerechtsdeurwaarders aan de Nationale Orde van Advocaten,⁸ en niet van de Nationale Orde van Advocaten zelf. Deze laatste had namelijk oorspronkelijk gevraagd de rechterlijke waarderingsbevoegdheid uitdrukkelijk in de wettekst zelf op te nemen,⁹ maar heeft daar later niet meer op aangedrongen. Vanuit het oogpunt van de Orde van Advocaten gezien is het feit dat men niet op een wijziging van de tekst heeft aangedrongen, misschien een vergissing geweest, omdat de uittaling in de senaatscommissie niet opweegt tegen de duidelijke tekst van de wet. Wat de gerechtsdeurwaarders betreft, kan men er ook op wijzen dat op het Congres van de Union internationale te Brussel in 1970 een motie werd aangenomen waarin werd aangedrongen op een wettelijke bevoegdheid tot het doen van materiële vaststellingen met dezelfde bewijskracht als de andere akten van gerechtsdeurwaarders.¹⁰

De wetgever kon natuurlijk beletten dat een dergelijke vaststelling, ook al geschiedt ze op grond van art. 516 Ger.W. in de uitoefening van het ambt, een bijzondere bewijswaarde zou hebben doch had dit dan ook in de tekst zelf moeten aangeven, wat dus niet is gebeurd (anders dan in Frankrijk, waar ze krachtens de uitdrukkelijke bepaling van de wet slechts een vermoeden kan wekken).¹¹

⁸ De Nationale Kamer stelde daarin aan de Nationale Orde van Advocaten als compromis voor de volgende toelichting te geven: «De vaststelling, die door een gerechtsdeurwaarder wordt gedaan, van een zuiver materieel feit, op verzoek van een particulier, is geen eigenlijke ambtsdaad en heeft geen dwingende bewijswaarde; de magistraat behoudt zijn volledige appreciatievrijheid over de waarde van deze geschreven getuigenis.»

⁹ In de commentaar op het oorspronkelijke voorstel Suykerbuyk-Lallemand, die overigens vooral over de mogelijkheid van ondertekening van verzoekschriften door gerechtsdeurwaarders ging, werd ook aan onze vraag een korte passage gewijd: «Tracht men ook het verrichten van feitelijke vaststellingen te institutionaliseren, maar uiteindelijk behoort deze werkzaamheid nu reeds tot de dagelijkse praktijk, terwijl aangaande de bewijskracht van de aldus gedane eenzijdige vaststellingen niets wordt vermeld, zodat de rechtbanken vrij blijven de credibiliteit van deze vaststellingen te appreciëren. Wellicht zou het in het belang van een goede procesvoering toch aanbeveling verdienen te suggereren dat deze appreciatiebevoegdheid uitdrukkelijk mee in de wettekst zou worden opgenomen, al was het slechts om te vermijden dat men de opname van deze vaststellingsbevoegdheid in een wettekst zou misbruiken om er een vermoeden van geloofwaardigheid uit af te leiden.»

¹⁰ Verschenen in *De gerechtsdeurwaarder* (Nederland) 1970, 46 e.v., alsook in de bijdrage van M. TEEKENS, in *De gerechtsdeurwaarder* (Nederland) 1986, 68.

¹¹ Art. 1, lid 2, in fine, van het Statut des huissiers de justice, als gew. bij decreet nr. 55-604 van 20 mei 1955: «Ils peuvent être commis

7. De toelichting bij het wetsvoorstel dat tot de wijziging van art. 516 Ger.W. heeft geleid, stelde dat het nodig was de vaststelling op verzoek van een particulier in de wet op te nemen, omdat deze dikwijls het enige middel is om snel en onherroepelijk een feit of een toestand door een beëdigd ambtenaar te laten vaststellen.¹² Dit impliceert dat het voorstel ertoe strekte aan de vaststelling een zekere authenticiteit te geven.

Verder werden in het voorstel bepaalde taken weggelaten uit de wettelijke omschrijving, omdat de expliciete toevoeging ervan tot «extensieve interpretatie» aanleiding zou kunnen geven;¹³ de vaststelling op verzoek van een particulier werd evenwel niet weggelaten. Daaruit blijkt dat men deze vaststelling een ander statuut wilde geven dan de weggelaten taken van de gerechtsdeurwaarder.

Zoals senator Suykerbuyk stelde,¹⁴ is art. 516 Ger.W. niet restrictief in die zin dat er ook daarbuiten nog vele handelingen zijn die een gerechtsdeurwaarder kan verrichten: die vormen evenwel geen uitoefening van het ambt in de zin van de wet. Het gaat hier bv. om de volgende handelingen – om het te houden bij die welke getarifeerd werden –: de aanmaning per brief, de inning van schuldvorderingen, het doen van opzoeken e.d.m. In feite hoort ook het lichten van uitgiften, uittreksels e.d.m. in dit rijtje (het gaat daarbij immers om materiële daden, niet om verklaringen of rechtshandelingen van de gerechtsdeurwaarder), maar om historische redenen is dat wel blijven staan in de nieuwe wettekst, terwijl de andere genoemde handelingen, die men oorspronkelijk wou toevoegen, door amendering geschrapt werden uit het oorspronkelijke voorstel. Het lichten van uitgiften, uittreksels, e.d.m. diende niet te worden geschrapt wou men misverstanden vermijden, omdat het daarbij niet gaat om vaststellingen die ex propriis sensibus geschieden. De vermelding ervan in art. 516 Ger.W. kan om die reden natuurlijk niet meebrengen dat het daarbij om authentieke akten zou gaan. De vermelding van de genoemde vaststelling op verzoek van een particulier in art. 516 Ger.W. brengt dit m.i. wel mee.

8. Ook de uitdrukkelijke beperking van de wettelijke taak van de gerechtsdeurwaarder tot zuiver materiële feiten, «zonder enig advies uit te brengen m.b.t. de gevolgen in feite of in rechte die daaruit zouden kunnen voortvloeien», kan alleen verklaard worden door de authenticiteit die aan die vaststellingen toekomt. Deze zinsnede zou anders geen enkele functie hebben.

9. De vaststellingen aangegeven in de derde zin van het tweede lid van art. 516 Ger.W. («zij doen ook de vaststellingen die tot de wettelijke uitoefening van hun ambt behoren») verschillen m.i. niet van de eerste twee wat de authenticiteit betreft, maar geven aan welke vaststellingen die gerechtsdeurwaarder op eigen initiatief doet, zonder te zijn aangesteld of daartoe te zijn verzocht. Uit die zin kan m.i. dus geen argument geput worden tegen de hier verdedigde stelling.

par justice pour effectuer des constatations purement matérielles, exclusives de tout avis sur les conséquences de fait ou de droit qui peuvent en résulter, ils peuvent également procéder à des constatations de même nature à la requête de particuliers; dans l'un et dans l'autre cas, ces constatations n'ont que la valeur de simples renseignements.»

¹² *Stukken Senaat*, 1988-89, nr. 489/1, 6 en 7.

¹³ ERDMAN, in *Handelingen Senaat*, 26 maart 1991, 1808.

¹⁴ *Handelingen Senaat*, 26 maart 1991, p. 1811.

10. Behalve deze argumenten uit de tekst van de wet en uit bepaalde parlementaire stukken is er ook nog een argument *ex absurdo*. Aangezien zintuiglijke vaststellingen authentiek zijn indien ze in de uitoefening van het ambt geschieden, betekent dit omgekeerd ook dat ze alléén dan niet authentiek zijn indien de gerechtsdeurwaarder ze niet in de uitoefening van het ambt verricht, maar als privé-persoon. Nu is het vanzelfsprekend niet ondenkbaar dat een gerechtsdeurwaarder vaststellingen doet als privé-persoon, op verzoek van particulieren, en een dergelijke vaststelling is vanzelfsprekend onderhands en zonder enige bijzondere bewijswaarde; maar dan valt men ook buiten het tarief. Ook zou dit (evenals de kwalificatie als «schriftelijk getuigenis») in het systeem van ons procesrecht moeten meebrengen dat, telkens wanneer die particulier deze vaststelling in rechte zou aanvoeren, de gerechtsdeurwaarder in beginsel dient te worden opgeroepen om die vaststelling onder ede te bevestigen. Ik neem aan dat een dergelijke consequentie onwenselijk is, en overbodig zal worden geacht, precies omdat de gerechtsdeurwaarder een beëdigd ambtenaar is. Kortom, het is duidelijk dat een gerechtsdeurwaarder in geval van vaststelling op verzoek van een particulier niet optreedt als privé-persoon (particulier), maar *qualitate qua*, als gerechtsdeurwaarder. Indien een gerechtsdeurwaarder als privé-persoon vaststellingen wil doen, kan hij dat natuurlijk, maar dan dient hij zijn vaststellingen in een andere vorm in te kleden (geen «proces-verbaal»), kan hij geen beroep doen op het tarief, en moet hij erbij nemen als getuige te kunnen worden opgeroepen om zijn verklaringen onder ede te bevestigen. Wordt de gerechtsdeurwaarder toch vergoed voor zijn vaststelling, dan zal hij bovendien op het getuigenverhoor dienen mee te delen dat hij van de feiten kennis nam in de uitvoering van een overeenkomst van huur van werk of diensten (zie art. 937, 4°, Ger.W.), wat in het normale geval de waarde van zijn getuigenis zou moeten verminderen.

Dat enkel plaats, datum en partijen authentiek zouden worden vastgesteld, en niet de overige materiële feiten, lijkt mij onmogelijk: in één zelfde akte kan een gerechtsdeurwaarder niet *qualitate qua* én buiten zijn ambt om optreden.

11. Hiertegen kan men opwerpen dat vele andere geschriften van gerechtsdeurwaarders ook geen authentieke akten zijn, maar evenmin handelingen die slechts door hen als privé-persoon worden verricht. De verklaring ligt m.i. daarin, dat een openbaar ambtenaar, *ook al treedt hij als dusdanig op*, aan zijn geschriften maar een bijzondere bewijswaarde kan verlenen in zoverre daarin materiële feiten *ex propriis sensibus* worden vastgesteld. Akten waarin geen dergelijke materiële vaststellingen geschieden, kunnen dan ook niet die bijzondere bewijswaarde hebben, en dit is bv. het geval met een schatting zonder meer: de geschatte waarde van een goed is immers niet vatbaar voor zintuiglijke waarneeming. Het proces-verbaal van verkoping daarentegen is wél een authentieke akte, ook al geschiedt de verkoop op verzoek van een particulier. De dwingende bewijswaarde zal natuurlijk opnieuw slechts betrekking hebben op zintuiglijk waarneembare materiële feiten.

12. Aan de vaststelling van materiële feiten door een «aangesteld» gerechtsdeurwaarder wordt doorgaans wél authenticiteit toegekend. Dit stemt overigens overeen met de authenticiteit die doorgaans toegekend wordt aan de zuiver

materiële vaststellingen van een gerechtelijk deskundige.¹⁵ Welnu, art. 516 Ger.W. maakt geen onderscheid, wat de bewijswaarde betreft, tussen de vaststellingen na «aanstelling» (meer bepaald door de rechter) en vaststellingen op verzoek van een particulier.

13. Nu zou men kunnen opwerpen dat de authenticiteit maar erkend kan worden voor opdrachten tot vaststelling die ofwel bepaaldelijk door de wet ofwel door een rechter worden gegeven. Zo zou men kunnen opwerpen:

a) dat de materiële vaststellingen van een deskundige slechts authenticiteit kunnen hebben wanneer het om een gerechtelijk deskundige gaat;

b) dat de materiële vaststellingen door een gerechtsdeurwaarder die door de wet als bewijsmiddel georganiseerd worden, een aanstelling door de rechter voorschrijven, meer bepaald art. 1016bis Ger.W. inzake vaststelling van overspel.

Deze opwerpingen zijn m.i. niet beslissend.

ad a) De verklaring hiervoor is dat een deskundige daarbuiten geen openbare functie uitoefent en meer bepaald ook niet beëdigd is. Een gerechtsdeurwaarder daarentegen is door de Koning benoemd met de taak zoals omschreven in art. 516 Ger.W. en is een beëdigd ambtenaar.

ad b) De verklaring hiervoor is dat deze vaststelling een inbreuk vormt op grondwettelijk of wettelijk gewaarborgde rechten zoals de persoonlijke vrijheid en privacy en de onschendbaarheid van de woning en dus – cf. het E.V.R.M. – krachtens de wet moet geschieden en daarbij met bijzondere waarborgen kan worden omgeven.

14. Uit het voorgaande volgt dat de vaststellingen van zuiver materiële (zintuiglijk waarneembare) feiten, gedaan door een gerechtsdeurwaarder op verzoek van een particulier binnen zijn territoriale bevoegdheid m.i. in beginsel authentieke akten vormen, tenzij de gerechtsdeurwaarder de vaststellingen louter als privé-persoon deed, wat moet worden beoordeeld aan de hand van de vorm die hij zelf aan de vaststelling geeft.

c) De vaststelling van verklaringen en het schriftelijk bewijs van rechtshandelingen

15. Sommige auteurs¹⁶ hebben – in een andere context – de stelling verdedigd dat, wanneer een – buitengerechtelijke – mondelinge verklaring van een partij door een openbaar ambtenaar binnen zijn bevoegdheid wordt geverbaliseerd, doch dit proces-verbaal door de partij die de verklaring heeft afgelegd niet is ondertekend, dit proces-verbaal desondanks toch – zelfs authentiek – schriftelijk bewijs van een rechtshandeling zou opleveren in de zin van art. 1319 B.W. of minstens een begin van schriftelijk bewijs. Dat is onjuist.¹⁷ Het proces-verbaal levert bewijs op van het materiële feit dat een bepaalde persoon iets heeft verklaard, meer niet. Voor zover deze verklaring zuiver als feit in aanspraak wordt genomen, is dit feit daarmee bewezen. Maar wanneer het niet om een

¹⁵ Bv. CLOQUET, *Deskundigenonderzoek*, nrs. 479 e.v.; contra evenwel P. LURQUIN, *Traité de l'expertise*, Bruylant, 1985, nr. 169.

¹⁶ O.m. H. DE PAGE, *Traité*, III, 913-914, nr. 892; L. CORNELIS en L. SIMONT, «Bewijsrecht en technologische evolutie: enkele overwegingen», *Technologie en recht*, Kluwer Antwerpen, 1987, 152 e.v., nr. 14.

¹⁷ Vgl. J. RONSE, *Wisselbrief en orderbriefje*, A.P.R., nr. 1980 v.; Cass. (fr.), 10 april 1986, *Bull.civ.*, III, 31, nr. 40; met cassatie van Hof Nouméa, 3 mei 1984.

zuiver feitelijke verklaring gaat (een «*énonciation*»), maar om een «beschikking» in de zin van art. 1320 B.W. (een overeenkomst, aanbod of aanvaarding, belofte of andere rechtshandeling met «bindende kracht») ¹⁸ kan er slechts sprake zijn van schriftelijk bewijs van deze rechtshandeling indien de akte door de betrokkene wordt ondertekend en kan er maar sprake zijn van een begin van schriftelijk bewijs voor zover deze van hem uitgaat, wat hier niet het geval is. ¹⁹ De niet ondertekende verklaring, zelfs opgenomen in een proces-verbaal, is louter een zuiver mondelinge buitengerechtelijke bekentenis in de zin van art. 1355 B.W. en kan dus slechts bewijswaarde hebben in die gevallen waarin getuigen- en vermoedensbewijs toegelaten is.

d) Het tegenbewijs tegen de vaststellingen in een authentieke akte

16. Traditioneel wordt geleerd dat de authenticiteit van een akte op twee elementen betrekking heeft: 1° de uitwendige bewijskracht of kwalificatie van een akte als authentieke akte («wat er uitziet als een authentieke akte van een bepaald ambtenaar wordt geacht een akte van die ambtenaar te zijn tot bewijs van valsheid») en 2° de formele of middellijke bewijswaarde («wat door de ambtenaar zintuiglijk werd vastgesteld geldt eveneens tot tegenbewijs van valsheid»). Dat de authenticiteit van een akte omgekeerd geen betrekking heeft op de bindende kracht van de erin opgenomen beschikkingen, wordt terecht vrij algemeen aanvaard (vgl. hierboven c).

Problematisch is evenwel de traditionele opvatting over het tegenbewijs dat geleverd zou moeten worden tegen de formele of middellijke bewijswaarde, d.i. het al dan niet bewezen zijn van de in de akte vastgestelde zintuiglijk waarneembare feiten (met inbegrip van de datum, identiteit partijen e.d.m.). Deze stelt namelijk dat daartoe minstens de burgerlijke valsheidsprocedure moet worden gevolgd van art. 895 e.v. Ger.W. Nu bepaalt het desbetreffende art. 902, tweede lid, Ger.W. dat het onderzoek verricht wordt overeenkomstig de bepalingen betreffende het schriftonderzoek (art. 883 e.v. Ger.W.). Dit onderzoek geschiedt door middel van schriftvergelijking. Nu is schriftvergelijking een geschikt middel om *materiële* schriftvervalsingen na te gaan (*materiële* valsheid), maar is het natuurlijk onzinnig om intellectuele valsheid – nl. beweren dat men bepaalde zaken zintuiglijk heeft vastgesteld wanneer dat niet het geval is – op te sporen. ²⁰ Intellectuele valsheid moet worden opgespoord volgens de technieken van de historische kritiek – waar juristen

weinig kaas van gegeten hebben –, waarbij onder meer een ondervraging van de betrokkene zelf noodzakelijk is.

Ik meen dan ook een ernstig vraagteken te moeten plaatsen bij de traditionele leer dat het tegenbewijs tegen de authentieke vermeldingen van akten van openbare ambtenaren slechts zou kunnen worden geleverd door middel van de valsheidsprocedure.

III. De verplichte ambtsverlening

17. De *verplichte ambtsverlening* wordt bepaald door art. 517 Ger.W.: «De gerechtsdeurwaarder is verplicht zijn ambt uit te oefenen telkens als hij erom wordt verzocht en voor ieder die erom verzoekt (...)». Criterium is hierbij of het verzoek een verzoek is tot uitoefening van zijn ambt. Daarbuiten is de gerechtsdeurwaarder niet verplicht aan enig verzoek te voldoen.

Dient men uit onze conclusie inzake bewijswaarde van de vaststelling nu ook af te leiden dat een gerechtsdeurwaarder verplicht is zijn ambt te verlenen om dergelijke vaststellingen te doen?

18. Bij mijn weten heeft het Hof van Cassatie onder de gelding van het Gerechtelijk Wetboek slechts tweemaal uitspraak gedaan over de verplichte ambtsverlening door een gerechtsdeurwaarder:

– in zijn arrest van 23 mei 1991 ²¹ heeft het Hof beslist dat een gerechtsdeurwaarder verplicht is zijn ambt te verlenen voor de tenuitvoerlegging van de grosse van een notariële akte wanneer hij daarom wordt verzocht, ook al heeft zijn verzoeker geen vonnis (in casu) tot uitdrijving verkregen;

– in zijn arrest van 28 mei 1985 ²² daarentegen heeft het Hof beslist, onder de gelding van het oude art. 516 Ger.W., dat het opstellen van een akte van vaststelling behoudens bijzondere gevallen niet tot de wettelijke opdracht van de gerechtsdeurwaarder behoort, en hij dus niet verplicht is zijn ambt te verlenen. Dit arrest werd gewezen in een strafzaak, waarbij een gerechtsdeurwaarder vervolgd was wegens medewerking aan een verboden loterij, en zich verweerde met de stelling dat hij verplicht was zijn ambt te verlenen en dus niet gehouden was de regelmatigheid van de loterij na te gaan. Hoewel het middel (en dus het arrest) spreken van het doen van materiële vaststellingen, bestond de gewraakte handeling van de gerechtsdeurwaarder in casu niet in een vaststelling, maar in het trekken zelf van de winnende loten. Het spreekt vanzelf dat, wat ook de interpretatie moge zijn van art. 517 in verband met het nieuwe art. 516 Ger.W., het trekken van loten niet tot de wettelijke opdracht van een gerechtsdeurwaarder behoort, en deze dus nooit daartoe verplicht kan zijn.

Bij het eerstgenoemde arrest kan nog melding gemaakt worden van het vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel van 11 januari 1974 ²³ dat de ministerieplicht ook erkende voor een tenuitvoerlegging d.m.v. lijfswang.

19. Het Hof van Beroep te Brussel heeft, zoals gezegd, in zijn arrest van 11 maart 1964 ²⁴ geoordeeld dat het opstellen

¹⁸ Voor het onderscheid tussen mededelende en beschikkende akten, zie mijn *De invloed van de goede trouw op de kontraktuele schuldverdragen*, Story, Brussel, 1990, 52 e.v., nr. 47, en mijn «Bewijs- en verbintenissenrechtelijke beschouwingen omtrent het stilzitten van de aangesprokene bij een faktuur en bij andere vormen van aanspraakbevestiging», *T.B.H.*, 1991, (463) 474, nr. 6.

¹⁹ Dit is wel het geval indien de niet-ondertekende akte in opdracht van de verklaarder werd opgemaakt, zoals bv. een telegram. Het proces-verbaal van veiling in opdracht van de verkoper door een ambtenaar opgemaakt, is om die reden een schriftelijk bewijs tegen de verkoper.

²⁰ Zie N.K.F. LAND's *Verklaring van het burgerlijk wetboek, deel VI* (Bewijs), door J. EGGENS, Bohn, Haarlem, 1933, 96 e.v.

²¹ *Arr.* nr. 487, *R.W.*, 1991-92, noot J. LAENENS, *R.Not.B.*, 1991, 532.

²² *Arr.*, nr. 586.

²³ *J.T.*, 732.

²⁴ *Pas.*, II, 113.

van een proces-verbaal van vaststelling niet behoort tot de wettelijke bevoegdheid van de gerechtsdeurwaarder, en hij in zo'n geval handelt als gewoon getuige. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat het arrest deze overweging gebruikte als motief om te beslissen dat de afwezigheid van toestemming van de tegenpartij voor de vaststelling (in casu vaststelling van het feit dat deze in een bepaald goed bieren en dranken verkocht) niet de nietigheid van het P.V. met zich bracht. Boven heb ik reeds aangegeven niet in te zien hoe de kwalificatie van de vaststelling voor deze discussie relevant kan zijn. Verder is de kwalificatie van de positie van de gerechtsdeurwaarder als getuige m.i. voor ernstige kritiek vatbaar, een kritiek die ik hierboven reeds heb gegeven.

20. De bestaande rechtspraak biedt m.i. dus nauwelijks houvast voor de vraag of de gerechtsdeurwaarder verplicht is zijn ambt te verlenen voor materiële vaststellingen op verzoek van een particulier. Nu is het m.i. wel duidelijk dat de ratio legis van de verplichte ambtsverlening te vinden is in het *monopolie* van de gerechtsdeurwaarder.²⁵ De verplichting tot ambtsverlening hangt dan ook af van het antwoord op de vraag of de verzoekende particulier hetzelfde juridisch resultaat, namelijk een vaststelling door een beëdigd ambtenaar (authentieke vaststelling), ook op een andere, min of meer gelijkwaardige, wijze kan bereiken. Daarbij geldt ook dat het feit dat een monopolie gedeeld wordt met andere geregelende beroepen – en dus niet volledig exclusief is – op zichzelf niet voldoende is om een openbaar ambtenaar te ontheffen van de verplichting zijn ambt te verlenen.

De vraag luidt dus of een particulier voor het doen van materiële vaststellingen op authentieke wijze over een alternatief beschikt. Volgens de reeds aangehaalde toelichting bij het wetsvoorstel dat tot de wijziging van art. 516 Ger.W. heeft geleid, is de vaststelling door een gerechtsdeurwaarder dikwijls het enige middel om snel en onherroepelijk een feit of een toestand door een beëdigd ambtenaar te laten vaststellen.²⁶ Deze uitlating is evenwel niet bindend, indien ze feitelijk onjuist zou zijn. In werkelijkheid bestaat er meestal een alternatief, namelijk de gerechtelijke aanstelling van een deskundige, zo nodig in kort geding of zelfs op eenzijdig verzoekschrift, welke aanstelling o.m. door art. 584 Ger.W. uitdrukkelijk wordt geregeld. Niets belet overigens dat een gerechtsdeurwaarder als deskundige wordt aangesteld.

Dit alternatief is echter in vele gevallen niet evenwaardig: de deskundige kan weigeren (en kan acht dagen wachten om zijn beslissing daaromtrent te nemen, art. 965, tweede lid, Ger.W.) en de snelheid van zijn tussenkomst kan beduidend minder zijn dan die van een gerechtsdeurwaarder.

M.i. betekent dit dat de gerechtsdeurwaarder verplicht is zijn ambt te verlenen in die gevallen waarin de verzoeker niet over een volwaardig alternatief beschikt, wat een feitenkwestie is die van geval tot geval kan verschillen, en onder voorbehoud van de zo dadelijk aan te geven beperkingen. In de meeste gevallen – behalve de bijzonder spoedeisende – zal de gerechtsdeurwaarder echter wel het recht hebben de opdracht te weigeren en de verzoeker te verwijzen naar de rechter met de mededeling dat hij de aanstelling van een ex-

pert (die een gerechtsdeurwaarder kan zijn) kan vorderen, zo nodig in kort geding of op eenzijdig verzoekschrift.

21. De opwerping dat er geen ministerieplicht bestaat voor andere in art. 516 Ger.W. genoemde handelingen van een gerechtsdeurwaarder kan m.i. beantwoord worden door erop te wijzen dat de gerechtsdeurwaarder geen monopolie heeft, zelfs geen gedeeld, over die handelingen. Dit geldt bv. voor het lichten van uitgiften en processtukken (dat kan de partij zelf), het neerleggen van verzoekschriften (id.), de schattingen van goederen (niet geregelende activiteit) e.d.m. Het verschil met de vaststelling van materiële feiten is dat er in al die gevallen geen probleem bestaat van verlening van authenticiteit, reden waarom een ministerieplicht voor vaststellingen niet kan worden uitgesloten.

22. Vanzelfsprekend geldt deze mogelijkheid dat een gerechtsdeurwaarder verplicht zou kunnen zijn zijn ambt te verlenen uitsluitend voor de vaststelling van zuiver materiële feiten. Daaromtrent kan, gezien de tekst van art. 516 Ger.W., geen enkele twijfel bestaan. Gerechtsdeurwaarders zullen er hun verzoekers wellicht maar al te vaak op moeten wijzen dat de door hen gevraagde vaststellingen niet zintuiglijk waarneembaar zijn. Of dat het menselijkerwijze onmogelijk is het voortdurend karakter van een bepaalde prestatie gedurende langere tijd vast te stellen, zoals bv. het feit dat iemand vier dagen en nachten aan één stuk door zou windsurfen – om in het Guinness Book of records te komen natuurlijk.²⁷

23. Het is even vanzelfsprekend dat een gerechtsdeurwaarder elke opdracht mag weigeren waarvan de uitvoering onwettig zou zijn, bv. omdat zij een inbreuk zou vormen op rechten of vrijheden die gewaarborgd worden door de wet, de Grondwet of een internationaal verdrag (meer bepaald het E.V.R.M.), zoals de persoonlijke vrijheid of privacy van derden (i.h.b. de tegenpartij), de onschendbaarheid van de woning of van de eigendom e.d.m.

IV. De (beperking van de) territoriale bevoegdheid

24. De territoriale beperking van de bevoegdheid van de gerechtsdeurwaarder is te vinden in art. 513, derde lid, Ger.W.: «De gerechtsdeurwaarder mag zijn ambt slechts uitoefenen in het gerechtelijk arrondissement dat bij het K.B. tot benoeming is bepaald.» Criterium is hierbij *de uitoefening van het ambt*. Buiten zijn gerechtelijke arrondissement kan de gerechtsdeurwaarder zijn ambt niet uitoefenen en dus slechts vaststellingen doen zoals elke particulier.

25. Overeenkomstig mijn besluit in II heeft deze beperking van de territoriale bevoegdheid van een gerechtsdeurwaarder dus betrekking op de vaststellingen van zuiver materiële feiten gedaan op verzoek van een particulier, tenzij de gerechtsdeurwaarder deze vaststellingen louter als privé-persoon deed. Anders uitgedrukt: indien de gerechtsdeurwaarder op verzoek van een particulier vaststellingen doet buiten zijn arrondissement, dan handelt hij als privé-persoon, met alle bovengenoemde gevolgen vandien (buiten tarief, mogelijkheid te worden opgeroepen als getuige e.d.m.). In die gevallen treedt hij inderdaad op als «gewoon getuige». Of hij dit mag is een deontologische vraag, waar ik hier niet op inga (er was reeds vóór de inwerkingtreding van de nieu-

²⁵ Vgl. bv. ROUARD, *Traité élémentaire de droit judiciaire privé*, 316, nr. 280; en 593, nr. 886.

²⁶ *Stukken Senaat*, 1988-89, nr. 489/1, 6 en 7.

²⁷ Voorbeeld van J. Kok, «Mijn ervaring met het proces-verbaal van constatering», *De gerechtsdeurwaarder*, 1986, 119 e.v.

we bepalingen een Aanbeveling van de Nationale Kamer van Gerechtsdeurwaarders waarbij de gerechtsdeurwaarders verzocht werden geen vaststellingen te doen buiten hun arrondissement).

26. Het feit dat andere in art. 516 Ger.W. genoemde handelingen, meer bepaald het lichten van uitgiften en processtukken, niet tot het arrondissement beperkt dienen te blijven, is m.i. niet beslissend. Boven (III, nr. 7) stelde ik reeds dat deze handelingen niet thuishoren in art. 516 Ger.W. en daar louter om historische redenen zijn blijven staan; het gaat hier om materiële daden, niet om verklaringen of rechtshandelingen van de gerechtsdeurwaarder. Hetzelfde geldt voor daden als het doen van opzoekingen, de publikatie in dagbladen e.d.m.

De ondertekening van verzoekschriften (een akte van rechtspleging), alsook alle authentieke akten, waaronder bv. het aanbod van betaling en de openbare verkopen van roerende goederen, dienen daarentegen wel beperkt te blijven tot het arrondissement. Voor andere onderhandse akten, zoals de minnelijke inning van schuldvorderingen of de aanmaning per brief, geldt deze beperking m.i. niet.

V. Registratieverplichting

27. De *registratieverplichting* vinden we in art. 19, 1°, Wetboek Registratie-, Hypotheek- en Griffierechten en ze geldt meer bepaald voor «de akten van notarissen; de *exploiten en processen-verbaal* van gerechtsdeurwaarders (in België verleden)». De inschrijving in het repertorium is krachtens art. 176 van hetzelfde wetboek verplicht voor «*alle akten van hun ambt*». Is dat niet het geval, dan is geen registratierecht verschuldigd.

28. Onder de gelding van het oude art. 516 Ger.W. werd, in overeenstemming met wat toen voor de voorgaande vragen gold, aanvaard dat er geen registratieverplichting bestond voor de vaststellingen door een gerechtsdeurwaarder die ons bezighouden.²⁸

29. Onder de nieuwe wet is het bovengenoemde criterium voor de beoordeling van het authentiek karakter van de vaststellingen, namelijk het optreden als gerechtsdeurwaarder (en niet als privé-persoon) – wat uit de vorm van de akte moet blijken – binnen zijn territoriale bevoegdheid, m.i. ook beslissend voor de registratieverplichting. De directeur-generaal van het Ministerie van Financiën, sector registratie, heeft dit standpunt reeds verkondigd in een circulaire van 8 juli 1992 (nr. 7) aan de ontvangers van de registratiekantoren.

Indien uit de vorm van de akte blijkt dat de gerechtsdeurwaarder als privé-persoon optreedt, en de akte dus niet authentiek is, is deze registratie natuurlijk niet verplicht.

30. Schattingen en door een gerechtsdeurwaarder ondertekende verzoekschriften zijn niet onderworpen aan de registratieverplichting omdat het hier wel om onderhandse akten gaat en niet om authentieke akten: ze omvatten immers geen vaststellingen van zintuiglijk waarneembare feiten. Hetzelfde geldt voor handelingen als een buitengerechtelijke aanmaning (art. 7 Tarief gerechtsdeurwaarders), een ontwerp van evenredige verdeling (art. 1629, tweede lid,

Ger.W.; art. 10 tarief), een verzoek tot aangifte van schuldvordering per aangetekende brief (art. 1627 Ger.W.), de inning van schuldvorderingen (art. 8 Tarief) e.d.m. Uit het feit dat al deze handelingen niet hoeven te worden geregistreerd kan evenwel niets worden afgeleid voor de vaststellingen van materiële feiten.

VI. Strafrechtelijke aansprakelijkheid

31. Art. 195 Sw. bestraft met dwangarbeid «ieder openbaar ambtenaar die *bij het opmaken van akten van zijn ambt* het wezen of de omstandigheden ervan vervalst, hetzij door andere overeenkomsten te schrijven dan die welke partijen hebben opgenomen of gedicteerd, hetzij door als waar op te nemen, feiten die het niet zijn».

32. Voor deze verzwaarde strafrechtelijke aansprakelijkheid kan hetzelfde criterium worden gehanteerd als voor de bewijswaarde. De ratio legis van deze verzwaarde aansprakelijkheid heeft immers te maken met het bijzondere vertrouwen dat men in de (bewijswaarde van de) ambtsdaden van een ministerieel ambtenaar mag stellen.

VII. Publiciteit te geven aan de akte van vaststelling

33. Naast de bovengenoemde vragen waarvoor de kwalificatie van de hier besproken vaststellingen belang heeft, rijst ten slotte nog de vraag of bepaalde formaliteiten moeten worden vervuld voor de tegenwerpbaarheid van de vaststelling aan de betrokken partijen.

34. Het spreekt vanzelf dat een *voorafgaande* betekening of kennisgeving aan de eventuele tegenpartij niet noodzakelijk is, tenzij de wet zulks bepaalt voor bijzondere gevallen. Dit volgt overigens a fortiori uit het cassatiearrest van 18 december 1992, volgens hetwelk ook de machtiging tot vaststelling van overspel niet hoeft te worden betekend vooraleer tot die vaststelling wordt overgegaan.²⁹

35. Wat de mededeling van de *gedane vaststellingen* aan partijen of derden betreft, wordt in art. 516 Ger.W., anders dan in vele specifieke wettelijke bepalingen, niets vermeld. De wet zou overigens geen algemene regel kunnen geven, aangezien er niet noodzakelijk een actuele tegenpartij is. Het gaat ook niet om een akte van rechtspleging, waarvan betekening of kennisgeving geschiedt overeenkomstig art. 34 Ger.W. Voor zover er enige mededeling moet geschieden, geschiedt deze dan ook vormvrij, zoals bv. ook de kennisgeving van de bevindingen (preliminaria) van een deskundige (uit de Franse tekst van art. 978 Ger.W. blijkt dat het daar niet gaat om een «kennisgeving» in de zin van art. 32, 2°, Ger.W., maar om een loutere mededeling). Doch m.i. is er geen enkele regel die een mededeling voorschrijft, zolang de stukken niet gebruikt worden in een rechtspleging. In het laatste geval gelden de gewone regels voor overlegging van stukken, d.w.z. door neerlegging ter griffie of in der minne tussen advocaten.

36. Dit verhindert niet dat een gerechtsdeurwaarder die qualitate qua optreedt, dit openlijk dient te doen, d.w.z. zijn hoedanigheid op verzoek kenbaar dient te maken. Het verborgen houden van zijn opdracht zou maken dat de gerechts-

²⁸ Zie bv. F. WERDEFROY, *Registratierechten*, tweede uitgave, nr. 135, 1°.

²⁹ R.W., 1992-93, 1061.

deurwaarder zich als privé-detective gedraagt, wat in strijd zou zijn met de desbetreffende wet van 19 juli 1991.

37. Ook heeft elke belanghebbende partij recht om inzage te krijgen van de akte van vaststelling. Desnoods zou daartoe de procedure van de artt. 1372 e.v. Ger.W. kunnen worden aangewend.

VIII. Besluit

38. De bedoeling van de wetgever bij de opname van een bepaling over de vaststelling van materiële feiten door gerechtsdeurwaarders op verzoek van particulieren was de burger een middel te geven om snel en onherroepelijk een feit of een toestand door een beëdigd ambtenaar te laten vaststellen. Deze mogelijkheid is zeer zinvol, en men moet dan ook de daarmee verbonden consequenties van dit mid-

del aanvaarden, waaronder de dwingende bewijswaarde ervan. Ik ben ervan overtuigd dat gerechtsdeurwaarders dit middel gewetensvol zullen gebruiken en zich niet zullen laten verleiden tot het doen van vaststellingen van feiten die menselijkerwijze gesproken niet zintuiglijk vaststelbaar zijn. Mijn belangrijkste bedenking betreft het feit dat er geen zinvolle procedure bestaat om tegenbewijs te leveren tegen – naar we mogen aannemen om zo te zeggen steeds ongewilde – intellectuele valsheid van dergelijke vaststellingen, maar deze kritiek betreft niet zozeer het proces-verbaal van vaststelling door een gerechtsdeurwaarder in het bijzonder, maar de traditionele opvatting over tegenbewijs tegen intellectuele valsheid in authentieke akten in het algemeen.

Prof. M.E. STORME

TERMINOLOGISCHE VRAGEN AAN DE GRONDWETGEVER

*Though this be madness, yet there
is method in 't (Hamlet, II, 2, 211)*

Bij de lectuur van de nieuwe Grondwet van 17 februari 1994 (*B.S.*, van dezelfde datum, tweede uitgave) rijzen bij de aandachtige lezer een aantal vragen betreffende sommige gevallen van woordkeus en zinsbouw, die doen twijfelen aan de ernst waarmee dat werkstuk is gereviseerd.

Gezien het gezag dat normaal van de constitutionele tekst moet uitgaan, bestaat het gevaar dat de onnauwkeurigheden en inconsequenties op terminologisch gebied, waardoor de tekst ontsierd wordt, een ongunstige invloed zullen hebben op andere teksten die op de Grondwet steunen of ervan worden afgeleid. Het is immers te verwachten dat bij de behandeling van onderwerpen die in de basiswet van ons land voorkomen, niet alleen de gestelde regels, de benamingen van de opgerichte instellingen, maar ook uitdrukkingen en termen die erop betrekking hebben, hun weg zullen vinden in die andere teksten, hoezeer ze ook afwijken van het geijkte gebruik in de taal van de wetten en verordeningen. De steller van zulke nieuwe teksten zal eventuele verwijten of voorstellen tot verbetering afwijzen met het argument dat het toch ook zo in de Grondwet staat.

Ter staving hierna een aantal vragen door de Nederlandse tekst van onze huidige Grondwet ingegeven:

1. In artikel 151 wordt tweemaal (in het tweede en het derde lid) in verband met de voordrachten voor de benoeming van magistraten, de Franse uitdrukking «listes doubles» vertaald met «lijsten van twee kandidaten», wat al wat beter is dan het vroeger gebruikelijke «dubbele lijsten», hoewel in het Nederlands de, zeg maar technische, term daarvoor «dubbeltal» is. Het zou niet de eerste maal zijn dat die term in onze wetgeving wordt gebruikt: in het Gerechtelijk

Wetboek (van 1967) komt hij immers reeds in hetzelfde verband voor in de artikelen 211, 212, 255, 256 en 262. Daar hadden de stellers van artikel 151 inspiratie kunnen vinden. Voorts zijn er de woordenboeken, te beginnen met het Juridisch Woordenboek van J. Moors. Bij twijfel aan de waarde van «dubbeltal» had men kunnen kijken in het W.N.T. (deel III, 1916) waar het woord verklaard wordt met «Lijst van tweemaal zoveel personen als gekozen of benoemd moesten worden», of naar Verschuieren, *Modern Woordenboek*, 8e uitgave, 1979, waar de verklaring luidt: «Tweetal personen als er maar één gekozen of benoemd moet worden, om een keuze te doen», of ook naar Van Dale, *Groot Woordenboek*, uitgave 1992, dat de term verklaart als «Tweetal m.n. van voor een ambt of functie voorgedragen personen». Uit dat alles blijkt dat de term dubbeltal van waarde is om het Franse begrip «liste double (de candidats)» weer te geven.

Waarom heeft de grondwetgever niet van de geboden gelegenheid gebruik gemaakt om aan de dwang van de woordelijke vertaling van de Franse versie te ontsnappen en in zijn nieuwe tekst het juiste woord op te nemen?

2. In verband met artikel 119 had de *Centrale Commissie voor de Nederlandse Rechtspraak en Bestuurspraak* gesuggereerd het woord «werking», dat stond als vertaling van «fonctionnement», telkens te vervangen door «werkwijze». ¹ Terwijl

¹ Zie het parlamentsstuk 1092/2-92/93 (Kamer) - 100-46/6° (B.Z. 1991-92) (Senaat), gewone zitting 1993-94, 16 november 1993, verslag namens de verenigde commissies voor de herziening van de Grondwet, p. 40.

de voorzitter van de Senaat die suggestie niet onredelijk achtte, rees de vraag of dan het Franse «fonctionnement» niet door een andere term vervangen moest worden. De Franstalige leden meenden dat «fonctionnement» kon worden gehandhaafd omdat het ook de Nederlandse term «werkwijze» dekt. In artikel 82 van de definitieve tekst vinden wij dan ook de term «werkwijze», zoals de Centrale Commissie had voorgesteld.

Maar waarom is dan in een soortgelijke context in de artikelen 115, § 1, 118, § 2, 121, § 1, 123, § 2, 136 en 160 het woord «werking» naast «fonctionnement» blijven staan? De Centrale Commissie had nochtans terecht gesuggereerd «werking» *telkens* te vervangen door «werkwijze»... Na de aanvaarding van de suggestie op een plaats, kon men logischerwijs verwachten dat zulks ook op de andere plaatsen het geval zou zijn. Waarom is dat niet gebeurd?

Men zou à décharge kunnen aanvoeren dat het werkwoord waarvan «werking» het voorwerp is, bv. in de artikelen 118 en 136, niet «bepalen» is, maar «regelen». Nu kan men wel de werking van iets regelen maar bezwaarlijk de werkwijze, want de werking regelen betekent niets anders dan de werkwijze bepalen, d.i. zeggen hoe iets moet werken.

3. In hetzelfde artikel 82 stelde de grondwetgever naast het Franse «le mode de calcul des délais...» het Nederlandse «de berekeningswijze van de ... termijnen». In het Frans vormt «calcul des délais» semantisch een geheel. Gebruik makend van de mogelijkheid om in het Nederlands samengestelde woorden te vormen, die men in het Frans niet veel vindt, is men «mode de calcul», een andere semantische groep, gaan vertalen door «berekeningswijze», wat niet meer de semantische verbinding met «termijnen» toelaat, zoals die in het Frans bestaat tussen «calcul» en zijn object «délais». Er had moeten staan «wijze van berekening van de termijnen», net zoals men in artikel 157 naast «le mode de nomination de leurs membres» geschreven heeft «de wijze van benoeming... van hun leden» al had men daar volgens dezelfde methode ook, ditmaal ten onrechte, kunnen spreken van «benoemingswijze van hun leden». In artikel 82 van zijn Duitse tekst is de grondwetgever preciezer te werk gegaan; daar staat niet «Berechnungsweise» maar «die Weise, wie die... Fristen zu berechnen sind».

Dat alles leert ons dat het vormen van Nederlandse samengestelde woorden naast Franse woordgroepen met dezelfde betekenisinhoud wel aan te moedigen is, maar dat het bij ondoordacht gebruik tot semantische ontsporingen kan leiden. De vorm is wel juist, maar de inhoud minder.

4. Hetzelfde probleem rijst in artikel 136, tweede lid, dat in het Frans luidt als volgt: «Les Collèges forment ensemble le Collège réuni, qui fait fonction d'organe de concertation et de coordination entre les deux communautés» = «De Colleges vormen samen het Verenigd College, dat fungeert als overleg- en coördinatieorgaan tussen de beide gemeenschappen».

In het Frans is er sprake van een «organe de concertation et de coordination entre les deux communautés», waarin «organe de concertation et de coordination» een woordgroep vormt, die in het Nederlands wordt weergegeven met de samenstelling: «overleg- en coördinatieorgaan». De semantische verbinding die in het Frans bestaat in de groep «concertation et coordination entre les deux communautés» is in de Nederlandse tekst niet tot haar recht gekomen. Gaat het hier, naar gelang van het semantische verband, om een

orgaan tussen de gemeenschappen of om overleg en coördinatie tussen de gemeenschappen? Dat laatste lijkt het meest waarschijnlijk; de basisidee van de zin is immers het overleg en de coördinatie tussen de gemeenschappen en daartoe moet het desbetreffende orgaan dienen. De vraag is nu ook of «tussen de beide gemeenschappen» moet worden begrepen als bepaling van het werkwoord «fungeert». Maar dan is er wel een te grote afstand tussen beide en het samengaan van «orgaan» met de bepaling leidt ons ertoe te denken dat «-orgaan tussen de beide gemeenschappen» als een semantische groep bedoeld is.

Als dat zo is, lijkt het te verkiezen de zin als volgt te formuleren: «... dat tussen de beide gemeenschappen als overleg- en coördinatieorgaan fungeert», of «... dat als overleg- en coördinatieorgaan fungeert tussen de beide gemeenschappen», zoals de Duitse steller het deed; de idee «fungeren tussen de beide gemeenschappen» roept de idee van een tussenpersoon, een soort scheidsrechter op, wat de bedoeling lijkt te zijn. Daarom zou het nog juister geformuleerd kunnen worden als volgt: «... dat fungeert als orgaan voor overleg en coördinatie tussen de beide gemeenschappen». Dat is immers wat er moet gebeuren: overleg en coördinatie, en dat tussen de gemeenschappen. Aldus hebben we, hetzij een semantische structuur met als elementen «fungeren» en «tussen de beide gemeenschappen», hetzij een semantische structuur met als elementen «overleg en coördinatie» aan de ene kant en «tussen de beide gemeenschappen» aan de andere kant. De hele moeilijkheid is ontstaan doordat men vooral oog heeft gehad voor de woordgroep «organe de concertation et de coordination» en daarvan een Nederlandse samenstelling heeft gemaakt, die nog moeilijk in logische verbinding met andere nabije zinsdelen te brengen was. En daar liep de grondwetgever met zijn Nederlandse tekst vast.

5. Iets soortgelijks kon het geval zijn met de samenstelling «financieringsstelsel»: in het eerste lid van artikel 176, dat luidt: «Une loi... fixe le système de financement de la Communauté germanophone», krijgt men voor de groep «système de financement» in het Nederlands terecht de samenstelling «financieringsstelsel». De semantische werkwoord-object-verbinding die hier bedoeld was, is «het stelsel van financiering van de Duitstalige Gemeenschap». Dat had men zo kunnen zeggen: waarom niet?

De moeilijkheid is evenwel ontweken door het gebruik van het bindsemanteem «voor» in plaats van «van»; er staat nu «het financieringsstelsel voor de Duitstalige Gemeenschap», hoewel er in het Frans staat: «le système de financement de la Communauté germanophone». Hetzelfde ziet men in artikel 177, eerste lid, waar in het Nederlands staat: «Een wet... stelt het financieringsstelsel vast voor de gewesten», terwijl de Franse tekst toch luidt: «Une loi... fixe le système de financement des régions».

Alles lijkt in orde in artikel 175, eerste lid, waar in het Nederlands staat «financieringsstelsel voor...» naast het Franse «système de financement pour...».

6. Een andere vraag betreft het inconsequent vertalen van het Franse «motiver», dat in het juridische Nederlands betekent «met redenen omkleeden».

In artikel 12 staat «een met redenen omkleed bevel van de rechter», in artikel 54 heeft de Grondwetgever het over «une motion motivée» / «een met redenen omklede motie» en in artikel 149 staat: «Tout jugement est motivé» / «elk vonnis is

met redenen omkleed», maar in datzelfde artikel 54 lezen wij in het tweede lid «son avis motivé» / «zijn gemotiveerd advies». Als wij er het woordenboek (Van Dale, Groot Woordenboek F.N.) op naslaan vinden wij voor «motiver»: «Met redenen omkleeden - redenen aanvoeren voor», en geen «motiveren». Dit laatste kent het woordenboek wel, maar dan in de psychologische sfeer: «être motivé: gemotiveerd zijn»; in de sfeer van de argumentatie is «met redenen omkleeden» wel de juiste weergave van «motiver».

Zo krijgt het Franse «motiver» bij de grondwetgever twee verschillende Nederlandse vertalingen in een zelfde wetsartikel, waaruit zou zijn af te leiden dat volgens de methode van de grondwetgever een motie, een rechterlijk bevel of een vonnis «met redenen omkleed» kan zijn, maar dat bij advies «motiveren» het juiste woord is. Zou dat de bedoeling zijn geweest?

7. Artikel 49 luidt: «Men kan niet tegelijk lid van beide kamers zijn.» Wat is hier onmogelijk: «tegelijk lid zijn» of «tegelijk van beide kamers lid zijn»? De bepaling «tegelijk» slaat kennelijk op «van beide kamers» en zou daar best bijstaan en er een woordgroep mee vormen. Zo zouden wij komen tot de structuur: «... niet *tegelijk van beide kamers* lid zijn» of «... niet *van beide kamers tegelijk* lid zijn». Of, zou het woordje «tegelijk» (dat de Franse logica hier wel nodig lijkt te hebben) niet gemist kunnen worden, de idee zit immers toch al in «beide»? Dus: «Men kan niet van beide kamers lid zijn» (vergelijk met «uit twee ruiven eten»).

8. In de artikelen 54 en 59 wordt voor het Franse «suspendre» telkens een verschillende vertaling gegeven; De ene keer is het «schorsen», de andere keer «opschorten». De omstandigheden zijn verschillend evenals de betekenis van de twee Nederlandse werkwoorden.

Bij Van Dale (uitg. 1992) vinden wij als tweede betekenis van schorsen: «Tijdelijk sluiten, opheffen, doen ophouden, buiten werking stellen», met als voorbeeld: «een vergadering, een wedstrijd schorsen». Het gaat hier blijkbaar om het doen ophouden van iets dat al bezig is. Voor opschorten geeft het woordenboek als tweede betekenis: «uitstellen, op een later tijdstip stellen», waarbij het kennelijk gaat om het uitstellen van iets dat nog niet begonnen is.

Artikel 54 betreft het geval waarin een aantal parlementsleden bij een met redenen omklede motie verklaren dat zekere bepalingen in een wetsontwerp of wetsvoorstel de betrekkingen tussen de gemeenschappen ernstig in het gedrang kunnen brengen. In het tweede lid wordt bepaald dat dan de parlementaire procedure wordt opgeschort, wat volgens ons woordenboek betekent dat ze wordt uitgesteld, maar ze is al aan de gang; immers, volgens het eerste lid moet de motie worden ingediend na de indiening van het verslag en voor de eindstemming in openbare vergadering. De parlementaire procedure moet dus eigenlijk worden «geschorst», want ze is al bezig, niet «opgeschort», ze is immers al begonnen. Het W.N.T. geeft als verklaring van «schorsen»: «voorlopig of tijdelijk buiten werking stellen»; en voor «opschorten»: «tot later uitstellen, tijdelijk doen uitblijven», gezegd van «zaken die zullen plaats vinden, moeten geschieden».

Het gaat beter in artikel 59: daar wordt bepaald dat de hechtenis of de vervolging van een lid van een van de Kamers tijdens de zitting en voor haar gehele duur wordt geschorst indien de Kamer het vordert. Hier betreft het, volgens het gekozen werkwoord, een hechtenis of vervolging die al be-

gonnen is (wellicht voordat betrokkene verkozen werd) en die dan wordt opgeheven of buiten werking gesteld zolang de zitting duurt.

9. Overeenkomstig artikel 180 moet het Rekenhof ervoor waken «dat geen artikel van de uitgaven der begroting wordt overschreden...» / «qu'aucun article des dépenses du budget ne soit dépassé...» Het onderdeel van een begroting of een rekening dat in het Frans «article» wordt genoemd, heet in het Nederlands «post» (zie Van Dale onder begroting, «begrotingspost», en onder IV post: «2. punt van een begroting», met het voorbeeld «een post voor onvoorziene uitgaven»). Soms hoort men ter verdediging van «artikel» zeggen dat de begroting die bij het parlement wordt ingediend, in feite een wetsontwerp is, en dat daarom gesproken kan worden van artikel. Dat kan dan eventueel verscheidene posten omvatten. Hierover valt te discussiëren en eventueel te verbeteren.

De Duitse versie heeft geen moeite met het Franse article en heeft niet Artikel, maar «Ausgabenposten».

10. In artikel 67 wordt bepaald dat de Raad van de Vlaamse Gemeenschap «Vlaamse Raad» genoemd wordt. Dat wekt de verwachting dat de grondwetgever zich voorneemt die benaming dan ook verder in zijn tekst te gaan gebruiken. Toch spreekt de tekst in artikel 86, tweede lid, nog van de Raad van de Vlaamse Gemeenschap en is men wellicht al vergeten dat die «Vlaamse Raad» genoemd wordt. In artikel 115 wordt daar dan nog eens aan herinnerd: «de Raad van de Vlaamse Gemeenschap, Vlaamse Raad genoemd». Daar lijkt dus wel methode in te zitten. Drie artikelen verder, in artikel 118, § 2, slaat de amnesie weer toe en heeft men het opnieuw over de «Raad van de Vlaamse Gemeenschap», zonder meer. Wat kan daarmee bedoeld zijn?

11. Wij weten dat het Franse «élire-élection», in verband met het aanwijzen van mandatarissen voor een politiek ambt, in het Nederlands gelijkstaat met «verkiezen-verkiezing» (kiezen-kiezing is immers volkse taal en wordt afgekeurd). De grondwetgever zegt evenwel dat de volksvertegenwoordigers (in artikel 65) en de senatoren (in artikel 70) worden «gekozen» voor vier jaar, en in artikel 69, eerste lid «Om tot senator gekozen of aangewezen te worden...», staat het ook. Waarom schrijft de grondwetgever daar niet «verkozen»?

De enige plaats waar het niet om «verkiezing» (door het volk) gaat, is in artikel 122, «De leden van elke Gemeenschaps- of Gewestregering worden gekozen door hun Raad», en daar lijkt «kiezen» juist, in de betekenis van «door stemming aanwijzen» (Van Dale, v° Verkiezing, 3).

«Verkiezen» is toch de juiste term voor «door keuze aanwijzen voor een functie» Van Dale, v° Verkiezen, 3). De grondwetgever gebruikt toch in artikel 67, § 2, eerste en tweede lid, en in artikel 68, § 5, de term «verkiezing» en niet het woord «kiezing» dat mogelijk beter bij «kiezen» zou passen, maar dat niet de verwijzing naar democratische verkiezingen inhoudt.

Hij doet het evenwel goed in artikel 116, § 1: «De Raden zijn samengesteld uit verkozen mandatarissen». In dat zelfde artikel, § 2, eerste en tweede lid, vervalt hij evenwel in de vergissing, want daar zijn de leden rechtstreeks «gekozen». In artikel 162, 1°, heeft hij het overigens terecht over «de rechtstreekse verkiezing van de leden van de provincieraden en de gemeenteraden». Men kan zich afvragen of daar enige methode in zit.

In een hoofdstuk dat voornamelijk handelt over de wijze waarop politieke mandatarissen aan hun functie komen, zou men de term «verkiezen» naast «verkiezing» kunnen verwachten. Waarom heeft de grondwetgever daar het juiste woord niet consequent gebruikt?

12. In artikel 29 staat dat «de wet bepaalt welke agenten verantwoordelijk zijn voor de schending van het geheim der aan de post toevertrouwde brieven».

Over welke agenten gaat het hier, of is het woord alleen maar gebruikt omdat er in het Frans «agent» staat? Van Dale (uitg. 1984) kent allerlei agenten, bij de politie, in de handel, de geheime dienst, de diplomatie en politiek, en zegt voorts dat het woord in België nog wel gebruikt wordt voor beambte of ambtenaar (als gallicisme). Had men niet beter «beambten» of «ambtenaren» geschreven in plaats van het Belgische gallicisme «agenten»?

13. In het nieuwe artikel 23, tweede lid, staat: «Daartoe waarborgen de wet, het decreet (...) de economische, sociale en culturele rechten, *waarvan* ze de voorwaarden voor de uitoefening bepalen.» Er zijn hier twee voorschriften, uitgedrukt met de werkwoorden waarborgen, in de hoofdzin, en bepalen, in de bijzin.

In de wetgevingstechniek wordt vermeden een regel te formuleren in een ondergeschikte zin, zoals wel meer in Franse teksten voorkomt. Hier heeft de Franse versie echter zelf een nevenschiktelijke zin: «A cette fin, la loi, le décret (...) garantissent les droits économiques, sociaux et culturels, *et* déterminent les conditions de leur exercice.» In zijn Nederlandse tekst heeft de grondwetgever het voorschrift «bepalen» in een ondergeschikte zin gezet en zo een Franse gewoonte gevolgd, hoewel zijn basistekst dat niet heeft gedaan.

Beter had hier gestaan: «waarborgen de... culturele rechten en bepalen de voorwaarden voor de uitoefening ervan.» Zo hebben wij twee zinnen van gelijk niveau. Als de Franse tekst een voorschrift in een relatiefzin onderbrengt, wordt dat in het Nederlands niet gevolgd. Aldus is terecht niet gebeurd in artikel 103, waar in het Frans staat: «... et de les traduire devant la Cour de cassation, qui seule a le droit de les juger...» In de Nederlandse tekst heeft de grondwetgever geschreven: «... en hen te brengen voor het Hof van Cassatie; dit alleen is bevoegd om hen te berechten...» Waarom is die methode niet eveneens in artikel 23 gevolgd?

14. Artikel 50 bepaalt dat een lid van een Kamer dat door de Koning tot minister wordt benoemd, ophoudt zitting te hebben enz. De laatste zin luidt: «De wet stelt de nadere regels van zijn vervanging in de betrokken Kamer vast.» In het Frans staat er: «La loi prévoit *les* modalités de son remplacement dans la Chambre concernée.» Bij het stellen van de Nederlandse tekst is een en ander misgelopen: het «afgejakkerde» Franse woord «modalités» is terecht weergegeven met «nadere regels» (dat staat ook zo in art. 163, tweede lid), maar waarom moest het Franse bepaald lidwoord voor modalités nagevolgd worden en moesten het «de» nadere regels zijn? De Franse tekst, die normaal de structuur niet heeft die wij in het Nederlands met een onbepaald lidwoord vormen, en meer gebruik maakt van een bepaald lidwoord, is hier wel wat slaafs nagevolgd.

En waarom schrijft de grondwetgever «regelen vaststellen» als hij kon volstaan met «regelen (of regels) stellen»? Het eerste element van de samenstelling «vaststellen» staat te ver van het werkwoordgedeelte «stellen». Er had immers

kunnen staan: «De wet stelt (nadere) regels voor zijn vervanging...» of «De wet regelt zijn vervanging...»

15. Artikel 64, dat handelt over de verkiesbaarheid, heeft als tweede lid: «Geen andere voorwaarde tot verkiesbaarheid kan worden vereist.» Nu worden voorwaarden niet vereist, maar ze kunnen wel worden gesteld of opgelegd. Wat vereist kan zijn is een hoedanigheid, bv. Belg zijn en dat is dan een «condition», een omstandigheid of staat waarin iemand zich bevindt (zie Littré). Op deze plaats werd het Franse woord (een «mot à sens multiples») vertaald met een term die overeenstemt met een van zijn betekenissen (voorwaarde) en verbonden met een werkwoord dat past bij een andere betekenis (hoedanigheid of staat). Het kon dus zijn: «Geen andere hoedanigheid kan voor verkiesbaarheid worden vereist...» of «Geen andere voorwaarde kan voor verkiesbaarheid worden gesteld, of opgelegd...»

16. Artikel 53 luidt: «Bij iedere zitting benoemt elke kamer haar voorzitter, haar ondervoorzitter en stelt haar bureau samen.» Na het voegwoord «en» zou men verwachten dat de opsomming van te benoemen personen voortgaat; er volgt evenwel een nevenschiktelijke zin zonder onderwerp. Dat is het gevolg van de inversie. In het Frans volgt op een vooropgestelde bepaling (aanloop) geen inversie, maar wel de gewone volgorde, die van de rechtstreekse rede: onderwerp, werkwoord, voorwerp. «La chambre nomme... et compose...» In het Nederlands behoeft de nevenschiktelijke zin een onderwerp en dat is hier «elke kamer», eventueel te vervangen door een persoonlijk voornaamwoord, zodat er beter had gestaan: «Bij iedere zitting benoemt elke Kamer haar voorzitter en ondervoorzitters en stelt zij haar bureau samen»; de bepaling «bij iedere zitting» slaat toch op de twee handelingen, het benoemen en het samenstellen en er is dus tweemaal een inversie van onderwerp en werkwoord, wat in het Frans niet het geval is. Hier werd voor de eerste zin een Nederlandse inversie toegepast en in de tweede zin gedaan alsof er geen inversie bestond. Franse structuren kunnen niet zomaar in het Nederlands gekopieerd worden.

Dat de grondwetgever het ook anders kan, bewijst hij in artikel 133, waar de Franse woordvolgorde niet is nagebootst.

17. Bij artikel 73, dat luidt: «Elke vergadering van de Senaat die mocht worden gehouden buiten de zitting van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, is van rechtswege nietig», kan men zich afvragen wat het nut is van «elke». Omdat er in het Frans «toute» staat? Maar dat «toute» staat er vaak wanneer voor ons een onbepaald lidwoord zou volstaan. Het gebruik van «elke» kan wel zin hebben als het erop aankomt te impliceren dat er geen uitzonderingen zijn, of om een verdeling weer te geven (bv. in «elk kind krijgt een appel»). Hier kan volstaan worden met het lidwoord van onbepaaldheid «een».

De grondwetgever heeft het zelf ook zo begrepen in artikel 51 waar «toute autre fonction» het Nederlandse equivalent «een ander ambt» heeft meegekregen, maar is dan weer in de Belgische vertaalgewoonte vervallen in het begin van artikel 53, waar hij zonder reden voor «toute résolution» heeft geschreven «elk besluit».

Voorts kan in artikel 73 het werkwoord «mocht» gemist worden, dat dient om de normaal niet te verwachten eventualiteit uit te drukken, zoals door het Franse «serait». Zulke emotieve elementen worden best uit de wet weggelaten.

Een louter Nederlandse zin waardoor de betekenis van het Franse origineel wordt weergegeven, zou, zonder het

emotieve element, kunnen zijn: «Een vergadering van de Senaat gehouden buiten de zitting van de Kamer van Volksvertegenwoordigers is van rechtswege nietig.» Het werkwoord «gehouden» zou hier overigens als nutteloos kunnen worden weggelaten; vergadering is immers een zogenaamd «nomen actionis» en behoefde hier geen werkwoord.

18. Bij artikel 127, het vroegere art. 125, had de Centrale Commissie voorgesteld te schrijven: «... als uitsluitend te behoren tot...» in de oorspronkelijke zin: «... de instellingen... die... moeten worden beschouwd uitsluitend te behoren tot de ene of de andere gemeenschap». Er staat overigens in het Frans ook «... considérées comme...», maar dat had de «woordenvertaler» niet gezien. Volgens het verslag (zie noot 1) gaan de verenigde commissies in op de suggestie van de *Centrale Commissie voor de Nederlandse Rechtstaal en Bestuurstaal*. Dat zeggen zij althans, maar in de definitieve tekst van de artikelen 127 en 128 is telkens in § 2 blijven staan «... worden beschouwd uitsluitend te behoren tot...» Waarom heeft de grondwetgever zich daar niets meer aangetrokken van de suggestie van de Centrale Commissie?

19. Tot slot zij nog verwezen naar artikel 53, tweede lid, dat luidt: «Geen van beide Kamers kan een besluit nemen indien niet de meerderheid van haar leden aanwezig is.»

In de tekst is al voldoende duidelijk geworden dat er twee kamers zijn: waarom dan nog gesproken van beide Kamers?

Waarom ook beginnen met het negatieve geen, wanneer de negatie eigenlijk slaat op «besluit nemen»? Kon er niet geschreven worden: «Een kamer kan geen besluit nemen wanneer niet de meerderheid van haar leden aanwezig is»? Zie punt 16 hiervoren in fine.

Uit dit alles zal blijken dat de grondwetgever van 1994 geen perfect taalgebruiker is en dat er in ons parlement behoefte is aan ervaren en geschoolde wetsredacteuren en -revisoren.

De grondwetgever heeft met zijn recentetekstaandere rechtstaalcultuur in ons land in ieder geval geen goede dienst bewezen. Het argument dat een goed verstaander maar een half woord nodig heeft en dat het allemaal wel duidelijk is, gaat hier niet op; er zijn in de rechtswereld immers niet alleen goede verstaanders, maar ook wel veel slechte of opzettelijk slechte verstaanders, die uit kleinigheden als verkeerd gekozen woorden en woordverbindingen, of verkeerd geplaatste zintekens lastige argumenten kunnen putten...

Wellicht kan bij een volgende gelegenheid de tekst eens grondig onder handen genomen worden.

J. LELIARD

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

29 JUNI 1994

Voorzitter: de h. Melchior

Rapporteurs: de hh. François en De Baets

Advocaten: mrs. Fierens, Denys en Lombaert loco Lambert

Grondwet – Gelijkheids- en niet-discriminatiebeginsel – Recht op maatschappelijke dienstverlening – Beperking – Vreemdelingen – Niet-discriminatie

Art. 57, § 2, van de wet van 8 juli 1976 betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, gewijzigd bij art. 151 van de wet van 30 december 1992 houdende sociale en diverse bepalingen, dat de hulpverlening beperkt voor twee categorieën van vreemdelingen die een bevel hebben ontvangen het grondgebied te verlaten, is bestaanbaar met de artt. 10 en 11 Gw. en schendt evenmin art. 3, E.V.R.M., art. 11, lid 1, I.V.E.S.C.R. of art. 13 van het Europees Sociaal Handvest.

Arrest nr. 51/94

III. De bestreden bepalingen en hun context

1. Artikel 1 van de organieke wet van 8 juli 1976 betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn bepaalt:

«Artikel 1. Elke persoon heeft recht op maatschappelijke dienstverlening. Deze heeft tot doel eenieder in de mogelijk-

heid te stellen een leven te leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid.

Er worden openbare centra voor maatschappelijk welzijn opgericht die, onder de door deze wet bepaalde voorwaarden, tot opdracht hebben deze dienstverlening te verzekeren.»

2.1. Voordat artikel 57 van de voormelde wet gewijzigd werd door de bepalingen die het onderwerp zijn van het beroep, bepaalde het:

«Het openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn heeft tot taak aan de personen en de gezinnen de dienstverlening te verzekeren waartoe de gemeenschap gehouden is.

Het verzekert niet alleen lenigende of curatieve doch ook preventieve hulp.

Deze dienstverlening kan van materiële, sociale, geneeskundige, sociaal-geneeskundige of psychologische aard zijn.

Indien het evenwel vreemdelingen betreft die noch gemachtigd noch toegelaten zijn tot een verblijf van meer dan drie maanden in het Rijk of om er zich te vestigen of vreemdelingen die onwettig in het Rijk verblijven, wordt de dienstverlening beperkt tot de materiële en geneeskundige dienstverlening die nodig is om in het levensonderhoud te voorzien.

In dat geval kan de materiële dienstverlening door uitkeringen in natura worden verzekerd.

Deze bepaling is niet van toepassing op de kandidaat vluchteling.

Het centrum oefent de voogdij over of verzekert althans de bewaring, het onderhoud en de opvoeding van de minderjarige kinderen die door de wet, de ouders of overheidsorganen aan het centrum zijn toevertrouwd.

Het centrum voert de taken uit hem door de wet, de Koning of de gemeenteoverheid toevertrouwd.»

2.2. Artikel 151 van de wet van 30 december 1992 houdende sociale en diverse bepalingen vervangt artikel 57 van de organieke wet van 8 juli 1976 op de openbare centra voor maatschappelijk welzijn en bepaalt:

«Artikel 57. - § 1. Onverminderd het bepaalde in artikel 57ter, heeft het openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn tot taak aan personen en gezinnen de dienstverlening te verzekeren waartoe de gemeenschap gehouden is.

Het verzekert niet alleen lenigende of curatieve doch ook preventieve hulp.

Deze dienstverlening kan van materiële, sociale, geneeskundige, sociaal-geneeskundige of psychologische aard zijn.

§ 2. De afwijking van § 1, verleent het centrum slechts de strikt noodzakelijke dienstverlening om het verlaten van het grondgebied mogelijk te maken:

1° aan de vreemdeling die zich vluchteling heeft verklaard en heeft gevraagd als dusdanig te worden erkend doch die niet de toelating heeft om in die hoedanigheid in het Rijk te verblijven en aan wie een definitief bevel is betekend om het grondgebied te verlaten;

2° aan elke andere vreemdeling die onwettig in het Koninkrijk verblijft en aan wie een definitief bevel is betekend om het grondgebied te verlaten.

Het centrum verwittigt zonder verwijl de Minister die de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen onder zijn bevoegdheid heeft, evenals de betrokken gemeente, van de beslissing van betrokkene om de in het vorige lid bedoelde dienstverlening te aanvaarden dan wel te weigeren.

Aan de maatschappelijke dienstverlening wordt een einde gemaakt vanaf de datum van de uitvoering van het bevel om het grondgebied te verlaten, en ten laatste, vanaf de datum van het verstrijken van de termijn van het definitieve bevel om het grondgebied te verlaten.

Van het bepaalde in het voorgaande lid wordt afgeweken, gedurende de strikt noodzakelijke termijn, om de betrokkene in staat te stellen het grondgebied effectief te verlaten; die termijn mag in geen geval een maand overschrijden.

Er wordt eveneens afgeweken ingeval van dringende medische hulp.

§ 3. Het centrum oefent de voogdij uit over of verzekert althans de bewaring, het onderhoud en de opvoeding van de minderjarige kinderen die door de wet, de ouders of overheidsorganen aan het centrum zijn toevertrouwd.

§ 4. Het centrum voert de taken uit die hem door de wet, de Koning of de gemeenteoverheid zijn toevertrouwd.»

3. Artikel 57, § 1, verwijst naar artikel 57ter, ingevoegd bij artikel 152 van de voormelde wet van 30 december 1992, dat bepaalt:

«Artikel 57ter. - De maatschappelijke dienstverlening is niet door het centrum maar door de Staat verschuldigd wanneer de asielvrager of de vreemdeling die niet als vluchteling werd erkend, vrijwillig of krachtens een administratieve beslissing, verblijft in een onthaalcentrum dat door de Staat is belast met het verlenen van de noodzakelijke dienstverlening om een menswaardig leven te kunnen leiden.»

4. De beroepen hebben alleen betrekking op artikel 57, § 2.

IV. In rechte

...

B.2.1. De verzoekende partij in de zaak met rolnummer 586 voert een discriminatie aan tussen de vreemdelingen die onwettig op het Belgisch grondgebied verblijven of aan wie het statuut van vluchteling is geweigerd, enerzijds, en de Belgen en de vreemdelingen die gemachtigd zijn in het Koninkrijk te verblijven of met betrekking tot wier recht op verblijf nog geen beslissing is genomen, anderzijds.

De verzoekende partijen in de zaak met rolnummer 587 voeren een discriminatie aan tussen de vreemdelingen die onwettig op het Belgisch grondgebied verblijven of aan wie het statuut van vluchteling is geweigerd, enerzijds, en de vreemdelingen die de toelating hebben of gemachtigd zijn in het Koninkrijk te verblijven of er zich te vestigen alsmede de vreemdelingen met betrekking tot wier recht op verblijf nog geen definitieve beslissing is gevallen, anderzijds.

B.2.2. Met «onwettig verblijf op het Belgisch grondgebied» bedoelen de verzoekende partijen de situatie van de vreemdeling die, volgens de bewoordingen van artikel 57, § 2, 2°, van de organieke wet van 8 juli 1976 betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn «onwettig in het Koninkrijk verblijft en aan wie een definitief bevel is betekend om het grondgebied te verlaten»; met «(kandidaat) vluchteling aan wie het statuut werd geweigerd» bedoelen de verzoekende partijen degene die, volgens de bewoordingen van artikel 57, § 2, 1°, van dezelfde wet «zich vluchteling heeft verklaard en heeft gevraagd als dusdanig te worden erkend doch die niet de toelating heeft om in die hoedanigheid in het Koninkrijk te verblijven en aan wie een definitief bevel is betekend om het grondgebied te verlaten».

B.3. Artikel 191 van de Grondwet (vroeger artikel 128) bepaalt:

«Iedere vreemdeling die zich op het grondgebied van België bevindt, geniet de bescherming verleend aan personen en aan goederen, behoudens de bij de wet gestelde uitzonderingen.»

Vreemdelingen kunnen zich dus op de bij de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (vroegere artikelen 6 en 6bis) vastgestelde beginselen van gelijkheid en niet-discriminatie beroepen op de dubbele voorwaarde dat zij, zoals te dezen, zich op het Belgisch grondgebied bevinden en dat de wet geen uitzondering heeft gemaakt wat hen betreft.

B.4.1. Artikel 57, § 2, van de organieke wet van 8 juli 1976 betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, het onderwerp van de beroepen, beperkt de hulpverlening voor twee categorieën van vreemdelingen die een bevel hebben ontvangen het grondgebied te verlaten. Het maakt zo een onderscheid tussen die vreemdelingen, enerzijds, en de Belgen en de andere vreemdelingen, anderzijds.

B.4.2. De grondwettelijke regels van de gelijkheid en de niet-discriminatie sluiten niet uit dat een verschil in behandeling tussen categorieën van personen wordt ingesteld, voor zover dat verschil op een objectief criterium berust en het redelijk verantwoord is.

Het bestaan van een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld rekening houdend met het doel en de gevolgen van de betwiste maatregel en met de aard van de ter zake

geldende beginselen; het gelijkheidsbeginsel is geschonden wanneer vaststaat dat er geen redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen de aangewende middelen en het beoogde doel.

B.4.3. Wanneer een Staat die de immigratie wil beperken, vaststelt dat de middelen die hij daartoe aanwendt niet of nauwelijks doeltreffend zijn, is het niet onredelijk dat hij niet dezelfde verplichtingen op zich neemt ten aanzien van de noden van diegenen, enerzijds, die op wettige wijze op zijn grondgebied verblijven (zijn onderdanen en bepaalde categorieën van vreemdelingen), en van de vreemdelingen, anderzijds, die er zich nog bevinden na het bevel tot verlaten te hebben ontvangen. Door op die wijze te bepalen dat degene die een definitief bevel heeft ontvangen het grondgebied vóór een bepaalde datum te verlaten, weet dat hij, indien hij er niet op ingaat, een maand na die datum geen dienstverlening van de openbare centra voor maatschappelijk welzijn meer zal ontvangen, met als enige uitzondering dringende medische dienstverlening, heeft de wetgever, om de belanghebbenden aan te sporen het ontvangen bevel op te volgen, een middel gekozen waarvan de gevolgen het mogelijk maken het nagestreefde doel te bereiken. Dat middel is niet onevenredig met die doelstelling aangezien het aan de betrokkene de materiële hulp waarborgt die noodzakelijk is om het grondgebied te verlaten, gedurende een maand, en de dringende medische hulp, onbeperkt in de tijd.

B.4.4. Tenslotte komt het argument dat de verzoekende partijen ontlenen aan de beweerde niet-uitvoering van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen (A.3.3., A.5.5. en A.6.4) neer op de stelling dat, indien vaker gebruik zou worden gemaakt van fysieke dwang, de bekritiseerde maatregel niet noodzakelijk zou zijn. De grief is des te minder gegrond daar de verzoekende partijen steunen op het gelijkheidsbeginsel en daar het procédé dat hun voorkeur lijkt te genieten geen mindere ongelijkheid in het leven zou roepen dan die welke wordt bekritiseerd.

B.5.1. De verzoekende partijen voeren de schending aan van artikel 3 van het Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, van artikel 7 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten, van artikel 11.1 van het Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten en van artikel 13 van het Europees Sociaal Handvest, in samenhang met de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet (thans de artikelen 10 en 11).

B.5.2. De artikelen 10 en 11 van de Grondwet hebben een algemene draagwijdte. Zij verbieden elke discriminatie, ongeacht de oorsprong ervan: de grondwettelijke regels van de gelijkheid en van de niet-discriminatie zijn toepasselijk ten aanzien van alle rechten en alle vrijheden, met inbegrip van die welke voortvloeien uit internationale verdragen die België binden, die door een instemmingsakte in de interne rechtsorde toepasselijk zijn gemaakt en die directe werking hebben.

B.5.3. Artikel 3 van het Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden bepaalt dat niemand mag worden onderworpen aan folteringen, noch aan onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen en artikel 7, eerste zin, van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten bepaalt:

«Niemand mag worden onderworpen aan folteringen, noch aan wrede, onmenselijke of ontterende behandeling of bestraffing.»

B.5.4. Onder folteringen of wrede en onmenselijke behandelingen moeten die handelingen worden begrepen waarbij op doelbewuste wijze hevige pijn of ernstig leed van fysieke of psychische aard wordt toegebracht met het oog bijvoorbeeld op het verkrijgen van informatie of bekentenissen van het slachtoffer, de bestraffing van het slachtoffer of het onder druk zetten of intimideren van het slachtoffer of derden. Vernederende behandelingen van hun kant zijn handelingen die degenen die eraan worden onderworpen in zijn ogen of in de ogen van derden krenken of zijn menselijke waardigheid ernstig aantasten.

De uit de bestreden bepalingen voortvloeiende beperking van het recht op maatschappelijke dienstverlening maakt noch een foltering, noch een onmenselijke behandeling, noch een vernedering of een ernstige krenking uit.

Het middel volgens hetwelk aan de ingeroepen bepalingen op discriminerende wijze afbreuk zou worden gedaan, kan derhalve niet worden ingewilligd.

B.5.5. Artikel 11.1 van het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, opgemaakt te New York op 19 december 1966, bepaalt:

«De Staten die partij zijn bij dit Verdrag erkennen het recht van een ieder op een behoorlijke levensstandaard voor zichzelf en zijn gezin, daarbij inbegrepen behoorlijke voeding, kleding en huisvesting, en op steeds betere levensomstandigheden. De Staten die partij zijn bij dit Verdrag nemen passende maatregelen om de verwezenlijking van dit recht te verzekeren, daarbij het essentieel belang erkennende van vrijwillige internationale samenwerking.»

Die bepaling moet worden gelezen in samenhang met artikel 2.1 van hetzelfde Verdrag, dat bepaalt:

«Iedere Staat die partij is bij dit Verdrag verbindt zich maatregelen te nemen, zowel zelfstandig als binnen het kader van de internationale hulp en samenwerking, met name op economisch en technisch gebied, en met volledige gebruikmaking van de hem ter beschikking staande hulpbronnen, ten einde met alle passende middelen, inzonderheid de invoering van wettelijke maatregelen, tot een algehele verwezenlijking van de in dit Verdrag erkende rechten te komen.»

Het recht op een behoorlijke levensstandaard en op steeds betere levensomstandigheden dat door het Verdrag wordt erkend ten aanzien van «een ieder» kan in redelijkheid niet onbeperkt worden opgevat. Het kan voor elke Staat slechts gaan om de personen voor wie hij instaat. Daartoe kunnen, hoewel zij zich op het grondgebied bevinden, niet de vreemdelingen worden gerekend die het bevel hebben gekregen het grondgebied te verlaten, nadat is gebleken dat de voorwaarden die in verband met hun verblijf waren gesteld niet of niet meer in acht werden genomen.

B.5.6. Luidens artikel 13 van het Europees Sociaal Handvest heeft België «ten einde de onbelemmerde uitoefening van het recht op sociale en geneeskundige bijstand te waarborgen», er zich toe verbonden «te waarborgen dat een ieder die» noodlijdend is «voldoende bijstand verkrijgt» en «te bepalen, dat een ieder (...) de (...) persoonlijke bijstand ontvangt die nodig (is) om (die) nood (...) te voorkomen, weg te nemen of te lenigen».

Zonder te moeten onderzoeken of artikel 13 directe werking heeft in de interne rechtsorde, volstaat het vast te stellen dat artikel 13.4 eraan toevoegt dat in de bijstand en de dienstverlening moet worden voorzien op voet van gelijkheid ten aanzien van de eigen onderdanen en de onderdanen van andere Overeenkomstsluitende Partijen «die wettig binnen (het) grondgebied (van de Overeenkomstsluitende Partijen) verblijven». De aangevochten bepaling, die degenen die de maatschappelijke dienstverlening genieten anders behandelt, niet op grond van hun nationaliteit, maar wel van het al dan niet wettig zijn van hun verblijf op het Belgisch grondgebied, kan dus geen afbreuk doen aan een recht dat door het voormelde artikel 13 zou worden gewaarborgd.

(Volgt verwerping)

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 18 MEI 1993

Voorzitter-rapporteur: de h. D'Haenens

Openbaar ministerie: de h. Goeminne

Advocaat: mr. Decat

Misdrijf – Deelneming – Kennis van de omstandigheden

Voor het bestaan van strafbare deelneming is vereist dat de deelnemer – dader of medeplichtige – kennis heeft dat hij, door de positieve daden die hij verricht, deelneemt aan een bepaalde misdaad of een bepaald wanbedrijf, en het opzet heeft om door die positieve daden tot de verwezenlijking van die misdaad of van dat wanbedrijf bij te dragen.

Daartoe is vereist, maar ook voldoende, dat de deelnemer kennis heeft van alle omstandigheden die aan het feit waaraan hij door zijn medewerking deelneemt, het kenmerk geven van een bepaalde misdaad of van een bepaald wanbedrijf.

Niet vereist is dat de deelnemer bovendien kennis heeft van alle bijzondere uitvoeringsmodaliteiten van die misdaad of van dat wanbedrijf, zoals o.m. van de verzwarende omstandigheden waarmee het plegen van die misdaad of van dat wanbedrijf gepaard kan gaan.

H.

Gelet op het bestreden arrest, op 26 december 1991 door het Hof van Beroep te Gent gewezen;

...

Overwegende dat voor het bestaan van strafbare deelneming vereist is dat de deelnemer – dader of medeplichtige – kennis heeft dat hij, door de positieve daden die hij stelt, deelneemt aan een welbepaalde misdaad of een welbepaald wanbedrijf en het opzet heeft om door die positieve daden tot de verwezenlijking van die misdaad of dat wanbedrijf bij te dragen;

Overwegende dat hiertoe is vereist maar ook volstaat dat de deelnemer kennis heeft van alle omstandigheden die aan het feit, waaraan hij door zijn medewerking deelneemt, het kenmerk geven van een welbepaalde misdaad of wanbedrijf; dat echter niet is vereist dat de deelnemer bovendien kennis zou hebben van al de bijzondere uitvoeringsmodaliteiten van die misdaad of dat wanbedrijf, zoals onder meer van de

verzwarende omstandigheden waarmee het plegen van die misdaad of dat wanbedrijf gepaard kan gaan;

Overwegende dat het arrest constateert dat eiser, die – na te zijn benaderd door de medebeklaagde B. – «op voorhand (wist) dat het om gestolen goederen zou gaan», B. in contact bracht met de medebeklaagde N. die hij voorheen niet kende, teneinde de vrachtwagen waarin de gestolen goederen zich bevonden, te gaan ophalen, en dat hij vervolgens de genaamde N. die «niet vertrouwd was met de plaatsgesteldheid» vergezelde naar de parking waar hij de geladen vrachtwagen moest opwachten;

Dat de appelrechters uit deze feitelijke vaststellingen wettig vermochten af te leiden, enerzijds, dat eiser positieve daden stelde waardoor hij met zijn weten de diefstal vergemakkelijkte in de zin van artikel 67, vierde lid, van het Strafwetboek, anderzijds, dat hij handelde met het opzet om tot de verwezenlijking van die diefstal bij te dragen;

...

NOOT–*Het materieel en het moreel bestanddeel van een strafbare deelneming aan diefstal*

1. Strafbare deelneming aan een misdrijf vereist het bestaan van twee algemene basisvoorwaarden: (a) de aanwezigheid van een opzettelijk hoofdmisdrijf, dat krachtens de in de strafwet voorgeschreven straf te kwalificeren is als een misdaad of een wanbedrijf en (b) het verrichten van een strafbaar gestelde deelnemingsgedraging. Deze tweede algemene bestaansvoorwaarde inzake strafbare deelneming – het verrichten van een geïncrimineerde deelnemingsgedraging – omvat eveneens twee constitutieve componenten: (a) een materiële daad van deelneming die valt onder een van de in de artikelen 66-67 Sw. bepaalde deelnemingsvormen – het *materiële component* – en (b) een opzet of wilsovereenstemming bij de deelnemer – het *moreel component* (zie Dupont, L. en Verstraeten, R., *Handboek Strafrecht*, 1990, 322-337; Van den Wyngaert, C., *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, 1991, I, 322-331). Het bestaan van een strafbaar mededaderschap of medeplichtigheid vereist dus niet dat alle constitutieve bestanddelen van het hoofdmisdrijf in de deelnemingsdaden aanwezig zijn (Cass., 28 november 1979, *Arr. Cass.*, 1979-80, 391; Cass., 5 december 1984, *Arr. Cass.*, 1984-85, 177; Cass., 3 februari 1993, A.R. 107). Bij afwezigheid van conclusie is de strafrechtelijke veroordeling wegens deelneming voldoende gemotiveerd door het bestaan van het strafbaar mededaderschap (artikel 66 Sw.) of medeplichtigheid (artikel 67 Sw.) bewezen te verklaren in de bewoordingen van de strafwet (Cass., 16 september 1974, *Arr. Cass.*, 1975, 55; Cass., 23 juni 1987, *R. W.*, 1989-90, 250, met noot Spriet, B.).

Zo is het, om veroordeeld te worden als mededader (artikel 66 Sw.) van een diefstal door middel van braak, inklimming of valse sleutels, voldoende dat een dader de diefstal heeft gepleegd en de mededader willens en wetens aan de uitvoering ervan heeft meegewerkt op een van de wijzen bepaald in artikel 66, tweede en derde lid, Sw. (aldus de samenvatting bij Cass., 16 april 1980, *Arr. Cass.*, 1979-80, 1024, en bij Cass., 15 mei 1985, *Arr. Cass.*, 1984-85, 1268). In de geannoteerde strafzaak werd eiser in cassatie veroordeeld als medeplichtige (in de vorm van nuttige medehulp of bijstand; artikel 67, vierde lid, Sw.) aan een diefstal met braak van een vrachtwagen met kleding. Het hoofdmisdrijf van diefstal is

steeds een opzettelijk misdrijf (artikel 461 Sw. vereist een bijzonder opzet) dat in het Belgisch Strafwetboek strafbaar is met minstens een correctionele straf (artt. 463 e.v. Sw.). Diefstal door middel van braak is strafbaar met de criminele straf van opsluiting (artikel 467 Sw.) en alzo krachtens de in de strafwet bepaalde straf te kwalificeren als een misdaad. Voor een toepassing van de regels inzake strafbare deelneming is het deze in de strafwet bepaalde straf die reeds definitief de aard van het misdrijf conform de driedelige indeling van artikel 1 Sw. bepaalt, ongeacht de in concreto door de strafrechter opgelegde straf (Verstaeten, R. en Spriet, B., «De driedelige indeling van de misdrijven als leidraad van het strafrecht: een verdachte eenvoud», *Liber amicorum Marc Châtel*, 1991, 483, nr. 25). Medeplichtigheid aan een diefstal door middel van braak is strafbaar met een gevangenisstraf van een maand tot vijf jaar (artt. 69, 80 en 25 Sw.); de bijkomende en facultatieve straffen uit artikel 84 Sw. (geldboete en ontzetting) zijn niet toepasselijk. Dezelfde correctionele straf geldt voor een poging tot diefstal met braak (zie Antwerpen, 15 maart 1989, *R.W.*, 1989-90, 126, met noot) of voor een medeplichtigheid aan een poging tot diefstal begaan door middel van braak en geweld of bedreiging (artikel 471 Sw.).

2. *Materieel deelnemingsbestanddeel.* De materiële gedraging van noodzakelijke medehulp (een *modus* van mededaderschap; artikel 66, derde lid, Sw.) of nuttige medehulp (een *modus* van medeplichtigheid; artikel 67, vierde lid Sw.) dient in beginsel te bestaan in een *positieve* en een aan het opzettelijk hoofdmisdrijf (van diefstal) *voorafgaande* of hiermee *gelijktijdige* daad (bv. Cass., 23 oktober 1950, *Arr.Cass.*, 1951, 73; Cass., 24 september 1951, *Arr.Cass.*, 1951, 13; Cass., 24 februari 1969, *Arr.Cass.*, 1969, 600).

2.a) Ingevolge het principiële vereiste van de *positieve deelnemingsdaad* kan volgens de jurisprudentie van het Hof van Cassatie geen strafbare deelneming ontstaan door een gewone onthouding. Het zich niet verzetten (passief toeschouwer) tegen het bedrieglijk wegnemen van andermans goederen houdt nog geen strafbare deelneming aan diefstal in (Cass., 23 oktober 1950, *gecit.*). Evenmin is men deelnemer aan een gebruiksdiefstal van een voertuig door de enkele gedraging van het meerijden in het tijdelijk weggenomen voertuig (Cass., 24 februari 1969, *gecit.*; het zij vermeld dat ook de kwalificatie van heling niet toepasselijk is op het louter plaatsnemen in een door een ander gestolen voertuig, zelfs al heeft de passagier kennis van de diefstal, zie De Nauw, A., *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, 1992, 192; Vandeplas, A., «Heling», *Bijzonder Strafrecht voor Rechtspractici*, 1990, (75), 82; Antwerpen, 20 december 1989, 8e kamer, *onuitg.*).

In tegenstelling tot de gewone of eenvoudige onthouding kan de zogenaamde gekwalificeerde onthouding van handelen (zijnde een opzettelijk onthouden van een wettelijke of contractuele plicht tot handelen die een misdrijf aanmoediging inhoudt) wel resulteren in een bestraffing als deelnemer (zie Cass., 8 januari 1973, *Arr.Cass.*, 1973, 470; alsmede de grondige bespreking door Van Overbeke, S., «Deelneming door onthouding», *Comm.Straf.*). Zo zal bijvoorbeeld een lid van een privé-bewakingsdienst die 's avonds opzettelijk na laat een magazijn deur in de onderneming van een klant slotvast te maken om also een nachtelijke diefstal door derden mogelijk te maken of te vergemakkelijken, schuldig zijn aan een strafbare deelneming aan diefstal. Een zelfde deelne-

mingskwalificatie is mogelijk ingeval het bewakingslid tijdens zijn nachtelijke inspectieronde met opzet een «oogje dichtknijpt» (Van Overbeke, S., *l.c.*, nr. 32) om zo de inbrekers hun gang te laten gaan. De gedraging is evenwel niet meer te beschouwen als een onthouding maar wel als een positieve daad, indien de betrokkene de diefstal afkeurde, maar toch een aantal uitvoeringsmodaliteiten regelde (Cass., 23 mei 1949, *Arr.Cass.*, 1949, 343) of als afleidingsmanoeuvre op het ogenblik van de diefstal in gesprek was met het slachtoffer (Cass., 15 januari 1973, *Arr.Cass.*, 1973, 494). Te dezen was de strafrechter van oordeel dat eiser in cassatie aan de diefstal van een vrachtwagen met kleding heeft deelgenomen door vooraf andere deelnemers met elkaar in contact te brengen met het oog op de verwijdering en de afzet van de gestolen waar en door vervolgens steun te verlenen bij de concrete verwijdering van de buit (namelijk een begeleiding op een gedeelte van het «verdwijningstraject»). Een dergelijk optreden is uiteraard te beschouwen als een positieve deelnemingsdaad.

2.b) De deelnemingsdaad van de medehulp moet tevens *voorafgaande* aan of *gelijktijdig* met het hoofdmisdrijf zijn verricht, zodat een deelneming post factum naar Belgisch strafrecht luidens de jurisprudentie van het Hof van Cassatie niet strafbaar is (raadpleeg voor een rechtsvergelijkend overzicht Châtel, M., «Deelneming post factum», *Mélanges offerts à Robert Legros*, 1985, 55-64). De noodzakelijke medehulp moet bestaan in een daad die de «uitvoering» van het misdrijf mogelijk maakt (artikel 66, derde lid, Sw.); de nuttige medehulp of bijstand in daden die het misdrijf «voorbereiden, vergemakkelijken of voltooiën» (artikel 67, vierde lid, Sw.). Zo kan een onontbeerlijke hulp aan de uitvoering van een diefstal bestaan in het vervoeren van de daders van de diefstal (Cass., 29 april 1980, *Arr. Cass.*, 1979-80, 1082; Cass., 15 mei 1985, *Arr.Cass.*, 1984-85, 1268) of in het verplaatsen van een voertuig teneinde de mee te nemen goederen in het voertuig te kunnen laden (Cass., 16 april 1990, *Arr. Cass.*, 1979-80, 1024). Ook het op de uitkijk staan tijdens het plegen van de diefstal kan een met de diefstal gelijktijdige daad van medeplichtigheid inhouden (Stefani, G., Levasseur, G. en Boulloc, B., *Droit pénal général*), 1992, 14e druk, nr. 267, p. 237) of zelfs een daad van mededaderschap (zie Cass.fr., 25 januari 1973, *Gaz.Pal.*, 1973, 1, *Somm.*, 94).

Een daad volgend op de voltooiing van het misdrijf kan niet bestraft worden op basis van een gemeenrechtelijke constructie van deelneming aan het voltooid misdrijf (Cass., 7 juli 1947, *Arr.Cass.*, 246, *R.W.*, 1947-48, 185, *Pas.*, 1947, I, 320, *J.T.*, 1947, 575, *R.D.P.*, 1947, 108, zijnde het zogenaamde verklikingsarrest; zie Spriet, B., *Strafrechtspraak*, 1989, 193). Een misdaad of een wanbedrijf is luidens dit verklikingsarrest van 1947 voltooid in de zin van artikel 67 Sw. wanneer alle wettelijk vereiste bestaansvoorwaarden van de misdaad of het wanbedrijf zijn verenigd. De voltooiing is het laatste stadium in de voltrekking van het hoofdmisdrijf (D'Haenens, J., *Strafbare deelneming*, A.P.R., 1959, nr. 130), de eindfase op de iter criminis. Indien zodoende de niet aan de dader toebehorende zaak bedrieglijk is weggenomen (zijnde de constitutieve bestanddelen van diefstal, artikel 461, eerste lid, Sw.; Cass., 26 april 1989, *Arr.Cass.*, 1988-89, 1002), is op dat ogenblik het misdrijf van diefstal voltooid, ook normaliter vanuit de invalshoek van artikel 67, vierde lid in fine, van het Strafwetboek. Diefstal is m.a.w. een ogenblikkelijk of aflopend misdrijf (Charles, R., Tw. «Vol», in

R.P.D.B., XVI, nrs. 462 en 465; De Nauw, A., *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, 1992, nr. 307, p. 157; Dupont, L. en Verstraeten, R., o.c., nr. 316, p. 198). De materiële handeling van «wegnemen» uit artikel 461 Sw. betekent het in bezit nemen tegen de wil in van de eigenaar (Cass., 3 april 1987, *Arr.Cass.*, 1986-87, 1016). Het bezit van de gestolen zaak betekent voor de dief de voltooiing van de (oorspronkelijke) iter criminis, zodat dit bezit (o.m.) niet gekwalificeerd kan worden als het gevolgmisdrijf van heling (zie Vandeplas, A., *l.c.*, 1990, 92). Het wegnemen of in bezit nemen zal normaliter plaatsvinden op het ogenblik dat de goederen materieel worden verplaatst en weggestoken (zijnde dus de toeëigening), zonder dat vereist is dat de dader-dief reeds de plaats van het misdrijf heeft verlaten.

Zo wordt bijvoorbeeld het geweld of de bedreiging van de op heterdaad betrapte dief om in het bezit te blijven van de weggenomen voorwerpen of om zijn vlucht te verzekeren (artikel 469 Sw.) beschouwd als een verzwarende omstandigheid die betrekking heeft op een reeds voltooide diefstal (Cass., 24 november 1987, *Arr.Cass.*, 1987-88, 388, *R.W.*, 1987-88, 1091, met noot Vandeplas, A.) en doet deze verzwarende omstandigheid zich (o.m.) voor als de dief zich klaarmaakt om de plaats van het misdrijf te verlaten (Nypels, J. en Servais, J., *Le code pénal belge interprété*, III, Artikel 469, nr. 3). Het laden van reeds gestolen voorwerpen op een voertuig en het vervoeren van deze voorwerpen zijn dan bijvoorbeeld aan te merken als daden na de voltooiing van de diefstal en aldus als daden post factum die niet strafbaar zijn in de vorm van een gemeenrechtelijke deelneming (zie bv. Cass.fr., 31 december 1920, *S.*, 1922, 1, 45, met noot Roux, J.A.; Tsarpalas, A., *Le moment et la durée des infractions pénales*, 1967, nr. 122; een soortgelijk standpunt in de Nederlandse jurisprudentie, zie Noyon, T.J. en Langemeijer, G.E., *Het Wetboek van Strafrecht*, 7e druk, bewerkt door Remmelink, J., III, Artikel 310, p. 1008, noot 1). Ook het achteraf aankopen en afgeven van een weegschaal aan de daders van een diefstal om de gestolen juwelen gemakkelijker te kunnen verdelen, kan niet worden gekwalificeerd als een medeplichtigheid aan de reeds gepleegde diefstal (Cass.fr., 23 juli 1927, *S.*, 1929, 1, met noot Roux, J.A.).

Toegepast op de diefstal van de kleding uit het geannoteerde arrest, kan bijvoorbeeld ook het achteraf verschaffen van bepaalde technische apparatuur om de op de reeds gestolen kleding aangebrachte veiligheidscode zonder beschadiging te kunnen verwijderen (de zogenaamde ont koppelaar), niet bestraft worden in de vorm van deelneming aan de diefstal van de kleding. Na de voltooiing van de diefstal door de bedrieglijke wegneming zal tevens een mogelijke braak van een inwendige of uitwendige sluiting – om bijvoorbeeld weg te kunnen geraken uit de locus delicti – geen verzwarende omstandigheid van deze diefstal conform artikel 467 Sw. meer opleveren (zie Fransen, H. «Diefstal», *Postal-Memorialis, Lexicon Strafrecht, Strafvordering en bijzondere wetten*, D 40/12-13; Schuind, G. en Vandeplas, A., *Traité pratique de droit criminel*, 4e druk, I, 436A). Luidens een cassatiearrest van 16 april 1980 is een diefstal uit een speelgoedmagazijn nog niet voltooid op het ogenblik dat een voertuig dichterbij het magazijn wordt geplaatst om het mee te nemen speelgoed in het voertuig te kunnen laden, zodat de verplaatsing van het voertuig beschouwd kan worden als een hulp aan de uitvoering van de diefstal (Cass., 16 april 1980, *Arr.Cass.*, 1979-80, 1024).

Afhankelijk van bepaalde feitelijke omstandigheden is het ons inziens verdedigbaar om de materiële gedraging van het wegnemen te laten doorgaan tot de goederen aan boord zijn van het in de onmiddellijke nabijheid geplaatste vluchtvoertuig (bv. bij de poort van het magazijn of tegen de etalage van de winkel waarin de diefstal plaatsgrijpt). Tijdens de – in tijd zeer korte – verplaatsing van de opgepakte goederen is dan eventueel het misdrijf van diefstal nog in uitvoering, gaat m.a.w. de voltrekking nog door en is aldus de diefstal nog niet voltooid, zodat de op dat ogenblik verleende hulp (bv. het aannemen of inladen van de goederen) geschiedt vóór de beëindiging van het misdrijf. In bepaalde gevallen zal men dan zelfs kunnen spreken van een rechtstreekse medewerking aan de diefstal (artikel 66, tweede lid, Sw.). Zodra men dan met het voertuig en de goederen het hazepad kiest, zal de diefstal zeker voltooid zijn en zal het eventueel vanaf dat moment verrichte geweld (of de bedreiging) van de kant van de op heterdaad betrapte dief om zijn vlucht te verzekeren aan te merken zijn als een – krachtens artikel 469 Sw. nog in rekening te brengen – verzwarende omstandigheid post factum. Ter vergelijking kunnen we opmerken dat ook het eigendoms misdrijf van oplichting (artikel 496 Sw.) voltooid is zodra de zaak in het bezit is gesteld van de verdachte zodat hij er vrij over kan beschikken en dat een overbrenging naar de plaats waar de verdachte ze uiteindelijk wilde doen toekomen, niet vereist is (Cass., 14 juni 1988, *Arr.Cass.*, 1987-88, 1326, *R.W.*, 1989-90, 358, met noot Spriet, B.).

Bij een toepassing van artikel 67, laatste lid, Sw. moet evenwel worden opgemerkt dat luidens de parlementaire voorbereiding van het Strafwetboek de medeplichtigheid door het verlenen van hulp of bijstand bij de «voltooiing» van het misdrijf in de zin van artikel 67, vierde lid in fine, Sw. enkel zou slaan op een deelneming aan het misdrijf van diefstal in de vorm van het helpen wegdragen van de reeds gestolen of weggenomen goederen. In deze specifieke hypothese van medeplichtigheid uit artikel 67, vierde lid, Sw. zou dan de voltooiing van het misdrijf van diefstal een ruimere betekenis krijgen, waarbij namelijk dit misdrijf slechts voltooid wordt geacht wanneer de goederen zijn aangekomen op de plaats waar de dader ze beoogde te brengen. Het helpen wegdragen naar deze plaats van bestemming is dan te beschouwen als een strafbare hulp bij de reeds uitgevoerde, doch nog niet voltooide diefstal (zie Nypels, J., *Législation criminelle de la Belgique*, I, 1867, nr. 355, p. 150; Nypels, J. en Servais, J., o.c., I, 1938, 304; tevens Haus, J.J., *Principes généraux du droit pénal belge*, 1879, I, nrs. 372-IV, 423 en 561: volgens Haus verkrijgt de diefstal dan door een wettelijke uitzondering het karakter van een voortdurend misdrijf). In deze zienswijze heeft artikel 67, laatste lid, Sw. op het vlak van de strafbare deelneming aan diefstal dezelfde functie als het reeds supra aangehaalde artikel 469 Sw. aangaande de verzwarende omstandigheid van geweld of bedreiging bij diefstal. De vermelde wetshistorische interpretatie is – gelet op de aangewende strafwettelijke termen in artikel 67 Sw. – minstens te typeren als vrij eigenaardig, en de specifieke tekst van artikel 469 Sw. leert dat een strafwettelijke omschrijving in dezen niet zo moeilijk is.

Hoe stemt dit overeen met het beginsel «Interpretatio cessat in claris»? De tekst van artikel 67, vierde lid, Sw. indiceert nergens dat die welbepaalde deelnemingsbepaling moet worden gelimiteerd tot het misdrijf van diefstal en dat deze vervolgens een afwijkende betekenis inhoudt omtrent

het begrip «voltooid diefstal». Indien men vasthoudt aan een uniforme omschrijving van een «voltooid diefstal» – wat ons inziens preferabel is vanuit het oogpunt van een coherente toepassing van de strafrechtelijke regelgeving, zeker bij afwezigheid van een uitdrukkelijk omschreven afwijken-de strafwetbepaling – heeft het toepassen van deze bijzondere wetshistorische interpretatie tot gevolg dat specifiek voor het misdrijf van diefstal wel een strafbare deelneming na de voltooiing van het hoofdmisdrijf mogelijk is.

Terecht benadrukt een deel van de rechtsleer dat een toepassing van die in de parlementaire voorbereiding weergegeven interpretatie van artikel 67, vierde lid, Sw. (hulp of bijstand in de voltooiing van het hoofdmisdrijf) beperkt dient te blijven tot het eigendoms misdrijf van diefstal (zie Dupont, L. en Verstraeten, R., *o.c.*, nr. 599; Hayoit de Termicourt, R., noot onder Cass., 7 juli 1947, *Pas.*, 1947, I, 322; Legros, R., «*Considérations sur le vol*», *R.D.P.*, 1954-55, (651), 663; Trousse, P.E., *Les principes généraux du droit pénal positif belge*, Les Nouvelles, Droit pénal, I, 2, nr. 3922, en «*La participation criminelle en droit pénal positif belge*», *R.I.D.P.*, 1957, 165. *Contra*: D'Haenens, J., *o.c.*, nr. 187 in fine. Vanhalewijn, J., «*Bijdrage tot de studie van de strafbare deelneming in Belgisch strafrecht*», *R.W.*, 1961-62, 1532).

Bij toepassing van die bijzondere interpretatie zou dan – in tegenstelling tot het supra geciteerde Franse cassatiearrest van 1920 – het laden van de gestolen waar in een voertuig en vervolgens het vervoeren van de ingeladen buit wel te kwalificeren zijn als strafbare deelneming aan diefstal. Men kan zich dan wel afvragen hoelang dit wegdragen van de reeds vervreemde goederen uiteindelijk mag duren en of elke verdere (eventueel partiële) medehulp in functie van dit wegdragen eveneens als een strafbare medeplichtigheid in aanmerking mag worden genomen. De precieze grensbepaling met het gevolgsmisdrijf van heling (artikel 505, 1°, Sw.) zal hierdoor zeker niet vereenvoudigd worden. Deze bijzondere vorm van medeplichtigheid ligt namelijk zeer dicht bij de heling, zodat bijvoorbeeld strafproceduraal een herkwalificatie mogelijk kan zijn (Declercq, R., «*Feit en kwalificatie*», in *Strafrecht voor rechtspractici - IV*, 1991, (179), 207; tevens Faure, M., «*Heling*», *Strafrechtelijke kwalificaties met jurisprudentie*, 1B, 9).

Uit de vergelijking van de artikelen 67 en 505 Sw. volgt dat de feiten die de diefstal hebben voltooid – naar gelang van de omstandigheden – een deelneming aan de diefstal of een heling kunnen opleveren (Cass., 22 februari 1971, *Arr.Cass.*, 1971, 602, *R.W.*, 1972-73, 752; tevens R.D., noot onder Cass., 5 oktober 1982, *Arr.Cass.*, 1982-83, (181), 183). Zo kan het transporteren van gestolen goederen een strafbare deelneming uitmaken aan heling (met uiteraard een derde als heler), aangezien niet vereist is dat de deelnemer in het materieel bezit is geweest van het gehele goed (Cass., 16 juni 1981, *Arr.Cass.*, 1980-81, 1196; tevens Cass., 23 juli 1991, *Arr.Cass.*, 1990-91, 1079) of zelfs gekwalificeerd worden als de voor heling voldoende geachte detentie van het gestolen goed (Schuind, G. en Vandeplas, A., *o.c.*, I, 460). Naar onze mening noopt een correcte toepassing van het fundamenteel strafrechtelijk legaliteitsbeginsel (*nullum crimen sine lege*) tot een meer restrictieve toepassing van de artikelen 67 en 461 e.v. van het Strafwetboek – dit in tegenstelling tot de visie verwoord in de parlementaire voorbereiding; een restrictieve toepassing die ook behouden moet blijven ingeval de au-

tonome gevolgskwalificatie van heling niet kan worden toegepast.

Een vooraf afgesproken, doch na het strafbaar feit uit te voeren hulp of bijstand kan evenwel worden beschouwd als een daad die het misdrijf «vergemakkelijkte» en op deze wijze – eveneens luidens artikel 67, vierde lid, Sw. – aan te merken als een vorm van strafbare medeplichtigheid (Trousse, P.E., *o.c.*, nr. 3926; Van den Wyngaert, C., *o.c.*, I, 328; Dupont L. en Verstraeten, R., *o.c.*, nr. 599 in fine) of zelfs als een daad van mededaderschap (noodzakelijke medehulp; Schuind, G. en Vandeplas, A., *o.c.*, I, 162; Vanhoudt, C.J. en Calewaert, W., *Belgisch strafrecht*, 1976, II, 607). Rubbrecht beschouwt de vooraf beloofde en na het misdrijf verrichte handeling die het voordeel van het misdrijf doet voortduren of de straffeloosheid van de dader bevordert als een medeplichtigheid in de vorm van een hulp bij de voltooiing van het misdrijf (Rubbrecht, J., *Inleiding tot het Belgische strafrecht*, 1968, 177).

Het aan het misdrijf voorafgaand akkoord met de dader zal aldus de gehele gedraging binnen het toepassingsgebied van de gemeenrechtelijke deelneming brengen. In het geannoteerde arrest van 18 mei 1993 kwalificeert het Hof van Cassatie (o.m.) de van te voren overeengekomen hulp bij het begeleiden van de vrachtwagen met de reeds gestolen waar als een positieve daad die de diefstal vergemakkelijkte in de zin van artikel 67, vierde lid, Sw. Een dergelijke deelnemingsconstructie aangaande a priori afgesproken en a posteriori verrichte handelingen bij diefstal lijkt ons meer in overeenstemming te zijn met de gebruikelijke betekenis van de begrippen uit de commune regeling aangaande de strafbare medeplichtigheid (artikel 67, vierde lid, Sw.) dan het navolgen van de zojuist weergegeven bijzondere wetshistorische interpretatie.

Ook het Franse Hof van Cassatie kwalificeert de hulp of bijstand bij de vlucht van de dader van een diefstal als een medeplichtigheid aan die diefstal, indien de hulp of bijstand het gevolg is van een voorafgaand akkoord (zie Cass. fr., 30 april 1963, *D.*, 1963, *Somm.*, 71; Cass.fr., 8 november 1972, *D.*, 1979, *Somm.*, 17; Cass.fr., 28 januari 1981, *Bull. Crim.*, 1981, nr. 41. Het toegepaste artikel 60, derde lid, C.P. is vergelijkbaar met artikel 67, laatste lid, van het Belgisch Strafwetboek; ook in het nieuwe Franse Strafwetboek wordt de persoon die door hulp of bijstand de voorbereiding of de voltooiing van het misdrijf vergemakkelijkt, gezien als medeplichtige – artikel 121-7, eerste lid, N.C.P.). Tot slot zij vermeld dat, ingeval de vooraf en mondeling aangeboden hulp niet kan worden uitgevoerd omdat bijvoorbeeld de dader van de diefstal door het slachtoffer of door de opgeroepen politie werd gearresteerd vooraleer hij gebruik kon maken van de vluchtauto, we staan voor een niet-strafbare poging tot deelneming; de persoon is er dan niet in geslaagd de afgesproken hulp of bijstand te verlenen. De strafbaarheid als deelnemer kan wel behouden blijven indien de voorafgaande (en niet-geëffectueerde) belofte – afhankelijk van de feitelijke omstandigheden – onder te brengen is bij het zedelijk mededaderschap door individuele uitlokking (artikel 66, vierde lid, Sw.).

3 *Moreel deelnemingsbestanddeel*. Behalve een in artikel 66 of 67 Sw. omschreven materieel bestanddeel vereist de strafbaarheid van de deelnemingsgedraging als tweede constitutionele component de aanwezigheid van een moreel bestanddeel bij de deelnemer. Het geannoteerde cassatiear-

rest van 18 mei 1993 geeft een mooie omschrijving van dit moreel deelnemingscomponent in zijn kennis- en wilsonderdeel («willens en wetens»): de deelnemer moet *primo kennis* hebben dat hij door zijn daad deelneemt aan een welbepaalde misdaad of een welbepaald wanbedrijf en *secundo* het opzet hebben om door zijn daad bij te dragen tot de verwezenlijking van die misdaad of dat wanbedrijf (zie tevens gecombineerd: Cass., 9 december 1986, *Arr.Cass.*, 1986-87, 472, *R.W.*, 1987-88, 856, met noot De Swaef, M., en Cass., 9 oktober 1990, *Arr.Cass.*, 1990-91, 157; D'Haenens, J., *o.c.*, 64 e.v.). Het is dit dubbel moreel element bij deelneming – de kennis én het opzet – dat de gemeenschappelijke band tussen deelneming en hoofdmisdrijf volledig rond maakt en alzo één enkele actiegemeenschap tot stand doet komen (cf. Dupont, L. en Verstraeten, R., *o.c.*, nr. 605, p. 334).

3.a) Een persoon die materialiter enige hulp verleent om een misdrijf te plegen, doch niet weet dat hij door zijn hulp deelneemt aan een welbepaalde strafbare gedraging, kan niet worden veroordeeld als strafbare deelnemer, ongeacht of de betrokkene bij de (noodzakelijke of nuttige) hulpverlening al dan niet zeer onzorgvuldig is opgetreden. Zo zal het helpen van een werkmakker bij een zogenaamde verhuizing waarbij h et evenwel in werkelijkheid gaat om een diefstal, geen strafbare deelneming opleveren (Van den Wyngaert, C., *o.c.*, I, 322). Ook de persoon die voor een inbraak nuttige voorwerpen afgeeft zonder kennis van de diefstalintentie van de accipiens, is geen strafbare deelnemer (zie D'Haenens, J., *o.c.*, nr. 144). Onopzettelijke deelneming of deelneming bij onachtzaamheid is niet strafbaar op basis van de artikelen 66-67 Strafwetboek; de strafbare deelneming vereist een effectieve kennis omtrent een welbepaald misdrijf bij de deelnemer.

Ook weten dat men participeert aan een oneerlijke of zelfs duistere operatie kan dus niet volstaan voor de toepassing van de commune regeling inzake strafbare deelneming. Zonder bewijs van de vereiste kennis kan geen strafbare deelneming bestaan (Cass., 13 maart 1990, A.R. 3455, *onuitg.*). Samen met deze effectieve kennis aangaande het te plegen (basis)misdrijf, moet de deelnemer met zijn daad tevens willen bijdragen tot het realiseren van het hem bekende misdrijf. Strafbaar deelneming onderstelt dus een doelgericht optreden (De Swaef, M., «Over strafbare deelneming», *R.W.*, 1987-88, 857). Ook zonder dit specifieke opzet kan geen strafbare deelneming bestaan. De deelnemer die echter wetens optreedt, zal normaliter ook met het vereiste opzet handelen, doch dit hoeft niet altijd zo te zijn (zie D'Haenens, J., *o.c.*, nr. 151). Dit deelnemingsopzet moet wel worden onderscheiden van het bijzonder opzet vereist als constitutief bestanddeel voor het hoofdmisdrijf (zie bv. Cass., 10 januari 1977, *Arr.Cass.*, 1977, 514; Cass., 5 december 1984, *Arr.Cass.*, 1984-85, 477; Cass., 9 oktober 1990, *Arr.Cass.*, 1990-91, 157).

Het zij opgemerkt dat het principiële vereiste van kennis  n opzet omtrent een «welbepaald» misdrijf niet verhindert dat strafbare deelneming ook mogelijk kan zijn aan een «onbepaald» misdrijf, met name wanneer de deelnemer vrijwillig ervan afziet om de aard van het misdrijf te kennen (zie bv. voor een terroristische bomaanslag: Corr. Brussel, 18 april 1974, *R.W.*, 1974-75, 496, met noot van A. Vandeplass die in dezen spreekt van een onbepaald opzet). In zo'n geval is de kennis en het opzet aangaande het (basis)misdrijf minder precies, doch de deelnemer gaat nog steeds wetens willen

meewerken aan «een» gepland misdrijf. Een verdere uitbreiding naar het zogenaamd eventueel of indirect opzet – *dolus eventualis* – (wat bijvoorbeeld voor de medeplichtigheid wordt aanvaard in het Nederlandse strafrecht, zie Hazewinkel-Suringa, D., *Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht*, 1987, 10de druk, 376) lijkt ons echter naar Belgisch strafrecht een te grote verwijdering van het moreel deelnemingsbestanddeel in te houden.

Het verrichten van een gedraging waarbij men voorziet dat men eventueel zou kunnen participeren in een misdrijf zonder dit evenwel reeds effectief te kennen  n te willen maar dit desnoods erbij neemt, is naar onze mening een psychische toestand die onvoldoende sterk misdrijfbevorderend geprofileerd is en aldus niet kan resulteren in een strafbare deelneming. Behoudens de afzwakking van het kennisonderdeel tot het mogelijk door een derde te plegen (onbepaald) hoofdmisdrijf, zal dan tevens het rechtstreeks op het hoofdmisdrijf afgestemd doelgericht handelen volkomen ontbreken, waardoor men moeilijk kan gewagen van een – de deelneming kenmerkende – actiegemeenschap tussen dader en deelnemer.

3.b) Een kennis van alle omstandigheden die aan het feit het kenmerk geven van een welbepaalde misdaad of wanbedrijf volstaat evenwel; de deelnemer hoeft niet alle bijzondere uitvoeringsmodaliteiten van die misdaad of dat wanbedrijf te kennen, zoals bepaalde verzwarende omstandigheden waarmee het plegen van die misdaad of dat wanbedrijf gepaard gaat (Cass., 18 mei 1993, *geannoteerd*) of de plaats waar, het tijdstip waarop of de persoon ten nadele van wie die misdaad of dat wanbedrijf zal worden gepleegd (Cass., 9 december 1986, *gecit.*). De mededader of de medeplichtige aan een diefstal moet zeker weten dat hij participeert aan een bedrieglijke wegneming van andermans goed (cf. artikel 461 Sw., eventueel voor een kortstondig gebruik), doch dient geen kennis te hebben van alle omstandigheden opgesomd in de artikelen 467-475 Sw. of van andere feitelijke uitvoeringsgegevens. Het onderscheid tussen de omstandigheden die strafverzwarend zijn en die welke geen invloed hebben op de strafmaat en de kwalificatie dat Hennau-Hublet meende te ontdekken in het reeds geciteerde cassatiearrest van 9 december 1986 (zie Hennau-Hublet, C., «La participation punissable: vers un affranchissement de la théorie de l'emprunt de criminalité?», *R.D.P.*, 1990, 592), werd niet gevolgd in het geannoteerde arrest.

Een absolute misdrijfkennis of een kennis van a tot z omtrent het strafbaar hoofdfeit is dus in beginsel niet nodig. Zo is dus niet vereist dat de deelnemer op de hoogte is van de exacte plaats of het juiste tijdstip van de diefstal (o.m. bij nacht), van de precieze identiteit van het slachtoffer (weten dat het gaat om andermans goed is noodzakelijk maar ook voldoende) of van een zekere *modus operandi* (zoals braak, inklimming, geweld of bedreiging, gebruik van een – al dan niet gestolen – voertuig of van een wapen). Dit geldt ook voor de bijzondere verzwarende omstandigheid van geweld of bedreiging na de reeds voltooide diefstal (artikel 469 Sw.; Cass., 24 november 1987, *Arr.Cass.*, 1987-88, 388, *R.W.*, 1987-88, 1091, met noot Vandeplass, A.).

In casu was eiser in cassatie veroordeeld als medeplichtige aan een diefstal door middel van braak, terwijl hij niet aanwezig was op het ogenblik dat de eigenlijke diefstal met braak werd begaan en hij – luidens de memorie in cassatie – niet op de hoogte was noch van de diefstal, noch van

de braak. Een partiële discordantie tussen het geplande misdrijf en het gepleegde misdrijf – ontstaan door een wijziging van de concrete misdrijfuitvoering die al dan niet in rechte kwalificeerbaar is als een bijkomende (objectieve) verzwarende omstandigheid bij het basismisdrijf – laat dan ook het moreel deelnemingsbestanddeel bestaan en heft aldus de strafbaarheid van de deelnemer niet op (Dupont, L. en Verstraeten, R., *o.c.*, nr. 609, p. 335; deze auteurs bespreken tevens genuanceerd andere hypothesen van een inadequate wilsovereenstemming; tevens d'Haenens, J., *o.c.*, nr. 162 e.v.); bijvoorbeeld een wijziging van de plaats (in de woning i.p.v. op straat) of het slachtoffer (een bankinstelling i.p.v. een postkantoor) bij de uitvoering van een gewapende overval (zie respectievelijk: Cass., 9 december 1986, *gecit.* en Cass., 28 mei 1985, *Arr. Cass.*, 1984-85, 1338) of een andere uitvoeringswijze bij een moord (elektrokutie in de woning i.p.v. wurging in een taxi, Cass.fr., 31 januari 1974, *J.C.P.*, 1975, II, 17984, met noot Mayer-Jack, A., *Rev. Sc.Crim.*, 1974, 679, met noot Larguier, J.).

Het is wel op te merken dat het Hof van Cassatie in het juist geciteerde arrest van 28 mei 1985 inzake de gewijzigde bankoverval een opening laat ingeval er een bijzondere beperkende overeenstemming bestaan zou hebben tussen dader en deelnemer.

De voormelde zienswijze is op het vlak van de verzwarende omstandigheden een toepassing van de traditioneel aanvaarde regel dat de verzwarende omstandigheid van objectieve of reële aard elke deelnemer aan het misdrijf treft (zie recent bv. inzake deelneming aan roofmoord, artikel 475 Sw.: Cass., 24 juni 1992, *Arr. Cass.*, 1991-92, 1030; Cass., 6 januari 1993, *R. Cass.*, 1993, nr. 326; of deelneming aan opzettelijke slagen en verwondingen met bepaalde gevolgen, artikel 400 Sw.: Cass., 19 oktober 1988, *Arr. Cass.*, 1988-89, 205, *R.W.*, 1988-89, 1427, met noot Vandeplass, A.; D'Haenens, J., *o.c.*, nr. 312 e.v.; Dupont, L. en Verstraeten, R., *o.c.*, nr. 579 en 802; Schuind, G. en Vandeplass, A., *o.c.*, I, 162A; Van den Wyngaert, C., *o.c.*, I, 332). In deze laatstgeciteerde noot vraagt A. Vandeplass zich af of het niet tijd is dat de wetgever in dezen intervenieert en meer rekening gaat houden met de individuele rol van de deelnemer (Vandeplass, A., «Opzettelijke slagen en verwondingen met blijvende arbeidsongeschiktheid», *R.W.*, 1988-89, 1429). C. Van den Wyngaert is van oordeel dat de voormelde jurisprudentie neerkomt op een vorm van objectieve aansprakelijkheid die op gespannen voet staat met het beginsel «nullum crimen sine culpa» (*o.c.*, I, 323). Ook C. Hennau-Hublet vecht omstandig deze vaste rechtspraak aan vanuit de fundamentele strafrechtelijke regel van de «culpabilité personnelle» (*l.c.*, 1990, 591 e.v.; tevens C.H.H., «L'emprunt matériel de criminalité entre participants», *R.D.P.*, 1990, 1057 e.v. en Hennau, C. en Verhaegen, J., *Droit pénal général*, 1991, 247-249).

De algemene bestaansvoorwaarde van kennis én opzet van de deelnemer vormt reeds een eerste en zeer belangrijke bescherming van de burger tegen een extensieve toepassing van de commune deelnemingsconstructie. Noch een materiële causaliteitsband tussen de gedraging van de deelnemer en de gedraging van de dader of een andere deelnemer, noch een bijkomende (grove) onachtzaamheid van de deelnemer zal immers volstaan. Het is dan ook van essentieel belang dat de strafrechter nauwgezet aandacht besteedt aan dit moreel bestanddeel van de strafbare deelneming. Binnen of naast dit moreel deelnemingselement van kennis én opzet

(principeel) gericht op de basiskennmerken van het hoofdmisdrijf zou vervolgens (*de lege ferenda*) kunnen worden gedacht aan het inbouwen van een supplementaire beveiliging, minstens voor de medeplichtige en minstens op het vlak van die bijkomende omstandigheden die een strafverhogende werking hebben, waardoor het individueel optreden van de deelnemer (medeplichtige) strafrechtelijk meer op de voorgrond kan treden. De aanvullende bescherming via een bijkomend, op de verzwarende omstandigheden georiënteerd, schuldelement kan dan bestaan hetzij in de vorm van wetenschap (eventueel te bewijzen via vermoedens en al dan niet gekoppeld aan een bijzondere wil; de deelnemingskennis zal dan uiteindelijk slaan op het gehele misdrijf), hetzij in de vorm van een in concreto aan te tonen onzorgvuldigheid. Het zij hierbij vermeld dat de commissie voor de herziening van het Strafwetboek op het vlak van de deelneming heeft geopteerd voor het beginsel dat het opzet betrekking moet hebben op het strafbaar feit én op de verzwarende omstandigheden (*Verslagboek over de voornaamste grondslagen voor de hervorming*, 1979, 62). Een dergelijk omvattend en meer verfijnd schuldstelsel zou ons inziens geen afbreuk doen aan het begrip van de relatief onzelfstandige deelneming – de strafbaarheid van de deelnemer wordt enkel meer genuanceerd ontleend aan het hoofdmisdrijf – en houdt in ieder geval een grotere eerbiediging in van het reeds supra aangehaald fundamenteel strafrechtelijk beginsel «nullum crimen sine culpa». Deze schuldconstructie zou alsoe een einde kunnen maken aan het – toch manifest onrechtvaardig – stelsel van automatische toepassing van iedere objectieve verzwarende omstandigheid op elke misdrijfparticipant zonder oog voor enige individualisering van de deelnemingsgedraging.

4. In casu was de deelnemer aan de diefstal van de kleding – zoals gebruikelijk – beschuldigd van mededaderschap overeenkomstig de tekst van artikel 66 Sw., maar werd hij uiteindelijk veroordeeld als medeplichtige op basis van artikel 67, laatste lid, Sw. Wanneer een beklaagde in de hoedanigheid van dader van een diefstal (artikel 66, tweede en derde lid, Sw.) voor de correctionele rechtbank wordt gebracht, is de strafrechter ten gronde bevoegd om hem – zonder uitdrukkelijke verwittiging – te veroordelen hetzij als (mede-) dader van, hetzij als medeplichtige aan de diefstal (Cass., 28 mei 1980, *Arr. Cass.*, 1979-80, 1196, *R.D.P.*, 1980, 906, met conclusie adv.-gen. Ballet; tevens Cass., 22 februari 1989, *Arr. Cass.*, 1988-89, 705). De vervolging van een beklaagde als dader van een diefstal heeft zelf betrekking op zowel de rechtstreekse uitvoering van de diefstal (eigenhandig andersmans zaak bedrieglijk wegnemen) als de in artikel 66, tweede en derde lid, Sw. omschreven deelnemingsvormen van rechtstreekse medewerking of noodzakelijke medehulp aan de diefstal (Cass., 29 april 1980, *Arr. Cass.*, 1979-80, 1082; tevens Cass., 15 oktober 1986, *Arr. Cass.*, 1986-87, 200, *R.W.*, 1987-88, 21, met noot De Swaef, M.). De vervolging wegens deelneming aan diefstal conform artikel 66, tweede en derde lid, Sw. kan evenwel slechts worden gewijzigd in een mededaderschap aan diefstal door individuele of collectieve aanzetting of uitlokking (artikel 66, vierde en vijfde lid, Sw.) op voorwaarde dat de beklaagde wordt verwittigd van de gewijzigde kwalificatie en hij zich aangaande deze nieuwe kwalificatie heeft kunnen verdedigen (cf. Cass., 23 april 1951, *Arr. Cass.*, 1951, 484; Cass., 26 oktober 1993, *R. Cass.*, 1993, 249, nr. 1251); raadpleeg voor een kritische bespreking van de in dit nr. 27 geciteerde jurisprudentie inzake de wijziging van kwa-

lificatie bij deelneming tevens Declercq, R., *l.c.*, 1991, 210, en Verstraeten, R., *Handboek Strafvordering*, 1993, 338-339).

Bart Spriet
Instituut voor Strafrecht
K.U. Leuven

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 28 MAART 1994

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Verheyden

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaat: mr. Simont

Maatschappelijk welzijn – Vordering in rechte – Beslissing – Verantwoording

In de regel wordt de beslissing van een vereniging die ingevolge hoofdstuk XII O.C.M.W.-Wet is opgericht, om in rechte op te treden door de algemene vergadering van de vereniging genomen en wordt het proces door de raad van bestuur gevoerd.

De beslissing om een voorziening in te stellen moet bovendien precies blijken uit de beslissing van de algemene vergadering van de vereniging.

Association Le D. t/ G.

Gelet op het bestreden arrest, op 10 juni 1992 door het Arbeidshof te Brussel gewezen;

...

Over het tweede middel van niet-ontvankelijkheid dat ambtshalve door het openbaar ministerie tegen de voorziening is opgeworpen en hierin bestaat dat niet uit een precies besluit blijkt dat de algemene vergadering van eiseres heeft besloten een voorziening in te stellen of het cassatiegeding voort te zetten op een voorziening die onder bewarende titel door de raad van bestuur zou zijn ingesteld:

Overwegende dat eiseres, naar luid van de voorziening een «vereniging is die krachtens hoofdstuk XII van de organieke wet betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn van 8 juli 1976 is opgericht»;

Overwegende dat artikel 24 van de organieke wet betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn van 8 juli 1976 bepaalt dat de raad voor maatschappelijk welzijn alles regelt wat tot de bevoegdheid van het openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn behoort, tenzij de wet het anders bepaalt; dat uit de lezing in onderlinge samenhang van die bepaling en van de artikelen 28, § 1, vierde lid, en 115, § 2, van dezelfde wet volgt dat de beslissing van het openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn om in rechte op te treden door de raad voor maatschappelijk welzijn wordt genomen en dat het proces in de regel door de voorzitter van die raad wordt gevoerd;

Overwegende dat artikel 126, § 1, eerste lid, van de wet bepaalt dat, onverminderd de toepassing van andersluidende bijzondere statutaire voorschriften, de in hoofdstuk XII van de wet van 8 juli 1976 bedoelde verenigingen worden beheerd volgens dezelfde regelen als de openbare centra voor

maatschappelijk welzijn en dat zij onderworpen zijn aan dezelfde controle en hetzelfde administratief toezicht; dat uit artikel 120, eerste lid, inzonderheid §§ 5 en 7, volgt dat de algemene vergadering en de raad van bestuur de organen van de vereniging zijn;

Dat daaruit volgt dat, in de regel, de beslissing van een vereniging, die ingevolge hoofdstuk XII van de organieke wet betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn is opgericht, om in rechte op te treden, door de algemene vergadering van de vereniging wordt genomen en dat het proces door de raad van bestuur wordt gevoerd;

Dat de beslissing om een voorziening in te stellen bovendien precies moet blijken uit de beslissing van de algemene vergadering van de vereniging;

Overwegende dat uit de stukken die eiseres op 25 februari 1994 ter griffie van het Hof heeft neergelegd, blijkt dat de raad van bestuur van eiseres op de zitting van 8 juni 1993 heeft besloten cassatieberoep in te stellen tegen het arrest dat op 10 juni 1992 door het Arbeidshof te Brussel is gewezen, en dat de algemene vergadering op haar zitting van 23 februari 1994 de beslissing van de raad van bestuur van 8 juni 1993 om het cassatieberoep in te stellen en het geding voort te zetten, heeft bekrachtigd;

Dat uit het voorgaande volgt dat het tweede middel van niet-ontvankelijkheid tegen de voorziening niet kan worden aangenomen;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 28 MAART 1994

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: mevr. Charlier

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaten: mrs. Delahaye en Simont

Vonnissen en arresten – Motivering – Conclusie met twee tegenstrijdige onderstellingen

Wanneer een conclusie gegrond is op twee tegenstrijdige onderstellingen, waarvan de eerste het niet kennen van wetteksten aanvoert en de tweede de kennis ervan onderstelt, neemt de rechter het vormvoorschrift van art. 149 Gw. in acht als hij de eerste onderstelling beantwoordt en aldus noodzakelijkerwijze de tweede uitsluit.

P. t/ R.V.A.

Gelet op het bestreden arrest, op 25 mei 1993 door het Arbeidshof te Luik gewezen;

Over het middel:

Overwegende dat, enerzijds, eisers conclusie, die voor het arbeidshof is neergelegd en die in het middel is weergegeven, op twee tegenstrijdige onderstellingen is gegrond, waarbij de eerste het niet kennen van wetteksten aanvoert en de tweede de kennis daarvan onderstelt;

Overwegende dat het arrest, door de in het middel weergegeven overwegingen, de eerste onderstelling beantwoordt en aldus noodzakelijkerwijze de tweede uitsluit;

Dat het arrest aldus het vormvoorschrift van artikel 149 van de Grondwet in acht neemt;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 11 APRIL 1994

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Boes

Openbaar ministerie: mevr. De Raeve

Advocaten: mrs. Bützler en Simont

Wegverkeer – Naar links afslaan – Zich naar links begeven

De naar links afslaande bestuurder voldoet aan de bij art. 19.3, 2°, a, Wegverkeersreglement opgelegde verplichting door de beweging die erin bestaat zich op een baan met tweerichtingsverkeer van rechts naar het midden te begeven. Niet vereist is dat hij zich zoveel mogelijk naar links begeeft.

P. t/ R.

Gelet op het bestreden arrest, op 27 april 1993 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

...

Over het middel:

Overwegende dat de naar links afslaande bestuurder aan de bij artikel 19.3, 2°, a, van het Wegverkeersreglement opgelegde verplichting voldoet door de beweging die erin bestaat zich op een rijbaan met tweerichtingsverkeer van rechts tot naar het midden te begeven; dat die bepaling niet vereist dat die bestuurder zich zoveel mogelijk naar links begeeft;

Overwegende dat het hof van beroep, door te oordelen dat eiser rechts had moeten inhalen, zo verweerder, zoals hij beweert, zich tot tegen het midden van de rijbaan had begeven, antwoordt op het verweer volgens hetwelk verweerder zich nog meer naar links had moeten begeven omdat er geen tegenliggend verkeer was;

Dat het hof van beroep, door aldus te oordelen, de aangevozen wettelijke bepalingen niet schendt;

...

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

5e KAMER – 27 MAART 1991

Voorzitter: mevr. Bourgeois

Raadsheren: mevr. Bosmans en de h. Huybrechts

Advocaten: mrs. Peeters loco Debergh, Gunzburg en Van der Straten

Onrechtmatige daad – Schade en schadeloosstelling – Omleiding van treinen – Kosten – Berekeningswijze van transportkosten – Forfaitaire begroting

De omleiding van treinen brengt supplementaire kosten mee die het vermogen van de N.M.B.S. treffen. Het is niet aanneme-

lijk dat de N.M.B.S. die kosten factureert aan de cliënteel die voor die omleiding niet aansprakelijk is.

De door de «Union internationale des chemins de fer» opgestelde principes voor de berekeningswijzen van transportkosten per spoor hebben tot doel de elementen te verschaffen voor het berekenen van de rendabiliteit van de verschillende soorten verkeer, voor het berekenen van de kosten van bijzondere transporten en voor een controle van het beheer van het net. Deze berekeningswijzen steunen op de gegevens die opgenomen zijn in de boekhouding van de N.M.B.S. en verwerkt zijn in haar jaarrekening, en kunnen onmogelijk anders dan forfaitair zijn.

N.M.B.S. t/ B.V. S. en Stad Antwerpen

Overwegende dat het geschil over het volgende gaat;

Een containervorklift van de firma S., welke een vervoer verrichtte voor rekening van de N.V. S.T., raakte op 23 juni 1983 de Lillobrug, eigendom van de stad Antwerpen, die hierdoor beschadigd werd. S. betwistte haar verantwoordelijkheid niet.

Over de Lillobrug lopen twee treinsporen in tegenovergestelde richting. Die sporen verbinden het vormingstation Antwerpen-Noord met het havengebied.

Uit veiligheidsoverwegingen verbood de stad Antwerpen het verkeer over spoor II. Ingevolge dit verbod leidde de N.M.B.S. de bediening van dit spoor om, wat een omweg betekende van 17,5 km.

Er werd onmiddellijk een bedrijf, de N.V. P.R. & Co., met de uitvoering van de nodige herstellingswerken gelast, dit tegen de aannemingsprijs van 1.280.000 fr., exclusief B.T.W. S. en/of haar verzekeraar de B.V. F. werden in kennis gesteld van de aanbestedingsprocedure.

De N.V. P.R. & Co. gelastte de V.Z.W. Leuven Research & Development met een technische studie. Deze beschrijft de beschadiging aan de brug en vermeldt: «Onder volbelasting is het beton onderaan nagenoeg spanningsloos.» Het geeft ook de noodzakelijke herstellingswerken op.

De brug kon opnieuw voor het verkeer worden opengesteld op 17 augustus 1983. F. vergoedde de herstellingskosten.

Op 20 september 1983 al eiste de N.M.B.S. van S. betaling van de kosten van de omleiding, zijnde 2.688.690 fr. De erbij gevoegde afrekening vermeldt telkens: datum - uur - nummer/reeks - herkomst/tonnemaat - afstand, d.i. 17,5 km - eenheidsprijs, d.i. meestal 74,334 fr. en enkele malen 54,441 fr. - bedrag.

Bij brief van 19 augustus 1985 betwistte F. de noodzaak van de buitendienststelling van de brug, dit op grond van het verslag van 17 juli 1985 van haar privé-deskundige, de N.V. G.S.

Deze privé-deskundige stelt:

– «Gelet op de zeer kleine invloed van de schade op de stabiliteit van de brug, waarbij de zwaarste schade plaatsvond aan de randligger, rijst de vraag of het nodig was de brug volledig buiten dienst te stellen. Eventueel kan een regeling getroffen worden waarbij vermeden werd dat de 2 treinstellen gelijktijdig gebruik maakten van de brug».

– «De herstelling heeft abnormaal lang geduurd doordat: 1) tijdens de bouwvakantie (drie weken) buiten het opstellen van de rekennota niets gebeurd is; 2) het uitharden van de epoxymortels geen 28 dagen duurt, maar slechts 2 à 3 dagen naargelang de exacte samenstelling van het hars; 3) de her-

stelling uitvoerbaar dient te worden geacht voor ca. 500.000 fr.»

Wegens deze houding van F. vroeg de N.M.B.S. betaling aan de stad Antwerpen. Deze wees dit verzoek evenwel af.

De N.M.B.S. dagvaardde S. en de stad Antwerpen: ze vorderde van S. 2.684.060 fr., vermeerderd met de vergoedende en de gerechtelijke interesten. De stad Antwerpen werd gedagvaard m.b.t. de bewering van S. dat de buitendienststelling van de brug volkomen overbodig geweest was.

De N.M.B.S. legde een uittreksel over van haar ciculaire 418.042 van 28 juni 1979 van de «tarieven voor het inleggen van vervangingstreinen en voor omleidingen (centiemmen per bruto gesleepte ton-km)». Hierin wordt onder meer vermeld: omleidingendiesellocomotieven - goederenverkeer - enkele: 54,441 en dubbele: 74,344.

In haar derde aanvullende conclusie voor de eerste rechter legde de N.M.B.S. de samenstelling van die eenheidsprijzen uit als volgt:

	enkele tractie	dubbele tractie
- tractiematerieel	20,143	32,711
- getrokken materieel	12,521	12,639
- infrastructuurkosten	13,610	18,586
- overige (dispatching enz.)	1,633	1,487
- algemene onkosten (14%)	6,534	8,921
Totaal:	54,441	74,344

De eerste rechter verklaarde de vordering van de N.M.B.S. ontvankelijk, maar ongegrond in zoverre gericht tegen de stad Antwerpen en verwees de N.M.B.S. in de kosten van het geding aan de zijde van de stad. Hij besliste verder dat S. aansprakelijk was, maar beval de heropening van de debatten.

De eerste rechter oordeelde dat de buitendienststelling van een van de twee sporen een verantwoorde beslissing was. S. was betrokken bij de vaststelling van de schade en de herstelwijze en kan bezwaarlijk deze met een verslag van twee jaar later komen betwisten. Er is dus geen fout van de stad Antwerpen. De N.M.B.S. kan ook geen fout verweten worden met betrekking tot de duur van de herstelling, die met bekwaame spoed werd uitgevoerd. Op het opengebleven spoor was geen tweerichtingsverkeer mogelijk. Dit vereist aanpassingswerken qua wissels, seininrichtingen en andere.

De eerste rechter oordeelde ook dat de N.M.B.S. schade heeft geleden bestaande onder meer uit meerverbruik van energie, kosten van aanpassing in het bestaande net door de omleiding o.m. qua infrastructuur. De N.M.B.S. hanteert bij haar schadeberekeningen bepaalde tarieven. Zo verdeelt ze de door haar aangerekende eenheidsprijs over vier posten vermeerderd met algemene onkosten en komt aldus tot het tarief van 74,344 cent/ton-km. Ze moet nader specificeren hoe elke post is onderverdeeld, alsmede de algemene onkosten van 14%, «qua samenstelling van de aard van de kosten met opgave van de hiermee corresponderende coëfficiënten of waarde of effectieve kosten».

In hoger beroep legt de N.M.B.S. de tekst over van de Union Internationale des Chemins de Fer (U.I.C.) – een internationaal organisme – uitgaande code nr. 374 R «Principes et méthodes de calcul des coûts de transport par chemin de fer», d.w.z. principes en methoden van berekening van de

transportkosten per spoorweg, volgens dewelke haar tarieven berekend zijn.

...

Overwegende dat S. met te stellen dat ze niet aansprakelijk is, alleen maar blijkt te bedoelen dat ze het bestaan van schade minstens de hoegrootheid ervan en het causaal verband met haar fout betwist; dat ze immers haar aansprakelijkheid heeft erkend door de herstellingskosten van de brug te betalen en geen enkel argument aanvoert waarom ze toch niet aansprakelijk zou zijn;

Overwegende dat, afgezien ervan dat het niet contradictoir is en dateert van jaren na de feiten, het verslag van G.S. niet eens stelt dat vaststaat dat het tweerichtingsverkeer op de brug nog kon worden toegelaten, maar alleen een vraag oppert;

Overwegende dat de stad Antwerpen niet hoorde advies te vragen van een derde, zij het de derde-aansprakelijke, met betrekking tot de al of niet buitendienststelling van de brug; dat de stad Antwerpen hier integendeel haar verantwoordelijkheid moest opnemen; dat de beslissing van de stad Antwerpen niet kennelijk onredelijk was;

Overwegende dat uit het feitenrelaas blijkt dat de brug met bekwaame spoed hersteld werd; dat de epoxymortel vanzelfsprekend moest harden; dat bovendien de stad Antwerpen op 7 juli 1983 onderaan in een aan S. gerichte brief opmerkte: «N.M.B.S. - dienst baan, met vermelding dat het spoor vermoedelijk in dienst kan genomen worden eind augustus 1983»; dat S. hiertegen te gelegener tijd niet heeft gereageerd;

Overwegende dat de bij de brief van de N.M.B.S. van 20 september 1983 gevoegde schadeberekening zeer precieze gegevens bevat; dat ze gebaseerd is op de volgens eenheidsprijzen berekende kosten verbonden aan de omleiding van bepaalde treinen;

Overwegende dat het zeer aannemelijk is dat de gegevens van de dispatching van de treinen redelijkerwijze slechts op hun plaats van bewaring geraadpleegd kunnen worden en dat hierbij voorlichting van bevoegde personen vereist is; dat het Hof een dergelijke onderzoeksmaatregel echter overbodig acht;

Overwegende dat S. immers geen enkel concreet gegeven aanhaalt om de geloofwaardigheid van de zeer precieze opgave van de omgeleide treinen te betwisten; dat deze opgave kan worden geloofd en geen overlegging van facturen aan cliënteel vereist is;

Overwegende dat de omleiding van treinen vanzelfsprekend supplementaire kosten met zich brengt, die het vermogen van de N.M.B.S. treffen; dat het geheel niet aannemelijk is dat de N.M.B.S. de kosten van omleiding factureert aan de cliënteel, die voor die omleiding niet aansprakelijk is; dat S. geen enkel concreet feit vermeldt, dat maar een begin van bewijs zou uitmaken van die totaal ongeloofwaardige veronderstelling;

Overwegende dat de door de U.I.C. code 374 R «Principes et méthodes de calcul des coûts de transport par chemin de fer» voorgestelde berekeningswijzen van transportkosten tot doel hebben de elementen te verschaffen voor het berekenen van de rendabiliteit van de verschillende soorten verkeer, voor het berekenen van de kosten van bijzondere transporten en voor een controle van het beheer van het net; dat deze berekeningswijzen steunen op de gegevens, die opgenomen werden in de boekhouding van de N.M.B.S. en ver-

werkt werden in haar jaarrekening; dat er geen enkele reden is om de geloofwaardigheid van de gegevens en de betrouwbaarheid van de berekeningen van de N.M.B.S. in twijfel te trekken; dat, gelet op de omvang en de verscheidenheid van de activiteiten van de N.M.B.S., deze berekeningen onmogelijk anders dan forfaitair kunnen zijn;

Overwegende dat het gebruik door de N.M.B.S. in haar schadeberekening van twee verschillende tarieven verantwoord wordt door haar boven aangehaalde circulaire 418.042 van 28 juni 1979 van de «tarieven voor het inleggen van vervangingstreinen en voor omleidingen (centiemen per bruto gesleepte ton-km)», namelijk wegens het gebruik van enkele of dubbele diesellocomotieven;

Overwegende dat de schade van de N.M.B.S. bestaat uit alle kosten die aan de omleiding van bepaalde treinen verbonden zijn; dat in deze zowel de specifieke kosten van deze omleidingen begrepen zijn, als een evenredig aandeel in de vaste exploitatiekosten; dat dit evenredig aandeel in de vaste exploitatiekosten in rechtstreeks verband staat met de door de fout van S. veroorzaakte omleiding van treinen, ongeacht of de uitgave ervan dateert van vóór het schadeverwekkend feit, dan wel wat S. omschrijft als «verhoogd werden door...» – van nadien;

Overwegende dat kortom de schadeberekening van de N.M.B.S. volledig verantwoord wordt;

...

HOF VAN BEROEP TE GENT

14e KAMER – 11 JANUARI 1994

Voorzitter: de h. Top

Openbaar ministerie: de h. De Koekelaere

Advocaten: mrs. Martens, De Keukelaere en Traest

Burgerlijke rechtspleging – 1. Kort geding – Bevoegdheid – Strafzaken – 2. Door onderzoeksrechter bevolen beslag – Toetsingsmogelijkheden

1. Aan de bevoegdheid van de rechter in kort geding staat niet in de weg de omstandigheid dat de ogenschijnlijk onrechtmatige handeling van de overheid afhangt van een strafvordering, ook al is die handeling verricht ter uitvoering van een beslissing van een magistraat van het openbaar ministerie, voor zover evenwel het optreden van de rechter in kort geding verenigbaar is met de wetten en beginselen houdende regeling van de bevoegdheid van de strafgerichten.

2. De bepaling van art. 20 Ger.W., dat rechterlijke beslissingen alleen het voorwerp kunnen uitmaken van de rechtsmiddelen door de wet bepaald, is ook toepasselijk in strafzaken.

Diegene wiens auto op bevel van een onderzoeksrechter in beslag is genomen, kan noch de wettigheid van het beslag noch de weigering tot vrijgave laten toetsen door de rechter in kort geding.

N.V. A. t/ Belgische Staat

Appellante heeft bij dagvaarding de dato 11 september 1992 een kort geding ingeleid om de vrijgave te krijgen van een voertuig Mercedes, dat op bevel van de onderzoeksrechter te Kortrijk in beslag werd genomen op 23 februari 1992

in het kader van een gerechtelijk onderzoek ten laste van een zekere Daniël D., die het bedoelde voertuig bestuurde naar aanleiding van de feiten waarvan hij in verdenking wordt gesteld.

Appellante liet gelden dat zij noch met de bedoelde feiten noch met de bedoelde Daniël D., iets uitstaande heeft en vorderde dat de Belgische Staat veroordeeld zou worden om het voertuig, waarvan niet betwist wordt dat het haar eigendom is, haar ter beschikking te stellen binnen 48 uren na de betekening van de te verlenen beschikking tot aan de uitspraak van het strafgerecht ten gronde, zulks op straffe van een dwangsom van 10.000 frank per dag vertraging.

Appellante verduidelijkte dat zij niet de inbeslagneming betwist, maar wel de weigering van de onderzoeksrechter de opheffing van het beslag toe te staan, zoals dit door deze magistraat werd meegedeeld bij brief de dato 26 mei 1992, luidend als volgt: «In antwoord op uw schrijven de dato 23 april 1992 heb ik de eer u mee te delen dat, mede gelet op het negatief advies van het Parket nopens de gevraagde vrijgave, op heden geen gunstig gevolg gegeven kan worden aan uw verzoek tot vrijgave van het voertuig Mercedes met nummerplaat GUS379».

Appellante motiveerde de gevraagde tussenkomst van de kortgedingrechter door erop te wijzen dat zij ernstige schade lijdt door de handhaving van het beslag, dat haar nodeloos en op onrechtmatige wijze het gebruik van haar voertuig, met aantasting van haar eigendomsrecht, ontzegt, te meer daar dit beslag toch niet kan leiden tot een verbeurdverklaring op grond van artikel 42 Sw., daar luidens deze bepaling verbeurdverklaring slechts mogelijk is voor «zaken die... eigendom zijn van de veroordeelde».

Geïntimeerde betwistte primair de bevoegdheid van de kortgedingrechter in strafzaken, voor zover de regelen van de strafvordering zich hiertegen verzetten, hetgeen hier het geval zou zijn, daar tijdens het gerechtelijk onderzoek alleen de onderzoeksrechter kan oordelen over de rechtmatigheid en het nut van het beslag in kwestie en dat eventueel alleen de K.I. bevoegd is om beschikkingen van de onderzoeksrechter en beslissingen die het gerechtelijk onderzoek betreffen op hun wettigheid te toetsen.

Subsidiar betwistte geïntimeerde ook de gegrondheid van de vordering, aanvoerend dat hier van geen manifeste schending van een fundamenteel recht sprake is en dat appellante het verder verloop van het onderzoek dient af te wachten en pas na de uitspraak van het vonnisgerecht gepaste maatregelen kan vragen.

De eerste rechter heeft zich onbevoegd verklaard om zich in de plaats te stellen van de onderzoeksrechter om te oordelen over de opportuniteit van het beslag, onder meer op grond van de volheid van de onderzoeksmacht aan deze laatste verleend door de artikelen 87-89 Sv.

1. Nopens de bevoegdheid

Het kan niet ernstig betwist worden dat de rechter in kort geding uitspraak doende bij voorraad in een geval dat hij spoedeisend acht, bevoegd is om binnen de grenzen van zijn opdracht aan de overheid maatregelen op te leggen die noodzakelijk zijn ter voorkoming of stopzetting van een ogenschijnlijk foutieve aantasting door die overheid van de subjectieve rechten die de hoven en rechtbanken moeten vrijwaren.

Hieraan staat niet in de weg de omstandigheid dat de ogenschijnlijk onrechtmatige handeling van de overheid af-

hangt van een strafvordering, ook al is die handeling verricht ter uitvoering van een beslissing van een magistraat van het openbaar ministerie, voor zover evenwel het optreden van de rechter in kort geding verenigbaar is met de wetten en beginselen houdende regeling van de bevoegdheid van de straf-gerechten (Cass., 21 maart 1985, *A.C.*, 1984-85, nr. 445, *R.W.*, 1986-87, 189; zie ook de uitvoerige conclusie van advocaat-generaal Velu in *J.T.*, 1985, 697).

Dat de wetgever aan de onderzoeksrechter (artikelen 87-89 Sv.) en aan de procureur des Konings (artikel 35 Sv.) de bevoegdheid verleent alles in beslag te nemen wat dienen kan om de waarheid aan het licht te brengen, neemt niet weg dat van deze bevoegdheid misbruik kan worden gemaakt, waardoor subjectieve rechten, inzonderheid van derden, op onrechtmatige wijze worden aangetast.

De overheid, ook wanneer zij handelt bij de uitoefening van de strafvordering, is onderworpen aan de rechtsbeginselen van de rechtsstaat en aan de juridictionele verhaalmiddelen bij de wet bepaald om de naleving van die beginselen te verzekeren en de bescherming van de subjectieve rechten te waarborgen (concl. advocaat-generaal Velu, *J.T.*, 1985, 702, nr. 22).

Meer bepaald wanneer het beslag in strafzaken door het openbaar ministerie is gelast, is voor de benadeelde toegang tot de rechter in kort geding mogelijk, al zal deze meestal, wegens de moeilijke toetsing van de aangevoerde onwettigheid, de vordering ten gronde afwijzen (Rb. Antwerpen, kort geding, 23 juli 1982, *R.W.*, 1987-88, 1317, met noot J. Laenens; Luik, 29 juni 1989, *J.T.*, 1990, 61).

De omstandigheid dat de benadeelde na afloop van het strafproces eventueel tegen de Belgische Staat genoegdoening bij wijze van schadeloosstelling kan vragen, is geen reden om hem het recht te ontzeggen zich onmiddellijk in kort geding te voorzien om de staking te vorderen van de schadeverwekkende handeling, voor zover deze ogenschijnlijk onrechtmatig is (zie ook: conclusie adv.-gen. Velu, *J.T.*, 1985, 703, voetnoot 51).

Het geheim karakter van het strafrechtelijk onderzoek kan evenmin als geldige reden worden aangevoerd om onrechtmatige overheidsdaden te onttrekken aan de bevoegdheid van de rechter in kort geding. Het openbaar belang vereist integendeel dat apparente fouten en onwettigheden, begaan tijdens het strafrechtelijk onderzoek, zo spoedig mogelijk worden gestaakt of hersteld in het belang zelf van de strafvordering.

In strafzaken kan de toegang tot de rechter in kort geding dus in beginsel slechts geweigerd worden, wanneer de wetten en de beginselen die de bevoegdheid van de strafgerechten regelen, geen mogelijkheid bieden aan de justitiabele om een rechter te vinden die de onwettige onderzoeksdaden ongedaan kan maken.

Wel moet de aangevoerde rechtskrenking het gevolg zijn van een kennelijk onrechtmatige handeling, hetgeen prima facie moet kunnen blijken aan de hand van enkele elementaire gegevens van het onderzoek, uiteraard mee te delen door het openbaar ministerie ter voorlichting van de partijen en van de rechter.

In casu moet worden vastgesteld dat deze elementaire gegevens volledig ontbreken, nu noch door geïntimeerde noch door het openbaar ministerie wordt meegedeeld in het kader van welke strafbare feiten het beslag werd gelegd en om wel-

ke redenen het volgens het openbaar ministerie moet worden gehandhaafd.

Dit neemt niet weg dat de eerste rechter in beginsel bevoegd was om van het verzet tegen het bedoeld beslag kennis te nemen.

2. *Nopens de toelaatbaarheid en gegrondheid*

Voor zover appellante de opheffing van het beslag als eis handhaaft, werpt geïntimeerde terecht op dat rekening moet worden gehouden met het feit dat de maatregel bevolen werd door een rechter, en niet door het openbaar ministerie, en dat ook de weigering tot vrijgave van de wagen in de brief de dato 26 mei 1992 een rechterlijke beslissing is, niettegenstaande deze beslissing genomen is «mede gelet op het negatief advies van het Parket».

Rechterlijke beslissingen, zelfs indien ze kennelijk onwettig zouden zijn, kunnen alleen het voorwerp uitmaken van de rechtsmiddelen bij de wet bepaald (artikel 20 Ger.W.). Deze bepaling van het Gerechtelijk Wetboek is ook toepasselijk in strafzaken, nu uit niets blijkt dat de regels van de strafvordering met deze toepassing niet verenigbaar zijn.

Appellante kan derhalve de wettigheid van het beslag noch de weigering tot vrijgave laten toetsen door de rechter in kort geding, en dus thans ook niet door het Hof.

Geïntimeerde verwijst terecht naar de mogelijkheid voor appellante om, als particulier al dan niet bij het strafonderzoek betrokken, verzet of hoger beroep in te stellen tegen de beslissing van de onderzoeksrechter in kwestie. Een duidelijke toepassing van deze regel vindt men in de rechtspraak (K.I., Brussel, 10 augustus 1984, *J.T.*, 1985, 93; K.I., Luik, 15 december 1987, *J.L.M.B.*, 1988, 668).

Er zijn ook beslissingen in andere zin (K.I. Brussel, 18 april 1991, *R.D.P.*, 1991, 256, met noot D. Vandermeersch; K.I. Bergen, 30 juli 1991, *R.D.P.*, 1992, 242, met noot Henri D. Bosly).

Maar zelfs indien zulk een rechtsmiddel niet zou bestaan, dan kan alleen de wetgever hierin verandering brengen. Het komt immers in beginsel aan geen enkele rechter toe, behoudens in geval van de aanwending van een rechtsmiddel, de beslissing van een andere rechter ongedaan te maken of de uitvoering ervan te schorsen.

De eerste rechter oordeelde dat hij niet bevoegd is om zich in de plaats van de onderzoeksrechter te stellen. Hij had inderdaad geen macht om een rechterlijke beslissing ongedaan te maken noch om deze te schorsen. Hij had dus het gevorderde moeten afwijzen als ontoelaatbaar, minstens ongegrond.

3. *Nopens de gewijzigde vordering in beroep*

Appellante is thans zo overtuigd van de onredelijkheid van het beslag dat zij in haar verzoekschrift tot hoger beroep haar vordering als volgt wijzigt: «gedaagde in hoger beroep zich te zien en te horen veroordelen tot betaling van een vergoeding wegens genotsderving van appellante van 1.000 frank per dag, met de gerechtelijke interest vanaf 23 februari 1992, tot de dag der vrijgave aan appellante van haar eigendom, zijnde een personenwagen Mercedes...»

Appellante vraagt dus niet langer de opheffing van de beslagmaatregel, maar schadevergoeding. Een dergelijke vordering beoogt geen voorziening bij voorraad, maar een veroordeling ten gronde, zoals deze alleen na afloop van het strafproces en bij een eventuele vrijgave van het voertuig kan worden gevorderd. Ze valt dus buiten de bevoegdheid van de rechter in kort geding en dus thans ook van het Hof.

NOOT-Zie ook P. Morlet, «Des recours», *R.D.P.*, 1988, 165; P. Marchal, «De rechter in kort geding en de strafrechter», in *Liber amicorum Marc Châtel*, 325; J. De Codd, «L'autonomie du droit pénal et la juridiction des référés», *R.D.P.*, 1991, 251; R. Declercq, *Onderzoeksgerechten*, 178-179.

VREDEGERECHT TE LEUVEN

2e KANTON – 10 MEI 1994

Rechter: de h. Gutschoven

Advocaten: mrs. Ryckeboer, Szerer, Ghysels en Blancke

Onteigening – Urgentie – Motiveringsplicht

De afwijkende procedure van de Onteigeningswet 1962 is slechts toegestaan wanneer de onmiddellijke inbezitneming van het goed door de onteigenende overheid onontbeerlijk is.

Een onteigeningsbesluit is een bestuurshandeling in de zin van de wet van 29 juli 1991 betreffende de uitdrukkelijke motivering van de bestuurshandelingen.

Ingevolge de motiveringsplicht, moeten onteigeningsbesluiten niet alleen het openbaar nut en de noodzaak van de onteigening, maar ook de urgentie ervan afdoende aantonen.

Vlaams Gewest t/ N.V. L.

Overwegende dat het Vlaamse Gewest uitdrukkelijk toepassing wenst te maken van de bepalingen van de wet van 26 juli 1962 ten einde de aldaar geregelde speciale onteigeningsprocedure betreffende de onteigening ten algemene nutte en de concessies van de bouw van autosnelwegen toe te passen;

Overwegende dat verweerster aanvoert dat er geen aanleiding bestaat de onteigeningsprocedure voort te zetten nu er geen wettig onteigeningsbesluit voorligt;

Dat verweerster o.m. stelt dat op dit onteigeningsbesluit de wet van 29 juli 1991 betreffende de uitdrukkelijke motivering van bestuurshandelingen van toepassing is;

Dat volgens haar het onteigeningsbesluit niet voldoende gemotiveerd is en meerdere lacunes vertoont;

Overwegende dat verweerster bovendien stelt dat de onteigening verdere wettelijke grondslag mist, niet gepubliceerd werd en de minister van Openbare Werken proces-bevoegdheid mist;

Overwegende dat verweerster terecht stelt dat een onteigeningsbesluit een besluit is waarop de wet van 29 juli 1991 betreffende de uitdrukkelijke motivering van bestuurshandelingen van toepassing is;

Dat eiser trouwens zelf in zijn omzendbrief van 14 juli 1993 (B.A. 93/08 Belgisch Staatsblad van 24 augustus 1993) eveneens stelt dat de beslissingen om te onteigenen onder toepassing van deze wet vallen;

Dat deze wet inderdaad van toepassing is op eenzijdige beslissingen met individuele draagwijdte die rechtsgevolgen beogen voor een of meer burgers of besturen;

Overwegende dat de wet van 29 juli 1991 bepaalt dat de bestuurshandelingen uitdrukkelijk gemotiveerd dienen te worden;

Dat hierdoor in de akte de juridische en feitelijke overwegingen vermeld moeten worden die aan de beslissing ten grondslag liggen (zie Van Orshoven, P., «De uitdrukkelijke motivering van administratieve rechtshandelingen», *R.W.*, 1991-92, 489);

Dat deze motiveringverplichting substantieel is en op straffe van nietigheid is voorgeschreven;

Dat administratieve beslissingen die niet uitdrukkelijk gemotiveerd zijn, bijgevolg niet toegepast mogen worden omdat ze niet overeenstemmen met de wet (zie Vred. Bree, 18 juni 1992, niet gepubliceerd; zie Van Orshoven, o.c., 491);

Overwegende dat, ingevolge deze motiveringsplicht, de besluiten waarbij machtiging wordt gevraagd om tot onteigening over te gaan, afdoende het openbaar nut en de noodzaak van de onteigening dienen aan te tonen;

Dat deze motiveringsplicht uiteraard ook geldt voor de hoogdringendheid, zoals bepaald in de wet van 26 juli 1962;

Dat de Vlaamse minister van Openbare Werken, Ruimtelijke Ordening en Binnenlandse aangelegenheden zelf in zijn circulaire stelt dat geen stijlclausules meer aanvaard kunnen worden;

Overwegende dat wij vaststellen dat het Onteigeningsbesluit van 16 november 1993 noch de hoogdringendheid, noch het openbaar nut noch de noodzaak van deze onteigening motiveert;

Dat de enige informatie die dit besluit biedt, de vermelding is dat het nodig is voor de aanleg van fietspaden;

Overwegende dat de motiveringsverplichting inhoudt dat de juridische en feitelijke overwegingen die aan de beslissing ten grondslag liggen op afdoende wijze dienen te worden aangeduid;

Dat de juiste en draagkrachtige juridische en feitelijke redenen van de beslissing moeten worden vermeld;

Dat zij alle elementen dient te bevatten om de legaliteit van de bestuurshandeling aan te tonen (zie Van Orshoven, o.c., 491);

Overwegende dat de enkele vermelding dat het om een onteigening voor fietspaden gaat, een onvoldoende motivering is;

Dat eiseres ten onrechte stelt dat aanleg van fietspaden impliciet ook de verkeersveiligheid bevat;

Dat zelfs ware dit nog het geval, dan nog de hoogdringendheid gemotiveerd dient te worden.

Dat immers de afwijkende procedure van de wet van 26 juli 1962 slechts is toegestaan wanneer de onmiddellijke inbezitneming van het goed door de onteigenende overheid onontbeerlijk is;

Dat het aantonen hiervan ook tot de motiveringsplicht behoort;

Overwegende dat het besluit zelf aan de motiveringsverplichting dient te voldoen;

Dat nadere uitleg in de dagvaarding of conclusies niet in overweging genomen kan worden;

Overwegende dat het onteigeningsbesluit de artt. 2 en 3 van de wet van 29 juli 1991 schendt zodat de toepassing ervan dient te worden geweigerd en besloten dient te worden tot de ontoelaatbaarheid van de vordering;

Dat het bijgevolg niet nodig is te antwoorden op de argumentatie betreffende de niet-publikatie van het besluit tot onteigening en de proces-bevoegdheid van de minister van Openbare Werken;

(Geen aanleiding tot voortzetting van de rechtspleging)

NOOT-Zie, m.b.t. de verplichting tot formele motivering van bestuurshandelingen Debersaques, G., «Een ingrijpen- de verandering in het bestuursrecht: de uitdrukkelijke motiveringswet van 29 juli 1991», *T.B.P.*, 1992, 373; *id.*, «De sanctie verbonden aan het verzuim van een afdoende formele motivering in de zin van de uitdrukkelijke motiveringswet: enkele kanttekeningen», *T.B.P.*, 1993, 643; Van Mensel, A., «De formele motiveringsplicht. De wet van 29 juli 1991», *T.B.P.*, 1992, 384; Van Orshoven, P., «De uitdrukkelijke motivering van administratieve rechtshandelingen», *R.W.*, 1991-92, 489; Vande Lanotte, J. en Cerexhe, E., *De motiveringsplicht van bestuurshandelingen*, Brugge, Die Keure, 1992.

Bovenstaand vonnis maakt niet alleen een correcte toepassing van de motiveringswet van 29 juli 1991, maar tevens wordt erin volkomen terecht overwogen dat de onteigeningsrechtspleging van de wet van 26 juli 1962 «bij hoogdringende omstandigheden» de uitzondering is en niet – zoals in feite het geval is – de normale procedure. Zie Arbitragehof, 14 juli 1992, nr. 57/92: «Het Hof herinnert eraan dat de aanwending van de afwijkende procedure van de wet van 26 juli 1962, uitsluitend verantwoord door redenen van algemeen belang, slechts is toegestaan wanneer de onmiddellijke inbezitting van het goed door de onteigende overheid onontbeerlijk is» (*R.W.*, 1992-93, t.a.v. 120).

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 20 januari 1994

1. Vennootschap – Art. 11 Vennootschappenwet – Raakt de openbare orde niet – 2. Begraafplaatsen en lijkbezor- ging – Wet van 20 juli 1971, art. 18 – Van openbare orde

1. In het eerste middel voeren de eisers aan dat het bestreden arrest (Hof Luik, 15 januari 1993) ten onrechte de vordering van verweerster, een feitelijke vereniging, ontvankelijk heeft verklaard. Het middel blijkt nieuw en derhalve niet ontvankelijk te zijn:

«Overwegende dat de eisers voor de bodemrechter niet hebben betoogd dat verweersters rechtsvordering niet ontvankelijk was nu zij geen uittreksel van haar oprichtingsakte ter griffie van de rechtbank van koophandel had neergelegd, als voorgeschreven bij artikel 10, § 1, van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen;

«Overwegende dat artikel 11 van de genoemde gecoördineerde wetten, dat bepaalt dat een rechtsvordering ingesteld door een vennootschap waarvan de oprichtingsakte niet overeenkomstig artikel 10, § 1, is neergelegd, niet ontvankelijk is, de openbare orde niet raakt;

«Dat de grond van niet-ontvankelijkheid dient te worden aangenomen.»

2. Het bestreden arrest oordeelt dat de eerst na twee jaar geformuleerde grieven van de eisers met betrekking tot de bouw van een grafkelder zichtbare gebreken betreffen en derhalve te laat ingediend zijn. Het daartegen gerichte middel is gegrond:

«Overwegende dat de eisers in hun conclusie hebben betoogd dat verweerster de grafkelder niet overeenkomstig de wet van 20 juli 1971 op de begraafplaatsen en de lijkbezor- ging heeft gebouwd, op grond dat de op de tweede rij geplaatste lijkkasten niet op een diepte van ten minste 80 centimeter konden worden bijgezet;

«Overwegende dat artikel 18, eerste lid, van die wet bepaalt dat de lijken in grafkelders worden bijgezet op een diepte van ten minste acht decimeter;

«Overwegende dat het arrest oordeelt dat, 'in de onderstelling dat ze bewezen zijn, de grieven van de (eisers) die hoofdzakelijk gegrond zijn op de eenzijdige vaststellingen van een architect en een deskundige die zij, meer dan twee jaar na de aanvaarding van de werken en nadat de eerste rechter hun aanspraken had afgewezen, hebben geraadpleegd, zeker zichtbare gebreken zijn, waardoor hun bezwaar laattijdig wordt';

«Overwegende dat het hof van beroep, door aldus de grieven van de eisers af te wijzen zonder na te gaan, zoals zij in hun conclusie hebben gevraagd, of de door verweerster gebouwde grafkelder conform de bepalingen was van artikel 18 van de wet van 20 juli 1971, die de openbare orde raken, die bepalingen schendt.»

(Voorzitter: de h. Sace – Rapporteur: de h. Parmentier – Openbaar ministerie: de h. Piret – Advocaten: mrs. Simont en Draps – In de zaak: D. e.a. t/ Feitelijke vereniging R.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 20 januari 1994

Verzekering – Motorrijtuigen – Vordering van benadeelde tegen verzekeraar – Verjaring – Termijn – Bepaald door WAM-wet

Het tweede en het derde onderdeel van eisers tweede middel tegen het bestreden arrest (Hof Luik, 15 november 1991) worden als volgt verworpen:

«Overwegende dat het ongeval zich heeft voorgedaan op 11 april 1977 en dat het in kracht van gewijsde gegane vonnis van 19 juni 1981 van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Luik waarnaar het arrest verwijst uitspraak gedaan heeft over de burgerlijke rechtsvordering van de verzekeraar tegen verweerster;

«Overwegende dat krachtens de in de litigieuze periode toepasselijke wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, wanneer de vordering wordt ingesteld door de benadeelde of door de gesubrogeerde verzekeraar tegen de verzekeraar van de aansprakelijke partij, de toepasselijke verjaringstermijn die is van artikel 10 van genoemde wet en niet die van artikel 26 van de wet van 17 april 1878 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering;

«Overwegende dat in de veronderstelling dat, zoals in de onderdelen wordt betoogd, zou moeten worden aangenomen dat de verjaringstermijn van de rechtsvordering van de getroffene niet langer liep tijdens het door diens verzekeraar ingeleide geding, die termijn opnieuw zou begonnen zijn te lopen op 19 juni 1981 en, met toepassing van bovengenoemd artikel 10, drie jaren later verstreken zou zijn, dat is vóór 30 augustus 1984, datum van de gedinginleidende akte van de getroffene;

«Dat die onderdelen niet ontvankelijk zijn bij gemis aan belang.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Sace – Openbaar ministerie: de h. Piret – Advocaten: mrs. Simont en Gérard – In de zaak: J. t/ Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds e.a.)

NOOT–Zie Cass., 20 januari 1992, *R.W.*, 1991-92, 1094; 21 januari 1993, *R.W.*, 1992-93, 1197.

Hof van Cassatie (3e Kamer), 24 januari 1994

Ondernemingsraad en veiligheidscomité – Beschermde werknemer – Ontslag om een dringende reden tijdens de termijn van door de werknemer zelf gedane opzegging – Ontslagprocedure niet nageleefd – Bijzondere ontslagvergoeding verschuldigd

Een beschermde werknemer die zelf een opzegging had gedaan, werd tijdens de loop ervan door zijn werkgever om een dringende reden ontslagen zonder naleving van de bij de ontslagregelingwet van 19 maart 1991 bepaalde procedure. Tegen het bestreden arrest (Arbh. Antwerpen, 21 januari 1993) dat de werknemer als beschermde personeelsafgevaardigde de bijzondere ontslagvergoeding (in dit geval twee jaar loon) toekent, voert de werkgever aan dat de vergoeding beperkt moest worden tot de grootte van het loon dat de werknemer zou hebben verdiend tijdens de, ingevolge zijn eigen opzegging, nog resterende korte duur van zijn arbeidsovereenkomst. Het middel wordt als volgt verworpen:

«Overwegende dat, krachtens artikel 16 van de wet van 19 maart 1991, de werkgever aan de onrechtmatig ontslagen beschermde werknemer die zijn reïntegratie niet heeft aangevraagd binnen de bij artikel 14 vastgestelde termijnen, onverminderd diens recht op de andere in het artikel vermelde vergoedingen, moet betalen een vergoeding gelijk aan het lopende loon dat overeenstemt met de duur van twee, drie of vier jaar, al naar gelang van het aantal dienstjaren dat hij in de onderneming telt;

«Overwegende dat de aldus bepaalde vergoeding niet gelijk is aan het loon dat de onrechtmatig ontslagen beschermde werknemer gedurende een bepaalde periode zou hebben verdiend indien hij niet ontslagen was, inzonderheid de periode tijdens welke hij ontslagbescherming zou hebben genoten; dat zij een forfaitair bedrag vormt, berekend op het lopende loon op het ogenblik van het ontslag;

«Dat deze vergoeding, nu zij geen betrekking heeft op een bepaalde periode, ook niet de periode betreft die loopt nadat de arbeidsovereenkomst door een opzegging beëindigd is; dat zij dan ook niet in verhouding tot die periode kan worden vastgesteld;

«Overwegende dat het arrest, zonder op dat punt te worden bekritiseerd, oordeelt dat verweerder, beschermde werknemer, principieel recht heeft op de hiervoren bedoelde vergoeding, hoewel hij de arbeidsovereenkomst zelf door een opzegging had beëindigd, vooraleer hij om een dringende reden werd ontslagen;

«Dat het middel niet kan worden aangenomen.»

(Voorzitter: de h. Marchal – Rapporteur: de h. Boes – Openbaar ministerie: mevr. De Raeve – Advocaten: mrs. De Bruyn en Nelissen Grade – In de zaak: N.V. D. t/ W.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 28 januari 1994

Inkomstenbelastingen – Bericht van wijziging – Belastingplichtige in staat gesteld de aangevoerde gegevens en redenen te onderzoeken en betwisten – Wettigheid

De eisers beweren dat het bestreden arrest (Hof Brussel, 24 december 1991) het beginsel van het recht van verdediging en de artt. 245 en 251 W.I.B. schendt. Zij stellen dat de door een bericht van wijziging op gang gebrachte dialoog niet contradictoir kon worden gevoerd omdat het bestuur de boekhouding van een vennootschap waarop het bericht steunde, niet te hunner kennis bracht. Het middel wordt als volgt verworpen:

«Overwegende dat het bericht van wijziging van de aangifte, waarvan artikel 251 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen de toezending voorschrijft, tot doel heeft de belastingplichtige te informeren, met opgave van redenen, over de inkomsten en andere gegevens die het bestuur zich voorneemt in de plaats te stellen van die welke werden aangegeven of erkend, zodat de voorgenomen wijziging kan worden onderzocht, bediscussieerd en verworpen of aangenomen; dat de gegevens en de redenen van een bericht van wijziging derhalve de belastingplichtige in staat moeten stellen de voorgenomen wijziging te onderzoeken en te betwisten; dat de feitenrechter zulks in feite en derhalve op onaantastbare wijze beoordeelt;

«Dat de in het middel aangewezen wetsbepalingen en rechtsbeginsel niet vereisen dat het bestuur in dat stadium van de procedure alle bewijsmiddelen aan de belastingplichtige voorlegt;

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat 'het bericht van wijziging niet alleen voldoende gemotiveerd was (...) maar dat de belastingplichtige uit de gegevens die hem erin verstrekt werden zeer nauwkeurig heeft opgemaakt op welke feiten, cijfers en omstandigheden de aanslag berustte en hij over de nodige gegevens beschikte om ertegen op te komen';

«Dat het arrest, op grond van die vaststellingen, de beslissing dat artikel 251 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen en het recht van verdediging van de eisers niet geschonden werden, naar recht verantwoordt.»

(Voorzitter: mevr. Baeté-Swinen – Rapporteur: de h. Verougstraete – Openbaar ministerie: de h. Goeminne – Advocaten: mrs. Delahaye en Claeyss Bouuaert – In de zaak: M. en Van K. t/ Belgische Staat)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 25 februari 1994

Inkomstenbelastingen – Belastbaar bedrag – Advies van de fiscale commissie – Wettelijk vermoeden dat het vermoeden van juistheid van de aangifte weerlegt – Bewijs van het juiste bedrag te leveren door de belastingplichtige

Het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 24 maart 1992) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat, ingevolge artikel 253, tweede lid, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, de belastingplichtige door bezwaar geen vermindering kan verkrijgen, tenzij hij het bewijs van het juiste bedrag van zijn belastbare inkomsten inbrengt; wanneer de administratie ter uitvoering van artikel 252, tweede lid, van hetzelfde wetboek, de belastingplichtige, samen met de kennisgeving van het met redenen omkleed advies van de fiscale commissie, het bedrag van het inkomen laat kennen dat zij als grondslag van de aanslag neemt en die grondslag met het advies van de fiscale commissie overeenstemt;

«Dat uit vermelde wetsbepalingen volgt dat, wanneer de administratie het door de fiscale commissie geadviseerde inkomen als grondslag voor de aanslag overneemt, het advies van de fiscale commissie betreffende de grootte van de belastbare inkomsten de waarde van een wettelijk vermoeden verwerft, zodat het vermoeden van juistheid dat kleefde aan de inkomsten vermeld in de aangifte die de belastingplichtige overeenkomstig de voorschriften van de artikelen 212 en 218 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen heeft voorgelegd, wettelijk geacht wordt te zijn weerlegd en het aan de belastingplichtige staat eventueel te bewijzen wat het juiste bedrag van zijn belastbare inkomsten is;

«Overwegende dat het arrest, dat aanneemt dat de administratie de in het regelmatig en rechtsgeldig advies van de fiscale commissie vastgestelde belastbare inkomsten van de verweerders heeft overgenomen, de bewijswaarde van het overgenomen advies negeert en de bestreden beslissing hierop grondt dat verweerder het door artikel 253, tweede lid, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen opgelegde bewijs heeft geleverd doordat hij heeft aangetoond dat de administratie niet erin geslaagd is het bewijs te leveren dat de in de oorspronkelijke aangifte door de verweerders opgegeven inkomsten onjuist zijn;

«Dat het arrest aldus de artikelen 252 en 253 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen schendt.»

(Voorzitter: mevr. Baeté-Swinnen – Rapporteur: de h. Forrier – Openbaar ministerie: de h. Goeminne – Advocaten (voor de verweerders): mrs. Bützler en Geinger – In de zaak: Belgische Staat t/ L. en G.)

Hof Gent (20e Kamer), 22 november 1993

Burgerlijke rechtspleging – Behandeling en berechting – Gezamenlijk verzoek tot rechtsdagbepaling

«Gelet op het door de geïntimeerde op 22 oktober 1993 ter griffie neergelegde verzoekschrift dat hoofdzakelijk ertoe strekt 'de termijnen te bepalen om conclusie te nemen, zijnde 15 dagen voor appellanten om conclusie te nemen, vervolgens 15 dagen voor verzoeker-geïntimeerde voor het wederantwoord, en rechtsdag te bepalen op de eerst nuttige zitting';

«Overwegende dat de appellanten geen opmerkingen hebben doen toekomen binnen vijftien dagen na de verzending van de gerechtsbrief op 26 oktober 1993;

«Overwegende dat de appellanten op 24 februari 1993 een gemotiveerde akte van hoger beroep hebben ingediend, dat de geïntimeerde op 19 maart 1993 conclusie heeft genomen, dat de appellanten op 17 mei 1993 hun antwoordconclusie

hebben neergelegd en dat de geïntimeerde op 6 september 1993 een conclusie tot wederantwoord heeft neergelegd;

«Overwegende dat de geïntimeerde – die zelf inroep 'dat de zaak bijgevolg in staat is' – geen enkele valabele reden aanvoert waarom nog andere termijnen zouden moeten worden bepaald dan die van artikel 747, § 1 Gerechtelijk Wetboek;

«Overwegende voorts dat vooralsnog niet vaststaat dat de appellanten weigeren om, met toepassing van artikel 750 Gerechtelijk Wetboek, een rechtsdag te doen bepalen 'op gezamenlijk verzoek van de partijen';

«Dat zulks niet valt af te leiden louter uit de afwezigheid van opmerkingen van de appellanten;

«Dat indien, zoals beweerd in het verzoekschrift, 'de raadsman van appellanten evenwel, nalaat het placet ad art. 750 Ger.W. te ondertekenen', dit mogelijk een beroep op andere instanties kan rechtvaardigen, doch geen omstandigheid van de zaak uitmaakt die de regeling van conclusietermijnen en bepaling van de rechtsdag door de voorzitter/rechter verantwoordt.»

(Voorzitter: de h. Van Waerebeek – Advocaten: mrs. Coucke en Coppens – In de zaak: G. en P. t/ D.)

NOOT–Zie Deconinck, B., «Nog bedenkingen omtrent de toepassing van art. 747 en 750 Ger.W.», *N.Ger.R.*, 1993, nr. 6, 12-13; Laenens, J., «Kan de onwil van een procespartij leiden tot rechtsweigeren?», *N.Ger.R.*, 1993, nr. 6, 11.

BOEKEN

MICHAEL G. FAURE, (G)een schijn van kans. Beschouwingen over het statistisch causaliteitsbewijs bij milieuschade, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 1993, 68 pp.

1. Dit boekje bevat de rede die Michaël G. Faure uitsprak bij het aanvaarden van het ambt van bijzonder hoogleraar in het Vergelijkend en Internationaal Milieurecht aan de Rijksuniversiteit Limburg (Maastricht - NL, 19 november 1993). Het gedachtengoed dat erin wordt uitgewerkt, is belangrijk en complex, zodat een relatief omvangrijke bespreking verantwoord is.

2. De oratie vangt aan met beknopte informatie over vier milieuproblemen: de kernramp te Tsjernobyl, de opwerkingscentrale te Sellafield (Engeland), «een petrochemisch bedrijf in het Antwerpse havengebied» waar «jarenlang onvoorzichtig omgesprongen» werd met benzeen, en het gifstort te Mellery. De informatie spitst zich toe op gezondheidsaspecten. Op achtergrond van deze actualiteit situeert Faure *het thema van zijn rede*.

– In het individuele geval A kan het causaal verband tussen gezondheidsschade (bv. een kanker, leukemie) en de blootstelling aan toxische stoffen of straling (bv. benzeen) niet met zekerheid worden vastgesteld. Statistisch, «dat wil zeggen op basis van epidemiologisch onderzoek bij een relevante populatie», blijkt echter een verhoogd risico op de gezondheidsschade in kwestie.

– Hoe moet de rechter hiermee omspringen? Aanvaardt hij het statistisch bewijs van een verhoogd risico als juridisch causaliteitsbewijs? Hoort hij het te aanvaarden? Hoe hoort hij het te gebruiken? Wat zijn de materieelrechtelijke eisen waaraan het verhoogde risico moet beantwoorden om een vordering tot schadevergoeding toe te kennen? Hoe moet de omvang van een eventuele schadevergoeding worden bepaald?

Uiteraard verwijst deze causaliteitsproblematiek de jurist naar niet-juridische deskundigheid: statistische en epidemiologische deskundigheid vnl. Terecht stelt de auteur dat deze afhankelijkheid

geen unicum is in het recht en dat zij de jurist niet bevrijdt van eigen verantwoordelijkheid.

– Zo moet de rechter de deskundige relevante en correct geformuleerde vragen stellen. Hij moet oog hebben voor het onderscheid tussen het omgevingsrisico (alle factoren die A's risico op leukemie konden beïnvloeden, los van de gewraakte blootstelling aan benzeen) («background risk») en tussen het eventuele extra risico (de blootstelling aan benzeen) («excess risk»). Relevant is immers enkel in hoeverre de gewraakte blootstelling het reeds bestaande risico om de ziekte te krijgen heeft verhoogd. Ook moet hij zich bewust zijn van de eigen aard van het statistisch bewijs en de vraag naar het verhoogde risico niet situeren op het niveau van het concrete individuele schadegeval maar, in beginsel, op het niveau van een relevante populatie.

– Zo gebeurt het dat de rechter moet kiezen uit niet-overeenstemmende adviezen van deskundigen. Epidemiologische onzekerheden bestaan. De auteur relativeert dit keuzeprobleem. Hij formuleert een aantal pertinente beschouwingen omtrent schijnbare epidemiologische onzekerheden. Ook zijn werkelijke interpretatieverschillen bij statistisch bewijs «zeker niet zo groot als de verschillen in verklaringen van elkaar tegensprekende getuigen».

– De rechter moet, ten slotte, de verkregen informatie naar het recht vertalen en er de juiste juridische conclusie aan verbinden. *Deze stap vormt de hamvraag van het verdere betoog.*

3. Na enkele beschouwingen over de relevantie van het onderzoeksthema buiten het leerstuk inzake aansprakelijkheid (m.n. op strafrechtelijk en bestuursrechtelijk niveau), onderzoekt Faure het statistisch causaliteitsbewijs naar Nederlands recht.

Een overzicht in vogelvlucht van de jurisprudentiële en doctrinaire ontwikkelingen leidt tot de vaststelling van een trend om een statistisch bewezen verhoogd risico juridisch te vertalen in een causaliteitsvermoeden met omkering van de bewijslast.

Faure acht deze oplossing onbevredigend. De omkering van de bewijslast leidt in de praktijk veelal tot een definitieve toerekening van aansprakelijkheid. M.a.w.: wanneer het statistisch bewezen verhoogde risico impliceert dat per 100 leukemiegevallen er 30 toe te schrijven zijn aan de gewraakte blootstelling, leidt omkering van de bewijslast tot aansprakelijkheid voor 100 op de 100 gevallen.

4. De volgende etappe van de oratie is rechtsvergelijkend: hoe gaan het Belgische en het Amerikaanse recht om met het statistisch causaliteitsbewijs voor milieugezondheidsschade?

Uit het Belgische recht onthoudt Faure:

- dat ook hier vermoedens van causaliteit worden gehanteerd, strafzaken natuurlijk uitgezonderd;
- de erkenning van het verlies van kans als schade;
- de beroepsziektenregeling, die een onweerlegbaar vermoeden van causaal verband hanteert.

Anders dan het Nederlandse en het Belgische recht, heeft het Amerikaanse recht zich wel gebogen over de voorwaarden waaraan het statistisch bewijs van een verhoogd risico moet voldoen om als causaliteitsbewijs te kunnen fungeren. De meer klassieke benadering hanteert de «preponderance of evidence»-regel, waarbij op de eiser de bewijslast rust dat het «more probable than not» is dat zijn schade door de onrechtmatige daad is veroorzaakt. Statistisch vertaald impliceert dit «dat er minstens 50% kans moet zijn» dat de gezondheidsschade door de blootstelling is veroorzaakt. Dit is een alles-of-niets-benadering: wie de 50% drempel niet haalt, krijgt geen schadeloosstelling; wie hem haalt, krijgt integrale schadeloosstelling. Vandaar een meer recente tendens die proportionaliteit voorstaat. Een toepassing hiervan is de Agent Orange-zaak: de Vietnam-veteranen met gezondheidsschade die verband kon houden met dit ontbladeringsmiddel, kregen dat deel van de schade vergoed dat overeenstemde met de kans dat Agent Orange de oorzaak van hun schade was. Ook de Amerikaanse DES-zaak maakt, anders dan haar Nederlandse evenknie, toepassing van een proportionaliteitsbenadering: marktdeelaansprakelijkheid.

5. De volgende etappe van de oratie bestaat uit rechtseconomische (§ 7) beschouwingen. *Deze rechtseconomische beschouwingen en de daaropvolgende rechtspolitieke beschouwingen (§ 8) vormen de kern van de oratio.*

De auteur wijst op de visie van de rechtseconoom op het aansprakelijkheidsrecht: het opleggen van aansprakelijkheid is een middel om prikkels te geven tot grotere zorgvuldigheid. In dit perspectief zijn er goede redenen om de aansprakelijkheid van de schadeveroorzaker te beperken tot de schade die hij werkelijk heeft veroor-

zaakt. Wanneer het vereiste van het causaal verband deze beperken-de werking niet heeft, kan de potentiële schadeveroorzaker systematisch aansprakelijk worden gesteld voor schade die niet door zijn toedoen is veroorzaakt en waarvan hij de totstandkoming niet kon beïnvloeden. Een dergelijke aansprakelijkheidsregeling is «verpletterend» («crushing liability» - Shavell). Zij schept het risico dat wordt afgezien van het uitoefenen van maatschappelijke activiteiten die op zichzelf erg wenselijk zijn.

Hij introduceert het begrip «probability of causation» (verhoogd risico gedeeld door omgevingsrisico + verhoogd risico), de kans dat de gewraakte blootstelling de schade veroorzaakte.

Voor zover het juridisch causaliteitsbewijs in beginsel rekening wil houden met het statistisch bewijs van een verhoogd risico, ziet Faure grosso modo drie mogelijkheden.

– Wanneer er enig (redelijk) statistisch verband bestaat tussen de gewraakte blootstelling en de gezondheidsschade, wordt de schade integraal aan de blootstelling toegerekend, met derhalve toekenning van een integrale schadevergoeding.

– De toerekening van de schade aan de gewraakte blootstelling gebeurt indien de «probability of causation» een bepaalde drempel (bv. 50%) overschrijdt. Is dit het geval, dan is er ook toekenning van een integrale schadevergoeding.

– Wanneer er enig (redelijk) statistisch verband bestaat tussen de gewraakte blootstelling en de gezondheidsschade, wordt de schade toegerekend aan deze blootstelling in verhouding tot de «probability of causation», met derhalve toekenning van een proportionele schadevergoeding.

Enkel de laatste oplossing geeft optimale prikkels tot schadepreventie. Een voorbeeld: een gegeven blootstelling aan een gegeven toxische stof impliceert een «probability of causation» van 40% op een kanker. M.a.w.: op 100 kankerpatiënten die o.m. de gewraakte blootstelling ondergingen, zouden 40 gevallen erdoor zijn veroorzaakt. Bemerk dat, bij het aannemen van aansprakelijkheid, ook een oplossing moet worden gevonden voor het feit dat niet uit te maken is welke van de 100 ziektegevallen tot deze 40 behoren.

– In de eerste hypothese zou voor alle 100 patiënten een integrale toerekening van aansprakelijkheid met integrale schadevergoeding volgen. Hierom moet deze mogelijkheid onmiddellijk afgewezen worden. Zij stelt een uitgesproken voorbeeld van «crushing liability».

– In de tweede hypothese zou niet één van de 100 patiënten schadevergoeding krijgen. Bedroeg de «probability of causation» daarentegen 50% of meer, dan zou voor alle 100 een integrale toerekening van aansprakelijkheid met integrale schadevergoeding gevolgd zijn. Deze benadering stelt een tweevoudig probleem: een onvoldoende preventieve werking van de aansprakelijkheidsregeling beneden de bepaalde drempel en «crushing liability» erboven.

– In het laatste geval is er een 40% toerekening van aansprakelijkheid, te vertalen in een schadevergoeding van 40% per patiënt, wat kostentechnisch op hetzelfde zou neerkomen als het integraal vergoeden van 40 op de 100 patiënten. Deze benadering kan wel betrekkelijk zware administratieve kosten meebrengen: zelfs bij een geringe «probability of causation» wordt het voor slachtoffers interessant om te procederen.

6. Op het rechtspolitieke vlak maakt de auteur een onderscheid tussen drie hypothesen: de hypothese waarin de «probability of causation» bijzonder hoog ligt, die waarin zij zeer laag ligt, en de gevallen tussen deze uitersten.

De eerste hypothese doet zich bv. voor bij bepaalde ziektegevallen verbonden met blootstelling aan asbest. Hier rijst geen probleem. Integrale toerekening van aansprakelijkheid kan plaatsvinden. De dader zal gehouden zijn tot integrale schadevergoeding.

In de tweede hypothese vormen de administratieve kosten van talrijke procedures een reden om de vordering af te wijzen (inbouw van een drempel op bv. 10%).

Wat alle andere gevallen betreft, bepleit de auteur de volgende houding.

– Het juridisch causaliteitsbewijs van milieugezondheidsschade op grond van het statistisch bewijs van een verhoogd risico moet worden aanvaard. Een andere houding leidt tot afwijzing van te veel vorderingen.

– De formulering van de causaliteitsregel moet aansprakelijkheid voor het omgevingsrisico uitsluiten.

– De «probability of causation» moet worden bepaald.

– De vergoeding toegekend aan het slachtoffer wordt berekend in verhouding tot de «probability of causation».

Hoe relateert deze houding met de wijze waarop het Nederlandse burgerlijk recht thans omspringt met onzekerheid bij het causaliteitsbewijs van milieugezondheidsschade?

– Het arrest *Binderen/Kaya* (Hoge Raad, 10 december 1982) opent de weg voor het gebruik van statistisch materiaal als bewijs.

– Ten aanzien van de tendens tot een juridische vertaling van een statistisch bewezen verhoogd risico bij wijze van omkering van de bewijslast, formuleert de auteur een appel op de ratio.

Hij acht deze benadering inefficiënt. Zij leidt ertoe dat bij een «probability of causation» van 30% het bedrijf ook opdraait voor de 70% die het niet veroorzaakt heeft.

De omkering van bewijslast lijkt hem ook onbillijk, niet enkel voor het bedrijf maar ook voor de burger.

De auteur formuleert tot slot enkele kanttekeningen. Hij wijst o.m. op de mogelijkheid tot publiekrechtelijke oplossingen, bv. compensatiefondsen voor werknemers uit bedrijfssectoren met duidelijke gezondheidsrisico's, in analogie met het Belgisch Fonds voor Beroepsziekten. Hij noteert dat zijn visie een belangrijk probleem ontmoet in rechtsstelsels waar de strafrechtelijke uitspraak gezag van gewijsde heeft in een civiele procedure, bv. België. Een vrij-spraak door de strafrechter «lijkt 'er' een civielrechtelijke veroordeling tot schadevergoeding uit te sluiten». Een schadevergoeding wegens verlies van kans zou nog mogelijk zijn. De auteur gaat niet in op de cassatierechtspraak i.v.m. het gezag van het strafrechtelijk gewijsde t.o.v. derden die in het strafproces geen partij waren (Cass., 15 februari 1991).

7. Dit werkje is niet vlot leesbaar. Een evidente oorzaak voor dit euvel is de complexiteit van het onderwerp. De schrijfstijl draagt er echter ook toe bij. Zinnen zijn vaak erg lang. Een beter geprofileerde structuur van de redenering is haalbaar en zou iedere lezer een nuttig houvast bieden. Allicht werd het geschreven woord hier beïnvloed door het gesproken woord, de rede.

Ook zijn er enige zwakke punten in het hanteren van statistische en epidemiologische begrippen. Vermeldenswaard is dat het epidemiologisch causaliteitsbewijs inzake (milieu-)gezondheidsschade aanleunt tegen het statistisch bewijs van een verhoogd risico, *doch hiervan te onderscheiden is*: toetsen die statistische significantie bewijzen, vallen niet steeds samen met het epidemiologisch causaliteitsbewijs. Een van de essentiële taken van de epidemioloog is niet enkel hoe statistisch relevante informatie over gezondheidsrisico's te verwerven maar ook hoe deze statistische informatie, als zij er eenmaal is, te interpreteren.

Een onderdeel met een aantal duidelijke terminologische afspraken zou welkom zijn. Zo bv. is er een terminologisch flou rond de uitdrukking «statistisch causaliteitsbewijs» dat bij momenten de lectruur hindert. Gaat het enkel om het bewijs van juridische causaliteit op grond van statistische gegevens of ook om een bewijs van statistische significantie?

Het voorgaande belet niet dat dit werkje een zeer sterke indruk maakt. Een weelde aan bronnenmateriaal werd verwerkt (m.i.v. een erg boeiende selectie Amerikaanse literatuur). De auteur bezit de gave – een gave die betrekkelijk schaars bedeed is – om uit zeer uiteenlopende multidisciplinaire en rechtsvergelijkende informatie een standpunt op te bouwen en degelijk te argumenteren. Het pleidooi voor aanvaarding van het statistisch causaliteitsbewijs inzake milieugezondheidsschade en voor het hanteren van proportionaliteit bij het toewijzen van aansprakelijkheid en schadevergoeding beantwoordt aan een aantal basiskwaliteiten die elk recht moet waarborgen: doelmatigheid en efficiency, billijkheid, doeltreffendheid.

De wens is dan ook dat dit werkje zijn weg zal vinden naar de rechtspraktijk, in het bijzonder de advocatuur en rechtbanken.

En dat de auteur, zoals hij ten einde zijn rede aankondigt, met gebruik van een zelfde multidisciplinaire en rechtsvergelijkende methode, het ingeslagen pad verder bewandelt.

Carole Billiet
Milieujuriste
Instituut voor Milieurecht K.U.Leuven
Baudouin Standaert
Epidemioloog
P.I.H. Antwerpen

R. CLETON, **Hoofddijnen van het vervoerrecht**, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1994, 339 pp.

De *Hoofddijnen van het vervoerrecht* is de uitgewerkte uitgave van de nota's bij de colleges vervoerrecht die R. Cleton gedurende meer dan tien jaren heeft gegeven aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Volgens de auteur is zij vooral bedoeld voor de studenten en de praktijkjuristen die zich op het terrein van het vervoerrecht willen oriënteren. Het boek is aldus de Nederlandse tegenhanger van het recente Belgische overzicht van prof. Putzeys (1993). Het is ook in dezelfde trant opgebouwd: de stof wordt niet per vervoerstak behandeld, maar wel samenvattend en meteen vergelijkend over de vervoerstakken heen. Na een algemene inleiding worden achtereenvolgens besproken: de definities van de verkeersmiddelen en van zaken aan boord daarvan, de nationaliteit en registratie van verkeersmiddelen, de rederij van een schip en de rechten op schepen en luchtvaartuigen, het beslag- en executierecht, de exploitatie van het vervoermiddel, m.i.v. de transportverzekering, de vervoerovereenkomst in het algemeen, de overeenkomst van goederenvervoer, de aansprakelijkheid van de vervoerder en de afzender van goederen en de procedureregelingen, de overeenkomst van personenvervoer, de aanvaring en de luchtvaartongevallen, de hulpverlening, de averij-grosse, de milieu-aansprakelijkheid (aansprakelijkheid voor olieverontreiniging en aansprakelijkheid bij vervoer van gevaarlijke goederen), en ten slotte de beperkte aansprakelijkheid van de scheepseigenaar. De inhoudstafel is uitermate overzichtelijk en het gebruik wordt nog vergemakkelijkt door een goed trefwoordenregister.

Het boek is bijgewerkt tot 1 juni 1993; zo vindt men er reeds een korte bespreking in van de *Convention on Maritime Liens and Mortgages* die te Genève werd ondertekend op 3 mei 1993. Cleton bespreekt overigens alle belangrijke internationale transportrecht-conventies en geenszins het interne Nederlandse recht alleen. Zijn boek is daarom ook voor Belgische praktijkjuristen zeer interessant. Jammer is dat Cleton bij zijn sporadische vergelijkingen met buitenlands recht nergens aandacht besteedt aan Belgische regelingen en commentaren. De Belgische Nederlandstalige rechtsleer van de laatste jaren moet voor de noorderburen toch toegankelijk en de moeite waard zijn. Dit haat doet de stevige indruk die het boek wekt, echter geenszins teniet. De uiteenzetting is niet alleen geschreven in klare taal, maar ook met vaste hand: op elke bladzijde komt grote beheersing van het vak tot uiting. De auteur heeft de samenvatting van verdragen en wetten aangevuld met basisrecht-spraak, relevante rechtsleer en eigen standpunten, zodat een zeer evenwichtig en kernachtig geheel tot stand is gekomen, dat helemaal niet oppervlakkig aandoet. Voor de academicus is in het bijzonder de overzichtelijke bespreking van Boek 8 van het nieuw Nederlands Burgerlijk Wetboek verhelderend.

Eric Van Hooydonk

W. PINTENS en F. BUYSSENS (red.), **Vereffening-verdeling van het huwelijkvermogen**, tweede herwerkte druk, Maklu Uitgevers, Antwerpen-Apeldoorn, 1993, 269 pp.

1. Na drie ongewijzigde herdrukken werd deze succesrijke referatenbundel van de studiedag, in 1987 door het Instituut voor Familiaal Vermogensrecht van de K.U.Leuven georganiseerd, herwerkt.

Zelfs de titel van het boek werd gewijzigd: in 1987 luidde die «Vereffening-verdeling van de huwelijksgemeenschap».

In deze herwerkte druk zijn verdwenen: de bijdrage van N. Torfs over «Pensioenverrekening bij echtscheiding» en het verslag van vragen en antwoorden.

2. Drie nieuwe bijdragen werden opgenomen.

De heren F. Buyskens en Y.-H. Leleu onderzoeken de weerslag van de nieuwe verzekeringswet van 25 juni 1992 en behandelen het lot van de levensverzekering bij ontbinding van het stelsel (blz. 79 tot 124): het is duidelijk dat de nieuwe wet, door een einde te maken aan bepaalde controverses in rechtsleer en rechtspraak, enige vereenvoudiging in de problematiek heeft gebracht, maar lang niet alle problemen heeft opgelost; de gelijktijdige toepassing van bepalingen uit het verbintenissenrecht, huwelijkvermogensrecht en verzekeringsrecht zal ook onder de nieuwe wet aanleiding blijven geven tot discussie, zoals ook blijkt uit de kritische bijdrage van H. Casman, «Levensverzekeringen van en voor gehuwden», voor de P.U.C. W. Delva 1993-94 (zie Storme, M., red., *Personen en familierecht. Ge-*

zin en recht in een postmoderne samenleving, Mys en Breesch, Gent 1994, blz. 425-445).

Notaris J.-L. Sneyers bespreekt in een tweede nieuwe bijdrage de toewijzing van de preferentiële goederen (blz. 127-413): niet alleen de overname op basis van de artt. 1446 en 1447 B.W. wordt besproken, maar ook de terugname door de inbrengende echtgenote op basis van art. 1455 B.W., waarbij voorrang wordt gegeven aan de terugname op de overname.

In een laatste nieuwe bijdrage behandelt prof. dr. Geger van der Burght (V.U. Amsterdam) de verdeling en verrekening in het Nederlands huwelijksvermogensrecht. De ontbonden huwelijksgemeenschap vormt conform de terminologie van het nieuwe Nederlandse B.W. een gemeenschap (en geen post-communautaire onverdeelheid). Voor de wijze van verdeling van dergelijke gemeenschappen moet men te rade gaan in Boek 3 bij de artt. 168-200, sinds 1 januari 1992 in werking getreden.

De nieuwe regeling heeft gebroken zowel met de terugwerkende kracht als met de declaratieve werking van de verdeling van een gemeenschap. De rechtsverhouding tussen deelgenoten is onderworpen aan de beginselen van redelijkheid en billijkheid, zoals reeds bleek uit vroegere arresten van de Hoge Raad; de belangrijkste worden in de bijdrage besproken: o.m. het Kriek-Smit arrest van 12 juni 1987 en het pensioenverrekeningsarrest Boon-Van Loon van 27 november 1981...

3. De bijdragen van W. Pintens, G. Van Oosterwijck, C. Sluyts, G. Suetens-Bourgeois en K. Lenaerts werden bijgewerkt aan de hand van de recente rechtspraak en rechtsleer.

J. Gerlo

AANGEKONDIGD

J.B.J.M. TEN BERGE, *Bescherming tegen de overheid* (tweede druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 398 p., 57,50 fl.

J.-P. MASSON, *La loi du 30 juin 1994 modifiant l'article 931 du Code Judiciaire et les dispositions relatives aux procédures du divorce*, Brussel, Bruylant, 162 p., 1.100 fr.

S. VAN TRAPPEN, *Le fonds commun de garantie automobile* (Les dossiers du Journal des Tribunaux n° 4), Brussel, Larcier, 196 p., 1.450 fr.

C.P. RÜTTER en M.J.M. VERPALEN, *Arresten strafrecht / strafprocesrecht met annotaties - Editie 1994*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1.286 p., 59 fl.

G. BONTEMPS, *Scolalex - Enseignement de la Communauté française* (losbladige uitgave), Diegem, Kluwer, 3.500 fr.

P. BERCKX en R. JANVIER, *Ambtenarenzakboekje - Editie 1994*, Deurne, Kluwer, 776 p., 1.500 fr.

P.M.C. DE LANGE, *Pensioenverzekering* (tweede druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 110 p., 49,50 fl.

Mr. C. Asser's *handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht - Zakenrecht - Zekerheidsrechten* (twaalfde druk, bewerkt door F.H.J. Mijnsen en A.A. Van Velten), Zwolle, Tjeenk Willink, 460 p., 95 fl.

P.A.M. MEIJKNECHT, *Kennismaking met het burgerlijk procesrecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 106 p., 32 fl.

P. HUMBLET, *De gezagsuitoefening door de werkgever* (Reeks Sociaal Recht nr. 37), Deurne, Kluwer, 420 p., 4.450 fr.

A. LINDEMANS, *Verjaring in het sociale-zekerheidsrecht* (Reeks Sociaal recht nr. 38), Deurne, Kluwer, 482 p., 4.950 fr.

H. COUSY en C. VAN SCHOU BROECK (red.), *Wetgeving verzekering*, Deurne, Kluwer, 664 p., 3.400 fr.

De grondwet van het federale België (Tekst van de op 17 februari 1994 gecoördineerde grondwet geannoteerd door A. Alen en F. Meersschaet), Deurne, Kluwer, 138 p., 750 fr.

Rechtsdocumentatie 1993 (Juridisch, fiscaal en sociaalrechtelijk jaarboek en hulpregisters), 1.210 p., 9.450 fr.

H. DE GROOT en P.A. STEIN, *Grondtrekken van het handelsrecht* (zesde druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 408 p., 60 fl.

L. TIMMERMAN en F.J.P. VAN DEN INGH (red.), *Arresten Handelsrecht I* (Ondernemingsrecht en rechtspersonenrecht), Zwolle, Tjeenk Willink, 946 p., 55 fl.

K.F. HAAK, L. TIMMERMAN en R.D. VRIESENDORP (red.), *Arresten Handelsrecht II* (Faillissementsrecht, intellectuele eigendom, veroverrecht, verzekeringsrecht en waardepapieren), Zwolle, Tjeenk Willink, 1.030 p., 59,50 fl.

ERRATUM

Samenstelling Orde der Advocaten bij de balie te Brussel (N)

Stafhouder: mr. K. Van Alsenoy

Pro-stafhouder: mr. E. Carre

Leden: mrs. R. Tournicourt, J.P. Fierens, J. Lambers, L. Walley, G. Verdeyen, J. Sloomans, G. Bogaert, M. Buekens, J. Steenbergen, H. Van den Nest, K. Ronse, J. Dubaere, D. De Greef, C. Struyven, F. Fleerackers.

MEDEDELINGEN

Colloquium over het Verdrag van de Verenigde Naties inzake het Recht van de Zee

De centra voor Internationaal Recht van de U.C.L., U.L.B. en de V.U.B. organiseren op 25 november 1994 een colloquium met als thema "België en het nieuwe Verdrag van de Verenigde Naties inzake het Recht van de Zee".

Dit colloquium gaat door in het Egmont Paleis, Kleine Zavel 8 te 1000 Brussel.

Inlichtingen: prof. E. Franckx, eenheid Internationaal Recht, rechtsfaculteit V.U.B., Pleinlaan 2, 1050 Brussel (tel. 02/629.26.06 en fax. 02/629.36.33).

Vereniging voor de Studie van het mededingingsrecht

Op donderdag 24 november 1994 wordt er door de Vereniging voor de Studie van het Mededingingsrecht een voordracht-lunch georganiseerd over het thema "Verkoopswijziging" (mr. J.J. Evrard).

Inlichtingen: de heer R. Straelen - Wouluwedal 46/9 - 1200 Brussel (tel. 02/771.00.80 en fax. 02/771.16.55).

Belgische vereniging voor milieurecht: studiedag

De Belgische Vereniging voor Milieurecht organiseert in samenwerking met de Nederlandse Vereniging voor Milieurecht op 25 november 1994 een studiedag met als thema "Ecotax en andere financiële instrumenten in het Milieurecht".

De studiedag zal plaatsvinden in het Turfschip in Breda. De kosten bedragen (inclusief de lunch) 2.000 BEF voor leden en 2.500 BEF voor niet-leden.

Belangstellenden kunnen contact opnemen met mej. P. Van Pelt, Belgische Vereniging voor Milieurecht, Universiteit Gent, Universiteitstraat 4, 9000 Gent.

Vijfjaarlijkse prijs voor milieu- en stedenbouwrecht

Het Turnhouts Notariaat zal in 1995 voor de eerste maal een vijfjaarlijkse prijs van 150.000,-fr. toekennen aan de auteur of de auteurs van een werk, in handschrift of gepubliceerd na 1 april 1992.

Dit werk dient:

- een grondige studie te zijn;
- met een origineel karakter;
- bij te dragen tot de studie van het milieu- en stedenbouwrecht, met inbegrip van de monumenten en landschappen.
- nuttig te zijn voor het Belgisch Notariaat
- geschreven te zijn in het Nederlands of het Frans.

De werken moeten in drievoud worden neergelegd voor 31 mei 1995 op het Secretariaat van de Vijfjaarlijkse Prijs, c/o Mevrouw J. Coppens, Cingel, 12, 2350 Vosselaar.

Op dit adres kan ook het reglement bekomen worden.